MONTHLY WAIJ KARACHI

ABC CERTIFIED

وڃُ ويڄن وَٽِ، جي سِڪين تہ سَکيو ٿين (شاهہ)

ماهوار
ويڄ
ڪراچي

سنڌي ۾ صحت بابت پهريون رسالو

THE MAGAZINE ABOUT HEALTH, BEAUTY AND ENVIRONMENT

ذهني مرضن بابت ڄاڻ

MONTHLY WAIJ KARACHI

وڌڻ ويهڻ وقت، جي سڀکين لم سکعو ليين (شاهي)

ويڄ

سنڌي ۾ صحت بابت پهريون رسالو

THE MAGAZINE ABOUT HEALTH, BEAUTY AND ENVIRONMENT

مُلهه في ڪاپي 12 روپيا
ساليانو چندو ٻه سو روپيا (خاص اشاعتن سوڌو)

جلد ڇهون، نمبر 6، [illegible] 1996

فهرست

1. اوهانجي راءِ ۾	پڙهندڙن جا خط	3
2. ڏيڻي جي پاڙ ۾ واڌ	ايڊيٽوريل	7
3. ويڄ هيلٿ پروموٽرز فورم	ادارو	8
4. ذهني مرض.	ڊاڪٽر عبدالحميد ميمڻ	10
5. "پگل هڏي جي مک اندر قابو ڪندڙ راڊ" جي سرشتي جو پاڪستان ۾ تعارف -	ڊاڪٽر امان الله منگي	17
6. پاڪستان ۾ ماحولياتي قانون سازي- اميدون ۽ خدشا	راشده دوحد سنڌيڪار- علي مرتضيٰ ڌاريجو	21
7. ايڪوڊور جي صحت جي بنيادي سارسنڀال لهڻ واري سسٽم جي مطالعاتي رپورٽ	سنڌيڪار- ڊاڪٽر رفيق احمد سومرو	26
8. مائيڪرو سرجري	ڊاڪٽر عبدالرشيد لاکو	30
9. الٽرا سائونڊ	مسرت اڪرم/ڊاڪٽر ايم. اي. حئي	34
10. يونيسيف ڪارڊ	ادارو	40

رسالي ۾ ڇپيل لکندڙن جي لکڻين سان ماهوار ويڄ يا ايڊيٽورل بورڊ جو متفق هئڻ ضروري نہ آهي.

All correspondence should be addressed to The Editor Monthly 'WAIJ' .Karachi, Room No. 53, Block-A, First Floor, Mooen Steel Market, Baba-e-Urdu Road, G.P.O. Box No: 568, Karachi Phone: 7526716

ڪمپيوٽر ڪمپوزنگ:

وسيم ميمڻ

امپيريل ڪمپيوٽر ڪمپوزرس

ڪمرو نمبر 53 بلاڪ اي، معين اسٽيل مارڪيٽ، باباءِ اردو روڊ ڪراچي، فون 7526716

هي رسالو ڊاڪٽر ثناءُ الله ڪوڪر فيٽرفين پرنٽرس. ڪراچي مان ڇپرائي ۽ ڪريسنٽ سائنٽيفڪ پروفيشنل اينڊ ڪلچرل سروسز جي آڃار تي، ڪمرو نمبر 53، بلاڪ A، پهرين ماڙ، معين اسٽيل مارڪيٽ، باباءِ اردو روڊ، ڪراچي مان پڌرو ڪيو.

سرپرست
پروفيسر علي محمد انصاري

ايڊيٽر انچيف (اعزازي)
ڊاڪٽر قاضي عبدالشڪور

ايڊيٽر / مئنيجنگ ايڊيٽر
ڊاڪٽر ثناءُالله ڪوڪر

ڪنسلٽنٽ ڪلينيڪل ايڊيٽر (اعزازي)
ڊاڪٽر محمد زمان شيخ

ايڊيٽوريل بورڊ

اعزازي سيڪريٽري
ڊاڪٽر شمس سومرو (ڪراچي)

اعزازي ميمبر
ڊاڪٽر شرف علي شاهه (ڪراچي)
ڊاڪٽر مسز شمشاد ميمڻ (حيدرآباد)
ڊاڪٽر يار محمد شيخ (لاڙڪاڻو)
ڊاڪٽر عبدالغفور قادري (ڪراچي)
ڊاڪٽر غلام نبي ڏيپر (نوابشاهه)
ڊاڪٽر رفيق سومرو (شڪارپور)
ڊاڪٽر غلام مجتبيٰ ميمڻ (ڪراچي)
ڊاڪٽر خير محمد پيرزادو (ڪراچي)
ڊاڪٽر امان الله منگي (ڪراچي)

ڪارپوريٽ ائڊوائيزر (اعزازي)
محمد سليم شيخ ائڊووڪيٽ

سرڪيوليشن مئنيجر
اختر علي عباسي

خاص لکپڙهه لاءِ (اعزازي)
سليم حيدري

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro. پاران ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

پرچيز ڊپارٽمينٽ

اين اي ڊي يونيورسٽي آف انجنيئرنگ اينڊ ٽيڪنالاجي- ڪراچي

ڪٽلپ ٽينڊر نوٽيس

هيٺ ڄاڻايل ٽينڊر جي سڏ بدلي هيٺ ڏيکاريل اسٽورس جي سپلاءِ لاءِ مهربند ٽينڊر گهرائجن ٿا.

ٽينڊر، هر ٽينڊر سامهون ڏيکاريل تاريخ تي صبح جو 11 وڳي تائين وصول ڪيا ويندا ۽ 30-11 وڳي صبح جو اهڙن ٽينڊر پريندڙن اڳيان کوليا ويندا، جيڪي اتي موجود هئڻ گهرندا. ٽينڊر مقرر ڪيل ٽينڊر فارمن تي جمع ڪرائڻ گهرجن، جيڪي هن يونيورسٽي جي ڪيشيئر وٽان لکت ۾ ڏنل عريضي سان گڏ هر ٽينڊر سامهون ڄاڻايل ٽينڊر في ڀرڻ سان حاصل ڪري سگهجن ٿا. ٽينڊر ڊاڪيومنٽس مقرر ڪيل ٽينڊر في سان اضافي =/30 روپيا پوسٽل چارجز موڪلي، پوسٽ آفيس ذريعي پڻ حاصل ڪري سگهجن ٿا.

ٽينڊر مٿي ڄاڻايل ائڊريس تي پرچيز آفيسر کي ائڊريس ڪرڻ گهرجن. ڪنهن به گڙٻڙ جي حالت ۾ ٽينڊر مقرر ڪيل شيڊول جي ايندڙ ڏينهن تي کوليا ويندا.

هيٺ ڄاڻايل ڪنهن به سبب ٻڌڻ بغير ڪنهن به هڪ يا مڙني ٽينڊرن کي مڃڻ يا رد ڪرڻ جو حق محفوظ رکي ٿو.

جريان نمبر	انويٽيشن ٽو ٽينڊر نمبر	اسٽور	ڳهربل تعداد/ڪٽيل رقم	کلڻ جي تاريخ	ٽينڊر في
1	ENGG/5320	يونيورسل ٽول روم ملنگ مشين	4,00,000/=	5.11.96	200/= روپيا
2	ENGG/5243	فائونڊري ائنڊ سمٿي ميٽيريلس	0,46,800/=	5.11.96	50/= روپيا
3	FOAM/5467	پولي يوريٿين فومس	0,61,440/=	5.11.96	50/= روپيا
4	SW/5411	نوول نيٽويئر 4.1 آپريٽنگ سسٽم فار 25 يوزر	01 عدد	6.11.96	100/= روپيا
5	ENGG/5318	آرم اسپاٽ ويلڊر	1,75,000/=	6.11.96	100/= روپيا
6	C.TOOLS/5253	ڪٽنگ ٽولس	0,67,747/=	6.11.96	50/= روپيا
7	HW/5515	انٽيليجنٽ هوسٽ ڪارڊ	0,29,300/=	6.11.96	50/= روپيا
8	SW/5532	انجنيئرنگ سافٽ ويئر	0,48,000/=	6.11.96	50/= روپيا
9	COMP/5425	انٽيل پينٽم 133MHZ يا مٿيون C.A.D ورڪ اسٽيشن 100MIPS، انڪ جيٽ ڪلر پرنٽر ۽ ليزر پرنٽر	1، هر هڪ	5.11.96	200/= روپيا
10	ELECT/5371	امپلس وولٽ ميٽر	3,25,000/=	5.11.96	200/= روپيا
11	MISC/5557	ڪليئرنگ ائٽمس	0,56,437/=	5.11.96	50/= روپيا

(صرف رجسٽرڊ فرمون)

صحيح
ڊائريڪٽر فنانس
اين اي ڊي يونيورسٽي آف انجنيئرنگ ۽
ٽيڪنالاجي، ڪراچي

آءِ. اين. ايف/ڪي. آر. واءِ- 2925/96

اوهان جي راءِ ۾

پڙهندڙن جا خط

پنهنجي پاران

"ويج" جي ساٿين، قلمي سهڪار ڪندڙن ۽ مهربان پڙهندڙن کي گذارش ڪجي ٿي تہ "ويج" کي اوهان جي تعميري ۽ صحتمند تنقيد جي ضرورت آهي. "ويج" ۾ بجاءِ تعريفي خط شايع ڪرڻ جي، اسان کي خوشي ٿيندي جيڪڏهن "ويج" جا پڙهندڙ مواد جي مناسب واکاڻ ڪرڻ سان گڏ، اسان جي خامين ۽ ڪوتاهين ۽ پنهنجي مثبت تجويزن کان بہ اسان کي آگاهہ ڪندا رهن. "ويج" اوهان ۽ اسان سيني جو رسالو آهي. ان جو مکيہ مقصد عام صحت جي واڌاري ۽ سڌاري بابت ڄاڻ ڏيڻ آهي. اميد تہ ان ڏس ۾ اوهان جو تعاون جاري رهندو.

ادارو

نامردي واري مضمون ڏاڍو متاثر ڪيو

ادا سائين! آءٌ ڪجهہ مهينن کان ويج پڙهڻ شروع ڪيو آهي ۽ توهان جي طرفان ناهيل ويج هيلٿ پروموٽرز فورم جو پڻ ميمبر آهيان. توهان جيڪا محنت ۽ جفاڪشي ڪري رهيا آهيو، انهيءَ جي بدولت اسان کي سولي سنڌيءَ ۾ ڀرپور ۽ Up to Date معلومات حاصل ٿي رهي آهي. جيڪا ڪڏهن ڪڏهن Text Books ۾ پڻ ڳولهي نہ لڀندي آهي. سواءِ Refrence Books جي، مثال جولاءِ 1996ع واري شماري ۾ ڊاڪٽر ايرزمان صاحب جو نامردي (Impotence) تي لکيل مضمون ڏاڍو متاثر ڪندڙ، علم ۾ واڌارو ڪندڙ ۽ جديد طب جي ميدان ۾ هڪڙو قابل ذڪر مضمون آهي. هونئن بہ اسان وٽ جنسي مرضن (Sexual Diseases) تي گهڻ مضمون لکيا ويا آهن ۽ اڄا تائين ماڻهن ۾ Sex and Sexuality بابت گهڻ ڄاڻ آهي ۽ ماڻهن ۾ انهي بابت گهڻيون ئي غلط فهميون آهن. جنهن جو فائدو نيم حڪيم وٺي ڪري ماڻهن کي ڪشتن جي لالچ ڏيئي هزارين رپيا ڦري رهيا آهن.

اميد اٿم تہ Sexual Diseases ۽ Sexually Transmitted Diseases بابت ويج رسالي ۾ اڃان گهڻو ڪجهہ ڏيندا.

سدائين گڏ، ساٿ سلامت

ڊاڪٽر جاويد احمد پٽو
ميڊيڪل آفيسر انچارج
بيسڪ هيلٿ يونٽ ڪنب، ضلعو خيرپور

سائين! تفصيلي خط لکڻ لاءِ مهرباني اسان ڪوشش ڪري ويج ۾ اهڙا مضمون ڏيندا رهندا آهيون. جن مان عام ماڻهن سان گڏ اسانجا ڊاڪٽر دوست پڻ فائدو حاصل ڪري سگهن. هونئن بہ علم حاصل ڪرڻ جي حد مقرر نہ آهي، ڪڏهن ڪڏهن ننڍيون ننڍيون ڳالهيون بہ وڏن ذهن کي متاثر ڪري وجهنديون آهن.

اميد تہ ساٿ سلامت رهندو.

"ادارو"

ويج پڙهي دل کي سڪون مليو

ماهوار ويج پڙهيم. پڙهي دل کي سڪون مليو تہ ڪجهہ غريب مريضن ۽ عام ماڻهو جن کي صحت جي اهميت جي خبر ۽ بيمارين جي ڄاڻ نہ هئي، اوهان جي نڪتل رسالي مان پوي ٿي.

جَسُ آهي اوهان کي ۽ اوهان جي انهن ڪاوشن کي. اوهين مختلف شهرن ۾ صحت تي سيمينار پڻ ڪرايو ۽ سگا وانگر بيمارن کي ختم ڪرڻ لاءِ ڪئمپون پڻ لڳرايون. ٻيو تہ اسان پنهنجي شهر ۾ ڊاڪٽرس فورم کوليو آهي، جنهن ۾ غريب ۽ نادار ماڻهن کي بيمارين کان ڇوٽڪاري لاءِ ڪم هلي رهيو آهي ۽ بلڊ ڪئمپس پڻ لڳرايون

آهن.

آءُ ميمبر شپ فارم ڀري موڪلي رهيو آهيان. ان کي پنهنجي رسالي ۾ جڳهہ ڏيندا. وڏيڪ چمڙي جي بيمارين بابت خصوصي ايڊيشن شايع ڪندا.

فقط

ڊاڪٽر قدرت الله پتو

ولد غلام مصطفيٰ پتو

هاسٽل 3، روم 19 چانڊڪا ميڊيڪل ڪاليج لاڙڪاڻو

سائين توهانجون سيئي تجويزون قابل غور آهن. اميد تہ وقت سان گڏ انهن تي عمل ڪرڻ جي ڪوشش ڪبي. اوهان جيڪو ڊاڪٽرز فورم ٺاهيو آهي ان پاران ماڻهن جي علاج معالجي سان گڏ بيمارين جي روڪٿام (Prevention) تي بہ ضرور ڌيان ڏجو چو تہ اگر بيمارين جي وقتائتي روڪٿام نہ ٿي ٿئي تہ ڪڏهن ڪڏهن ماڻهو مناسب علاج کان بہ محروم ٿي وڃي ٿو. اوهان پنهنجي ڊاڪٽرز فورم جون ڪاروايون ۽ رپورٽون ويڄ ۾ اشاعت لاءِ موڪليندا ڪريو جيئن انهن کي پڙهي ٻين دوستن کي بہ اهڙو جذبو اچي. توهانجي فورم لاءِ موڪليل ميمبر شپ منظور ڪجي ٿي.

اميد تہ ساٿ سلامت رهندو.

"ادارو"

ويڄ موذي مرضن کان بچڻ لاءِ رهنما آهي

توهان جو ماهوار رسالو نظرن آڏو گذريو. توهان جي هن رسالي ذريعي غريب عوام لاءِ جاکوڙ ۽ جدوجهد کي فراموش نہ ٿو ڪري سگهجي. توهان پنهنجو فرض هن رسالي ذريعي نڀائي رهيا آهيو، وڏي خوشي جي ڳالهہ هي آهي تہ انهي سماجي سلسلي کي اڳتي گامزن ڪرڻ لاءِ بغير فيس جي پروموٽرز فورم ۽ ان لاءِ ميمبرن جي سليڪشن ساراهہ جوڳي آهي. خدا توهان جي مشن کي هميشہ لاءِ ڪامياب رکي آمين.

سائين غريب، ابوجهہ، لاچار ۽ بيوس انسان هزارين موذي مرضن ۾ وڪوڙيل آهن انهن کي صحيح رهنمائي ڪرڻ لاءِ اهڙ رسالي ۽ بينچ جي ضرورت هئي، جنهنجو اعزاز الله تبارڪ و تعاليٰ توهان کي بخشيو آهي. آئون توهان جي جذبي کي ڏسي توهان جي رسالي جو بلا مفاد پروموٽر ٿيڻ چاهيان ٿو. اميد تہ منهنجي سليڪشن ڪندا تہ آئون اهڙي عظيم فرض ۾ ڪوتاهي نہ ڪندس پنهنجون ڪوشش سان خدمت جي جذبي تحت شامل ٿيڻ چاهيان ٿو. اميد تہ منهنجي دل جي آرزو پوري ٿيندي.

عبدالواحد ڪوڪر

ڳوٺ علي بخش ڪوڪر

910 ڪيچاٽي تعلقہ شهدادپور ضلعو سانگهڙ

سائين توهانجي فورم لاءِ موڪليل ميمبر شپ اڪين ٿي. اگر توهان جهڙا دوست ۽ ساٿي اسانجي ائين همت افزائي ڪندا رهيا تہ اسان جو ڪم اڃا بهتر ٿيندو ويندو.

اميد تہ ويڄ جو پيغام عام ماڻهن تائين پهچائڻ لاءِ پاڻ پتوڙيندا رهندا.

"ادارو"

(غريب جو قدر ڪريو)

ادا مان اوهان جي رسالي جو پراڻو پڙهندڙ آهيان، پر سائين غريب آهيان. ان ڪري اوهان جو رسالو خريد ڪري نہ ٿو سگهان. ان ڪري مان اوهان ڏانهن خط لکي رهيو آهيان تہ اگر توهان اسان کي مفت ۾ ١٢ پرچا موڪليو تہ مهرباني ٿيندي. ڏسون تہ غريب جو ڪيترو قدر آهي.

سائين جي اسان کي مفت ۾ هر مهيني ١ هڪ ڪاپي موڪليندا رهيو تہ مهرباني.

اوهان جو دوست

نزاڪت علي سهاڳ

ڳوٺ طيب شريف

ادا! هن ڀيري ڪاپي موڪلجي ٿي. اڳتي لاءِ بہ اوهان جو قدر ڪبو.

"ادارو"

دماغي مرض بابت بہ معلومات ڏيو

منهنجو ٻيو نمبر فرزند جنهن جي عمر نَو سال هئي بلڪل تندرست هو ۽ ٻيءَ ڪلاس ۾ پڙهندو هو، تنهن کي اوچتو مٿي ۾ سور ٿيڻ لڳو ۽ ان بعد صبح جو الٽي اچڻ شروع ٿي. مختلف ڊاڪٽرن کان علاج ڪرائيندا رهياسين، پر فرق نہ پيو، آخر هڪ ڊاڪٽر ڏس ڏنو تہ ٻار جو C.T. SCAN ڪرايو، ان ڪري ڪراچي جو رُخ ڪيوسين (جتي علاج جون جديد سهولتون موجود آهن).

لياقت نيشنل اسپتال مان اهو منز جو مختلف زاوين سان فوٽو

ڪيڊرايوسين... جيڪو ڪٿي ڊاڪٽر آءِ ايچ پٺي (نيورو سرجن) کي ڏيکاريوسين، جنهن رپورٽ ۾ مريض جي حالت ڏسندي هڪدم داخل ٿيڻ جي راءِ ڏني ۽ اهو به چيو ته "ٻار جي مغز ۾ پاڻي آهي، جنهن ڪري الٽي ٿئي ٿي ۽ سُور جو سبب Brain Tumor آهي... ان لاءِ جلد آپريشن ٿيندو". اسان لياقت نيشنل اسپتال ۾ مريض کي داخل ڪرايو. آپريشن جو ٻڌي منهنجي گهر واري ۽ چند مائٽ روح راڙي ۾ پئجي ويا، جن چيو ته آپريشن نٿا ڪرايون...! سيني کي راضي ڪيوسين، ڪجهه ڊاڪٽرن به همٿ ٻڌائي. چو جو ٻي ڪابه وات نه هئي ۽ وڌيڪ دير ڪرڻ سان اکين جا تارا جيڪي الٽي مهل ڦري (ٽيڏا) ويندا هئا سي اڳتي هلي هميشه لاءِ ٽيڏا ٿي وڃن ها، جنهن سان نظر ختم يا اپاهج ٿيڻ جا چٽا امڪان هئا...!!! اکين جي Test به ڪرائيسين ته ڪٿي مٿي جو سور نظر جي ڪمي سبب ته نٿو ٿئي. پر اهو شڪ غلط ثابت ٿيو. بهرحال تاريخ 95-3-11 تي V.P.Shunt هڻي وئي.. جيڪا اڃان تائين لڳل آهي. اهو آپريشن اندازاً 20 منٽن جو هو.

V.P.Shunt کان پوءِ تاريخ 20-03-95 تي وري ٻيو اهم ۽ انتهائي خطرناڪ آپريشن Brain Tumor جو ٿيو. جيڪو اندازاً چاليهه منٽ ڪن هليو... نيٺ ڊاڪٽر پٺي صاحب ٻاهر آيو جنهن چيو مبارڪ هجي آپريشن ٺيڪ ٿي ويو آهي ۽ ننڍڙو انتهائي نگراني هيٺ (شايد C.C.U) وارڊ ڪمري ۾ منتقل ٿي چڪو آهي. ٿورو "هوش" اچڻ تي سيني کان اڳ "ماءُ" کي ڏسڻ ۽ ملاقات لاءِ سڏيو ويو ته جيئن ٻار تي ڊپ طاري نه ٿئي. C.C.U جهڙي ڊپ واري ڪمري ۾ جڏهن ماءُ پنهنجي ٻچڙي کي ڏٺو ته منهن تي آڪسيجن ڏيڻ واسطي هڪڙو ڍڪ يا ٻوٿاڙو چنجي، چڙهيل هجي، رت جي Drip لڳل هجي. ٽيليويزن وانگر Screen تي دل جي حرڪت ٻڌائڻ جا اوزار/تارون لڳل هجن. مٿي تي سخت نموني واري پٽي پلستر وانگر چهٽيل/ٻڌل هجي. ٻار بيهوشي ۾ "امان امان" ڪري سڏيندو هجي.... ته اهڙي موقعي تي سخت دل مرد به اُتي چند منٽن لاءِ بيهي نه سگهندو... ماءُ جي ته ڳالهه گهڻو پري ٿي.

آپريشن بعد ڪجهه ڏينهن اسپتال ۾ هئاسين (مهينو ڪن) ۽ ان ڪانپوءِ Discharge ٿيڻ جي خوشخبري ملي. پر هڪڙو ٻيو علاج ڪرائڻ جو به ٻڌايو ويو.. اهو هو "Radio therapy" اپريل کان مئي تائين ائٽامڪ انرجي ميڊيڪل سينٽر ڄامشورو ۾ وڃي حاضر ٿيندا هئاسين. ڇنڇر کان اربع تائين اهو بجلي جي شعاعن وسيلي علاج به هليو ته جيئن ٽيومر کي بلڪل ختم ڪري سگهجي. اهڙي عمل سبب مٿي جا نوان اينڊڙ وار آهستي آهستي ڇڻي ويا ۽ ويتر حالت خراب ٿي وئي.. پر ڊاڪٽرن چيو: "شروع وارن ڏينهن ۾ اهڙي تڪليف ٿيندي." اهڙي حالت ڏسي خوف ورائي ويندو هو.

هاڻي الحمدالله ٻار ٺيڪ آهي. مڪمل آرام هيٺ آهي. اسڪول نٿا موڪليون... ڪجهه ڏينهن ٿيندا جو ٽيوشن تي ٻين ٻارن سان گڏ وڃي رهيو آهي پر ڪمزور ضرور آهي.

اهڙي ڏکي ذڪر کي مختصر ڪري لکڻ جو اصل مقصد فقط اهو آهي ته انهي بيماري Medula Oblangeta Tumor بابت "جديد معلومات" ڏني وڃي ته احسان ٿيندو ۽ ان سان گڏوگڏ ٻين کي به آگاهي ملندي. انهي ڏس ۾ ڪنهن ڊاڪٽر صاحب يا دوست کي ڪا ڄاڻ آهي ته انساني همدردي ۽ خدمت جي ناتي رهنمائي ڪري ته وڏا وڙ ٿيندا.... ۽ ٽيومر بابت خاص ليک به ويچ ۾ شامل ڪيا وڃن ته بهتر ٿيندو.

بيمارن جي صحتيابي جي دُعائن سان

ساڻ سلامت

منظور حُسين ڪالرو

P.O باڪس 25 حيدرآباد

فون: 614438:OFF

ادا منظور صاحب:

اوهانکي ننڍڙي جي صحت/زندگي مبارڪ هجي، الله ڪيس وڏي حياتي ڏيئي.

اوهان کي جس هجي جو ايترا جتن ڪيا اٿو ۽ اهڙا والدين واقعي قابل داد هوندا آهن، جيڪي ٻارن جي اهڙي نموني پرگهور ڪن.

ادا جيستائين برين ٽيومر تي مضمون جو تعلق آهي ته اهو توهانجي خدمت ۾ ضرور پيش ڪبو، اسان اڳ ۾ به جسم جي مختلف حصن جي ٽيومرز تي مضمون شايع ڪري چڪا آهيون. توهان جو خط ڪجهه ڏکيو هئو ڪٿوتي لاءِ معافي.

"ادارو"

ڪراچي ميٽرو پوليٽن ڪارپوريشن

ٽينڊر نوٽيس

هيٺ ڏنل ڪمن لاءِ ڪي. ايم. سي وٽان مڪينيڪل ۽ اليڪٽريڪل لاءِ مجيل اهڙن ٺيڪيدارن کان جن سال 1997-1996 لاءِ پنهنجي انلسٽمينٽ نئين سر ڪرائي هجي. مهربند ٽينڊر گهرائجن ٿا.

جريان نمبر	ڪم جو نالو	ڪٿيل رقم	ٽينڊر جو ملھ
1	محمود آباد وٽ نئين تعمير ٿيل SWM ورڪشاپ لاءِ P/L مين L.T ڪيبل	ائٽم ريٽس	=/500 روپيا-هر هڪ
2	SWM محمود آباد جي پارڪنگ شيڊ جي چوديواري جي تعمير	3,16,993 روپيا	=/500 روپيا =
3	يونيورسٽي روڊ وٽ اسٽريٽ لائيٽ سسٽم جي امپروومنٽ	ائٽم ريٽس	=/500 روپيا =
4	ابوالحسن اصفحاني روڊ وٽ اسٽريٽ لائيٽ جي امپروومنٽ	ائٽم ريٽس	=/500 روپيا =
5	سر شاهہ سليمان روڊ وٽ اسٽريٽ لائيٽ جي امپروومنٽ	ائٽم ريٽس	=/500 روپيا =
6	نيو ٽرڪ اسٽينڊ هاڪس بي روڊ وٽ انڊر گرائونڊ واٽر ٽئنڪ تي واٽر پمپ سيٽ تنصيب سوڏو مهيا ڪرڻ	ائٽم ريٽس	=/1000 روپيا =
7	راشد منهاس روڊ وٽ اسٽريٽ لائيٽ جي امپروومنٽ	ائٽم ريٽس	=/500 روپيا =
8	علامہ شبير عثمان روڊ وٽ اسٽريٽ لائيٽ جي امپروومينٽ	ائٽم ريٽس	=/500 روپيا =

شرطن ۽ ضابطن سوڌا ٽينڊر ڊاڪيومنٽس اي. اي. (ايم ائنڊ اي) ڊويزن- P جي آفيس ۽ سپرنٽنڊنٽ انجنيئر (ايم ائنڊ اي) جي آفيس ۾ جي واقع ڪي. ايم سي ورڪشاپ نشتر روڊ ڪراچي وٽان مقرر ڪيل ملھ جيڪو مٿي هر هڪ سامهون ڄاڻايل آهي. ڪنهن بہ شيڊول بئنڪ وٽان پي آرڊر ڏيڻ تي حاصل ڪري سگهجن ٿا.

ٽينڊر ڊاڪيومنٽس چيف انجنيئر (ايم اينڊ اي) ڪي. ايم. سي واقع ڪي. ايم. سي ورڪشاپ نشتر روڊ ڪراچي ۽ انڪوائري آفيس ڪي. ايم. سي واقع مين ڪي. ايم سي بلڊنگ ايم. اي جناح روڊ ڪراچي وٽان پڻ مقرر ڪيل قيمت ڀرڻ سان حاصل ڪري سگهجن ٿا.

ٽينڊر ڀريندڙ ٽينڊر جي ڪل قيمت جي ٥ سيڪڙي قيمت برابر جو پي آرڊر ٽينڊر سان شامل ڪري ۽ اهو ساڳئي باڪس جيڪو چيف انجنيئر (ايم ائنڊ اي) ڪي ايم سي ۽ چيئرمين ٽينڊر ڪاميٽي نمبر-2 واقع ڪي ايم سي ورڪشاپ نشتر روڊ ڪراچي جي آفيس ٻاهران رکيل آهي، ۾ 96-11-06 تي صبح جو 30-11 وڳي تائين وجهن. جيڪو ساڳئي تاريخ ۽ وقت تي اهڙن سيني واسطيدارن جي سامهون کوليو ويندو. جيڪي اتي موجود هئڻ جي خواهش رکندا هوندا.

ٽينڊر، ٽينڊر کلڻ واري تاريخ تي جاري نہ ڪيا ويندا. ڪي ايم سي ڪنهن بہ هڪ يا مڙني آڇن کي رد ڪرڻ يا مڃڻ جو بنا ڪنهن سبب ٻڌائڻ جي حق محفوظ رکي ٿي.

صحيح
ڪراچي ميٽروپوليٽن ڪارپوريشن

آءِ اين ايف/ڪي.آر.واءِ- 2805/96

ايڊيٽوريل

ڏيئي جي پاڙ ۾ اونده

اسان وٽ صحت جون سهولتون پهچائيندڙ ۽ صحت جون سهولتون حاصل ڪندڙ، ٻئي ڌريون ڪنهن هڪ خاص سطح تي اچي صحت جي سهولتن ڪان محرم تي وڃن ٿيون. صحت جون سهولتون حاصل ڪندڙن جون دانهون ته هر وقت هرڪنهن ڪي ٻڌڻ ۾ اينديون آهن، پر صحت جون سهولتون پهچائيندڙن جي حال تي به سوچڻ ضروري آهي. هن طبقي ۾ ڊاڪٽرن ڪان وٺي ڊسپينسر ۽ لوئر اسٽاف تائين سڄي جو سڄو صحت پهچائيندڙ عملو اچي وڃي ٿو. ڊاڪٽر هجي يا ڊسپينسر، نرس هجي يا ٽيڪنيشن هر هڪ پنهنجي پنهنجي جڳهه تي صحت جي سهولتن ڏيڻ ۾ اهم حيثيت رکي ٿو ۽ انهن اهم حيثيت رکندڙن ڪي جڏهن به پنهنجي ذاتي يا گهر وارن جي بيماري بڙي جو مسئلو سامهون اچي ٿو ته سندن حالت رحم جوڳي هوندي آهي. هڪ طرف ته انهن جي پگهار سرڪاري گريڊن مطابق محدود هوندي آهي، ته ٻئي طرف اهي سيئي سڳورا خانگي پريڪٽس جو مزو به ماڻي نه سگهندا آهن. ڪيترائي اهڙا ڊاڪٽر، ڊسپينسر، نرسون، ٽيڪنيشن ۽ خاص ڪري اسپتالن جو ٻيو لوئر اسٽاف، جن جو گذارو سڪي پڪي سرڪاري پگهار تي هوندو آهي ۽ انهن جو ٻيو ڪو معاشي ذريعو نه هوندو آهي، سيئي صحت جي سرڪاري سهولتن ڪان محروم آهن.

جڏهن ته ڪيترن ئي سرڪاري ادارن/آرگنائيزيشنس وغيره جي آفيسرن ڪان وٺي چپراسين تائين جيڪي به فرد هوندا آهن انهن ڪي جيڪي علاج معالجي جون سهولتون حاصل آهن، سي ڪنهن ڪان ڳجهيون نه آهن. ڪين او. پي. ڊي ڪان وٺي وڏين وڏين اسپتالن ۾ داخلا توڙي ٽيسٽن ويندي وڏين وڏين سرجيڪل آپريشن ڪرائڻ تائين جون سهولتون سندن ادارن پاران حاصل هونديون آهن، پر انهن جي مقابلي اسان وٽ صحت جي ميدان ۾ ڪم ڪندڙ عملي توڙي ڊاڪٽرن ڪي سندن ۽ خاندان جي فردن جي علاج معالجي جي اهڙي سرڪاري سطح تي ڪابه سهولت حاصل ڪونه آهي. وڏن شهرن ۾ نالي ماتر سروسز اسپتالون موجود آهن، پر انهن ۾ به سهولتن جو معيار انتهائي اٽپورو ۽ گهٽ آهي. باقي ننڍن ڳوٺن/شهرن توڙي ڪيترن ئي ضلعي هيڊ ڪوارٽرن ۾ ته سروسز اسپتالن جو به تصور ئي ڪونهي. هاڻي اهو عملو جيڪو وڏا شهر ڇڏي ننڍن شهرن ۽ ڳوٺن ۾ صحت جون سهولتون پهچائي ٿو، تنهن ڪي شايد اها اضافي سزا ڏني تي وڃي.

اسان وس وارن ڪي اها التجاء ۽ ڪائنئ گهر ڪنداسون ته صحت جي سهولتن پهچائڻ لاءِ پاڻ پتوڙيندڙ عملي توڙي ڊاڪٽرن ڪي دوائن ۽ علاج معالجي جي ٻين سهولتن لاءِ خاص پيڪيج هيٺ سهولتون ڏنيون وڃن، نه ته انهي صورتحال ڪي "ڏيئي جي پاڙ ۾ اونده" جي برابر ليکيو ويندو.

"ادارو"

ويڄ هيلٿ پروموٽرز فورم

ماهوار ويڄ جتي پڙهيل لکيل ماڻهن کي صحت جي ڄاڻ لاءِ ڪوشان آهي اتي هن ديس جي اڻ پڙهه ۽ اڻبوجهه ماڻهن کي بہ صحت جي بنيادي سکيا ڏيڻ ۽ بيمارين کان بچاءَ جي واٽ ڏيکارڻ جو عزم ڪري ٿو.

ان سلسلي ۾ اسان هيٺ ڄاڻايل متن ۽ مقصدن سان "ويڄ هيلٿ پروموٽرز فورم" جي شروعات ڪري رهيا آهيون.

1- ڪوبہ اهڙو فرد (عورت يا مرد) جيڪو ماهوار ويڄ جون لکيون پڙهي ۽ سمجهي سگهي ٿو سو هن فورم جو ميمبر ٿي سگهي ٿو.

2- اهڙو فرد جيڪو ويڄ هيلٿ پروموٽرز فورم جو ميمبر ٿيندو اهو عام ماڻهو جيڪي ويڄ کان مانوس نہ آهن يا وري لکي پڙهي ڪونہ ٿا ڄاڻن، تن کي ويڄ مان حاصل ڪيل صحت جي ڄاڻ جو پيغام پهچائڻ لاءِ پاڻ پتوڙيندو.

3- ويڄ هيلٿ پروموٽرز فورم ۾ ڪوبہ ڊاڪٽر / نرس / ڊسپينسر./ شاگرد يا عام ماڻهو چاهي اهو مرد هجي يا عورت، بنا ڪنهن امتياز ۽ فيس جي ميمبر ٿي سگهي ٿو. اهڙن ميمبرن کي هيٺ ڏنل حلف نامو ۽ ميمبري جو فارم ڀري اداري کي موڪلڻو پوندو. سندس ميمبر شپ کي يقيني بڻائڻ لاءِ ماهوار ويڄ جي ايندڙ شماري ۾ سندس نالي جو اعلان ڪيو ويندو.

4- ويڄ هيلٿ پروموٽرز فورم جي ميمبرن کي ماهوار ويڄ ذريعي متحد رکيو ويندو ۽ سندن صحت بابت ڄاڻ کي وڌايو / تازو ڪيو ويندو.

5- فورم جي باقائده منظم ٿيڻ کانپوءِ ميمبرن جي ساليانى گڏجاڻي پڻ سڏائي ويندي.

هن مقصد سان متفق ساٿين کي گذارش آهي تہ هيٺيون فارم ڀري اداري کي هيٺين ائڊريس تي موڪلين.

ويڄ هيلٿ پروموٽرز فورم

معرفت ماهوار ويڄ : ڪمرو نمبر 53، ڀهرين ماڙ، بلاڪ-اي، معين اسٽيل مارڪيٽ، باباءِ اردو روڊ، جي. پي. او باڪس نمبر 568، ڪراچي.

ويڄ هيلٿ پروموٽرز فورم

حلف نامي تي عزم

آءٌ ______________ پٽ / ڌيءُ / زال ______________

پنهنجي رضا خوشي ۽ هوش حواس سان ويڄ هيلٿ پروموٽرز فورم جو / جي ميمبر ٿيان ٿو /ٿي. آءٌ ان ڳالهہ جو اقرار ٿو / ٿي ڪريان تہ بنان ڪنهن غرض، لالچ ۽ وڏائي / لنڊائي جي پنهنجي ڄاڻ ۽ وس آهر عام ماڻهو تائين صحت جي پيغام کي عام ڪرڻ لاءِ پاڻ پتوڙيندس / پتوڙينديس.

ميمبر جي صحيح

ذاتي تفصيل

نالو ______________ پيءُ / مڙس جو نالو ______________

ذات ______________ ڌنڌو ______________

تعليم ______________

پيون مصروفيتون ______________

ائڊريس: ______________

____

ميمبر جي صحيح

نوٽ: هن فارم جي فوٽو اسٽيٽ ڪاپي بہ استعمال ڪري سگهجي ٿي.

ويڄ هيلٿ پروموٽرز فورم
نون ميمبرن جو تفصيل

187. عبدالواحد آرائين پٽ محمد طفيل آرائين پوسٽ ديهہ A-143 تعلقہ ڏگهڙي ضلع ميرپور خاص

188. عبدلمتاب جتوئي پٽ عبدالقيوم جتوئي ڳوٺ مائو پوسٽ آفيس ڳيريلو تعلقو ڏوڪري ضلع لاڙڪاڻو (سنڌ).

189. ڊاڪٽر درشن لعل بوداڻي پٽ پرچو مل C/O رميش ڪمار پرچو مل اناج منڊي روڊ شهدادڪوٽ ضلع لاڙڪاڻو (سنڌ).

190. ڊاڪٽر مهيش ڪمار گرناڻي پٽ سکديو هندو محلا نزديڪ گوپي ڪرشن شهدادڪوٽ ضلع لاڙڪاڻو.

191. عبدالمجيد نوناري پٽ مرحوم محمد اقبال نوناري ڳوٺ عبدالعليم نوناري، نزد تاريجاڻي چينل ٽنڊو ڄام روڊ حيدرآباد.

192. رسول بخش مغل پٽ رحمت الله مغل پوسٽ آفيس جهلوري ضلع ۽ تعلقہ ميرپور خاص.

193. عبدلواحد پٽ شاهنواز ڪوڪر P/O ڪپڇاٽي تعلقہ شهدادپور ضلع سانگهڙ.

194. حڪيم عبدالحفيظ بروهي پٽ محمد نواز بروهي ڳوٺ ڇڄڙا تعلقہ قمبر ضلع لاڙڪاڻو معرفت ڇڄڙا ڪلينڪ ڇڄڙا.

195. محمد ملوڪ پٽ فتح محمد انڙ معرفت حميد بڪ ڊيپو سڪرنڊ ضلع نوابشاهہ سنڌ.

196. ڊاڪٽر محبوب علي ميٺو پٽ غوث بخش ميٺو پوسٽ ۽ ڳوٺ ميٺا تعلقہ قمبر ضلع لاڙڪاڻو (سنڌ).

197. سَني پٽ آتمارام لوهاڻو روم 89 ابن سينا هاسٽل ايل ايم سي ڄامشورو (سنڌ).

198. ڊاڪٽر قدرت الله پنو پٽ غلام مصطفيٰ پنو ڳوٺ رجب پنو تعلقہ ۽ پوسٽ پنو عاقل سکر (سنڌ).

199. خادم حسين مگسي پٽ ميهر الدين لاڙڪاڻو فرنيچر نئون ديرو چوڪ محلہ گجڻ پور لاڙڪاڻو سنڌ.

فورم ميمبرن جي معلومات لاءِ

پيدائش کانپوءِ جيترو جلدي ممڪن ٿي سگهي ٻار کي ٿڃ پيارڻ شروع ڪجي. عملي طور تي هر ماءُ ٻار کي کير پياري سگهي ٿي

● ٻار جي پيدائش کان پوءِ هڪدم ٿڃ پيارڻ سان کير ۾ اضافو ٿئي ٿو جيڪڏهن ممڪن هجي تہ پيدائش جي پهرين ڪلاڪ کان وڌيڪ دير نہ ڪجي.

● ڪجهہ جڳهن تي مائرن کي مشورو ڏنو ويندو آهي ٻار جي پيدائش کان پوءِ ڪجهہ پهرين ڏينهن لاءِ اينڊڙ زردي مائل کير ٻارن کي نہ پيارين، اهو مشورو بلڪل غلط آهي. زردي مائل کير ٻارن لاءِ مفيد آهي ۽ کين ڪيترن ئي بيمارين کان محفوظ رکي ٿو. جڏهن ٻار ماءُ جي کير لهڻ جي انتظار ۾ هجي تہ کيس ڪاڌي پيتي جي ڪنهن بہ شئي ڏيڻ جي ضرورت نہ آهي.

● نئين مائرن کي ٻار کي کير ڏيارڻ شروع ڪرڻ لاءِ مدد جي ضرورت پوندي آهي ان صورت ۾ تجربيڪار ۽ شفيق عورت عام مسئلہ ۽ مشڪلات حل ڪرڻ ۾ ماءُ جي مدد ڪري سگهي ٿي.

● سڀ مائرون پنهنجن ٻارن کي مناسب مقدار ۾ کير پياري سگهن ٿيون جيڪڏهن:-

* ٻارن جي پوزيشن هنج ۾ صحيح هجي.
* ٻار کي ڏينهن رات ۾ ايترا دفعا کير ڏيارائجي جيترا دفعا گهري.

● کير ڏيارڻ لاءِ ماءُ جي ڇاتي تي ٻار جي پوزيشن وڏي اهميت رکي ٿي غلط پوزيشن ۾ ڏيارڻ سان هيٺيان مسئلا پيدا ٿي سگهن ٿا.

* ڇاتي ۾ سور يا زخمي ٿيڻ.
* کير جو گهٽ اچڻ.
* ٻار جو کير ڏيارڻ کان انڪار ڪرڻ.

● کير ڏيارڻ لاءِ ٻار کي ليٽائڻ جو صحيح طريقو.

* ٻار جو سڄو جسم ماءُ ڏانهن مڙيل هجي.
* ٻار آرام سان ۽ خوش ليٽل هجي.
* کير ڏيارڻ وقت ماءُ کي سور محسوس نہ ٿئي.

● ٻار جو روئڻ ان ڳالهہ جي علامت نہ آهي تہ کيس مصنوعي کاڌي جي ضرورت آهي عام طور تي سمجهيو ويندو آهي تہ ٻار کي هنج ۾ کڻيو وڃي يا لوڏيو وڃي ڪجهہ ٻار صرف مزي لاءِ ماءُ جي ڇاتي ۾ منهن هڻندا آهن. متواتر کير ڏيارڻ سان ماءُ جي کير ۾ اضافو ٿئي ٿو.

● اهڙيون مائرون جن کي پنهنجي کير ڪافي نہ هجڻ جو يقين هوندو آهي پهرين مهينن ۾ ئي ٻار کي ڪاڌي پيتي جون ٻيون شيون ڏينديون آهن ۽ اهڙي طرح ٻار کي کير پيئڻ جو گهٽ موقعو ملندو آهي ۽ کير گهٽ پيدا ٿيندو آهي ان عادت کي ختم ڪرڻ لاءِ مائرن جي يقين کي پڪو ڪرڻ جي ضرورت آهي تہ هو پنهنجي ٻار کي صرف کير تي نڀائي سگهن ٿيون.

● نوڪري ڪرڻ واري عورت کي ويم دوران موڪل، ڪم دوران ٻار کي ڏيارڻ جا وقفا ۽ ڪم جي جڳهہ ويجهو ٻار جي سارسنڀال لاءِ مرڪزن جي ضرورت آهي ان سلسلي ۾ ملازمت فراهم ڪرڻ وارا ادارا ۽ تجارتي تنظيمون اهڙيون سهولتون فراهم ڪري مناسب ڪردار ادا ڪري سگهن ٿيون.

"ذهني مرض"

ڊاڪٽر عبدالحميد ميمڻ
نفسياتي ۽ دماغي مرضن جو ماهر

ذهني مرض ڇا آهن؟

روزاني جي زندگيءَ ۾ ڪيترائي اهڙا واقعا ٿي ويندا آهن جن ڪري اسان مان هر هڪ ڪنهن نه ڪنهن وقت جذباتي طور تي پريشان ٿي پوندو آهي. ڪڏهن اسان بيقراريءَ ۽ چڪتاڻ جا شڪار ٿي پوندا آهيون. ڪڏهن اسان ڪاوڙ ۾ اچي ويندا آهيون ڪڏهن هٺڪٽي جو شڪار ٿي پوندا آهيون ۽ مختلف حالتن ۾ خاص طريقن سان پنهنجي رويي جو اظهار ڪندا آهيون جيڪو عام طرح سان جٽادار ناهي هوندو ۽ اسان جي ذهني صحت کي متاثر ناهي ڪندو. روزاني جي اهڙين تبديلين کي نفسياتي طور غير معمولي نه ٿو ڪوئي سگهجي.

ذهني مرضن جون خاصيتون

اهڙيون تبديليون جيڪي ڪنهن ماڻهو جي سوچ، احساس، يادگيري ڪنهن تدارڪ ۽ انصاف پسنديءَ ۾ لڏيون وڃن ۽ جنهن جي ڪري ڳالهه ٻولهه ۽ رويي ۾ بنيادي قسم جو فرق اچي وڃي، سي ذهني مرض جي دائري ۾ اچي وڃن ٿا اهڙيون تبديليون مريضن ۽ ان جي چوگرد جي ماڻهن تي اثرانداز ٿينديون آهن ۽ مريض چڪتاڻ جو شڪار ٿي ويندو آهي ۽ مائٽ سندس جي باري ۾ گهڻو پريشان ٿي پوندا آهن. جيئن اڳتي هلي مثالن مان واضح ٿيندو.

اها قدرتي ڳالهه آهي ته هڪ عورت، جنهن جو ٻار مري وڃي، ڏکيري ٿي پوندي آهي. هوءَ ڪجهه به کائي ناهي سگهندي. ڪيس ڪابه شئي ناهي وڻندي ۽ هوءَ هر ڳالهه ۾ دلچسپي وڃڻ ڇڏي ڏيندي آهي. گهر ۽ ٻارن ڏانهن لاپرواهي رکندي آهي. پر زياده عرصي تائين ان جو اداس رهڻ ٺيڪ نه آهي. اها ڪيفيت بعد ۾ نفسياتي بيماري جي صورت اختيار ڪري وٺندي آهي- ڪڏهن اسان سمهي ناهيون سگهندا.

گهڻي سوچ ويچار جي ڪري اسان جي مٿي ۾ سور ٿيندو آهي ۽ اسان گهڻو ٿڪ محسوس ڪندا آهيون

ڪڏهن اسان بک نه لڳڻ ڪري پوري خوراڪ ناهيون کائي سگهندا. گهڻي سوچ ويچار جي ڪري اسان جي مٿي ۾ سور ٿيندو آهي ۽ اسان گهڻو ٿڪ محسوس ڪندا آهيون اهو سڀ ڪجهه ٿوري عرصي لاءِ ٿيندو آهي، تنهن ڪري ان جي باري ۾ اسان وڌيڪ فڪرمند ناهيون ٿيندا. پر جيڪڏهن اها ڪيفيت هر هر ۽ ڪافي دير تائين جاري رهي ته پوءِ پريشاني جو باعث ٿي پوندي آهي. تڏهن اسان چئي سگهون ٿا ته اهو ذهني بيماريءَ جو اهڃاڻ آهي. جيڪو ماڻهو ذهني بيمار هجي ان ۾ اهڙا اهڃاڻ موجود هوندا آهن، جيڪي ان لاءِ پريشاني جو سبب هجن ۽ ان جي اردگرد ۽ ان جي روزاني جي ڪمن ڪارن کي متاثر ڪن.

ذهني مرضن جا قسم

ذهني مرضن جا مختلف قسم ٿيندا آهن. ڪجهه شديد قسم جا ٿيندا آهن ۽ ڪجهه معمولي نوعيت جا. ذهني مرضن کي عام طور تي هن طرح ورهائي سگهجي ٿو.

● سائيڪلوسِس (شديد قسم جي ذهني بيماري)

● نيو روسِس (معمولي قسم جي ذهني بيماري)

سائيڪوسِس (PSYCHOSIS) يا ماليخوليا:-

هي هڪ شديد قسم جي ذهني بيماري آهي، جنهن ۾ مريض جي ڳالهه ٻولهه ۽ رويي ۾ رنڊڪ پئجي ويندي آهي. ان ۾ جسم ۽ ذهن جي ڪم ڪارين تي خراب اثر پوندو آهي ۽ ماڻهو هن کي "پاڳل" جو خطاب ڏئي ڇڏيندا آهن. اهڙي مريض کي پنهنجي بيماريءَ متعلق ڪا خبر ناهي هوندي ۽ ان ڪري هو پنهنجو علاج ناهي ڪرائيندو. سائيڪوسس جون بيماريون، ڪن جسماني بيمارين مثلاً مٺا پيشاب (Diabeties)، رت جي وڌيڪ دٻاءَ ۽ ٽي- بي جهڙن مرضن جيڪي دماغ جي ڪم ڪارين کي متاثر ڪري سگهن ٿا، انهن جي ڪري به ٿي سگهن ٿيون.

نيوروسِس NEUROSIS:-

هيءَ معمولي قسم جي ذهني بيماري آهي. جنهن ۾ مريض ڪنهن دٻاءَ تحت پنهنجي تمام گهڻن ۽ جذبن جو اظهار ڪندو آهي. انهن ۾ بيقراري، ڊپ، غم، معمولي قسم جو سوري بيون جسماني علامتون ظاهر ٿينديون آهن. انهن مريضن کي پنهنجي بيماري جي باري ۾ خبر هوندي آهي ۽ هو ان سلسلي ۾ علاج لاءِ ڪوشش ڪندا آهن.

مرگهي

هيءَ بيماري دوري جي شڪل اختيار ڪندي آهي، جنهن ۾ مريض بي هوش ٿي ويندو آهي، زمين تي ڪري پوندو آهي. هٿ ۽ پير جهٽڪا ڏيڻ لڳندا آٿس. ان بيماريءَ جو تناسب نوجوانن ۽ ٻارن ۾ خاص ڪري وڌيڪ هوندو آهي.

دورا ننڊ ۾ به پوندا آهن، دورو هميشه اڳي قسم جو هوندو آهي، دوري ۾ منهن نيرو (Cynosis) ٿي ويندو آهي.

> هڪ صحتمند انسان جي پرورش جي لاءِ ضروري آهي ته کيس شفقت، محبت، صحيح رهنمائي، حوصلہ افزائي ۽ نظم و ضبط وغيره جي سکيا ملي. جيڪڏهن کيس ننڍپڻ ۾ ان قسم جي رهنمائي نه ملي ۽ ناخوشگوار تجربن سان واسطو پوي ته ان کي آئنده زندگيءَ ۾ ذهني مرض ٿي سگهن ٿا.

ياد رکو

● ذهني بيمارين ۾ جسم ۽ ذهن ۾ غير معمولي تبديليون اچي وينديون آهن.

● ذهني بيماريون مختلف قسمن جون آهن. انهن ۾ ڪجهه شديد قسم جون آهن جن ۾ مريض جي رويي ۽ ڳالهائڻ ٻولهائڻ ۾ رنڊڪ پئجي ويندي آهي. ان جو حقيقت ۾ دنيا کان واسطو ٽٽي پوندو آهي. هو پنهنجين ضرورتن کان لاپرواهه ٿي ويندو آهي ۽ ڪم ڪار ناهي ڪندو. کيس پنهنجي بيماري متعلق علم ناهي هوندو.

● ڪجهه معمولي قسم جون بيماريون ٿينديون آهن جن کي نيوروسس چئبو آهي. جيتوڻيڪ مريض جو حقيقت کان تعلق ناهي ٽٽندو پر ان جا ذهني ڪم متاثر ٿيندا آهن. جنهن جي ڪري مريض کي پريشاني ٿيندي آهي ۽ هو پنهنجو ڪم تسلي بخش نموني سان ناهي ڪري سگهندو. ان کي پنهنجي بيماريءَ جي باري ۾ خبر هوندي آهي ۽ هو ان جي علاج لاءِ ڪوشش ڪندو آهي.

● مرگهي ۽ ذهني معذوري اهڙيون حالتون آهن جن جو تعلق دماغ جي بناوت ۽ ڪم ڪار سان ٿيندو آهي.

ذهني مرضن جا سبب:-

ذهني مرض مختلف طريقن سان ظاهر ٿي سگهن ٿا. ذهني مرضن جي پيدا ٿيڻ جا مختلف سبب آهن، جن منجهان اهم هيٺيان آهن:

دماغ ۾ تبديليون

دماغ جي اندر پيش ايندڙ اهڙيون تبديليون جيڪي ان جي اندروني بناوت ۽ ڪمن ڪارين کي متاثر ڪن، سي ذهني مرضن جي پيدا ٿيڻ جو سبب بڻجنديون

آهن.

دماغ جي گهڙرن ۽ نسن ۾ اندروني سطح تي ٿيڻ واريون ڪيميائي تبديليون، ان قسم جي مختلف بيمارين جو پيش خيمو ٿينديون آهن. "نيورو ٽرانسميٽر" جي ليول گهٽ وڌ ٿيڻ.

هينيان عمل دماغ جي بناوت کي نقصان رسائي سگهن ٿا.

- دماغ جي سوڄ يا انفيڪشن.
- دماغ جو ڌڪ يا چوٽ.
- رت جي دوري جو مقدار گهٽ ٿيڻ.
- دماغ ۾ ڳوڙهي (Tumour) جو ظاهر ٿيڻ.
- زياده عرصي تائين شراب ۽ منشيات جو استعمال، چرس وغيره.
- غذا جي کوٽ.
- اهڙا دورا جن جو علاج نه ڪرايو وڃي.
- دماغ اهڙيون تبديليون جن سان ڪمي (کوٽ) پيدا ٿئي.

مؤروثي سبب

ڪجهه اهڙا مريض به ٿيندا آهن جن جي خاندان ۾ ذهني مرض موجود هوندا آهن. پر اهڙا ڪيترائي مثال موجود آهن جن ۾ ذهني مريضن جي خاندان ۾ پهريون ڪا ن ذهني مرض ناهي هوندو. ذهني بيماريءَ جا خانداني اثر ڪيترائي دفعا ٻارن ۾ منتقل ٿي ويندا آهن ۽ انهن کي ذهني مرض جي لڳڻ جو خطرو

جن ماڻهن کي ڊگهي عرصي تائين هلندڙ بيماريون هونديون آهن، اهي مڪمل طرح صحتمند ناهن هوندا ۽ هو مختلف نمونن سان زندگي گذاريندا آهن. اهڙن ماڻهن کي مختلف تفريحن ۾ شامل ڪري سادن ۽ آسان ڪمن سان لڳائي سگهجي ٿو

هوندو آهي. پر ذهني مرض جي پيدا ٿيڻ لاءِ ٻين سببن جو هئڻ به ضروري آهي.

ننڍپڻ جا تجربا ۽ واقعا:-

هڪ صحتمند انسان جي پرورش جي لاءِ ضروري آهي ته ڪيس شفقت، محبت، صحيح رهنمائي، حوصلا افزائي ۽ نظم و ضبط وغيره جي سکيا ملي. جيڪڏهن ڪيس ننڍپڻ ۾ ان قسم جي رهنمائي نه ملي ۽ ناخوشگوار تجربن سان واسطو پوي ته ان کي آئنده زندگيءَ ۾ ذهني مرض ٿي سگهن ٿا.

گهر جو ماحول:-

جيڪڏهن گهر جي ڀاتين جا پاڻ ۾ جهيڙا هجن يا نااتفاقي هجي ۽ هڪ ٻئي تي ڀروسو نه ڪندا هجن، پاڻ ۾ گرم جوشيءَ جي کوٽ هجي ته هڪ شخص تي ان جا خراب اثر پوندا آهن ۽ ان قسم جي شخصيت کي آئنده زندگيءَ ۾ جڏهن دٻاءَ سان منهن ڏيڻو پوندو آهي ته هو يڪي پورا ٿي پوندو آهي، جو هن وٽ جذبن کي قابوءَ ۾ رکڻ جي صلاحيت ناهي هوندي.

معاشرتي دٻاءُ

جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي معاشري ۾ بهتر سهولتون ۽ ترقيءَ جا موقعا نه ملن ته ان کي ذهني مرض لڳي سگهن ٿا. مثلاً غربت، بيروزگاري، ناانصافي، ناچاڪ حالتون، اهڙين حالتن سان هر هر سخت مقابلو ڪرڻ سان ذهني پريشاني ٿي سگهي ٿي.

ياد رکو:-

- ذهني مرضن جي پيدا ٿيڻ جا ڪيترائي سبب آهي، جن ۾ حياتياتي ۽ ماحول (گهر ۽ معاشرو) خاص ڪردار ادا ڪن ٿا.
- ذهني مرض جي لڳڻ لاءِ هڪ کان وڌيڪ سببن جو هئڻ ضروري آهي.
- موروثي سبب اڪيلا ذهني مرضن جا سبب نه ٿا ٿي سگهن.

ذهني مرضن جو علاج

ذهني مرض مختلف قسمن جا ٿيندا آهن ۽ اهي انسان تي مختلف نمونن سان اثرانداز ٿيندا آهن. ڪن جو اثر ٿوري عرصي لاءِ ڪن جو گهٽي عرصي تائين رهندو آهي. ان باري ۾ اهو خيال غلط آهي ته ذهني مرضن جو ڪو خاص علاج موجود ڪونهي.

(1) جديد علاج- دوائون

مختلف ذهنيُ مرضن لاءِ دوائون، جيڪي خاص طرح سان اوچتو پيدا ٿيندڙ شديد قسم جي بيمارين، جن ۾ سائيڪوسِس ۽ مرگي شامل آهن، لاءِ تمام فائديمند آهن. انهن مرضن جو علاج جلدي ۽ باقاعدگيءَ سان ڪرڻ

ڪري مريض مڪمل طور ٺيڪ ٿي ويندو آهي. اهي دوائون گورين، ڪيپسولن، انجيڪشن جي صورت ۾ موجود آهن.

(2) بجليءَ وارو علاج (ECT) اليڪٽرو ڪنولسيو ٿراپي:-

ڪن شديد قسم جي ذهني مرضن لاءِ هي تمام عام آهي. علاج جو طريقو آهي ۽ ڪن خاص قسم جي مريضن ۾ ان جي استعمال سان حيران ڪندڙ نتيجا ۽ فائدا حاصل ٿيندا آهن.

مثال طور شديد قسم جي اداسي ۾ هي علاج نهايت فائديمند ثابت ٿيندو آهي. ان علاج سان دماغ کي مستقل طور ڪو نقصان ناهي پهچندو.

(3) علاج جو نفسياتي طريقو (سائيڪو ٿراپي):-

جيئن ته پهريائين ۾ تذڪرو ٿي چڪو آ ته ڪنهن وقت مريض مشڪل حالتن ۾ نفسياتي اداسي جو شڪار ٿي پوندو آهي. اهڙن مريضن سان سائيڪو ٿراپي تمام فائديمند ثابت ٿيندي آهي. سندن مشڪلن کي ٻڌڻ گهرجي ۽ انهن کي اهڙا فائديمند مشورا ڏنا وڃن ته جيئن هو آئنده پرسڪون زندگي گذاري سگهن.

(4) معاشري سان گڏجي سڏجي وڃڻ:-

جن ماڻهن کي ڏکي عرصي تائين ملندڙ بيماريون هونديون آهن، اهي مڪمل طرح صحتمند ناهن هوندا ۽ هو مختلف نمونن سان زندگي گذاريندا آهن. اهڙن ماڻهن کي مختلف تفريحن ۾ شامل ڪري سادن ۽ آسان ڪمن سان لڳائي سگهجي ٿو (مثلاً لوڪريون لاهڻ) اهڙن ماڻهن جي مدد ڪرڻ گهرجي ۽ انهن کي عام ۽ روزاني جي زندگيءَ مان ڪڏهن نه ڇڏڻ گهرجي.

توهان جي توجه ۽ محبت سان انهن ماڻهن جي لاءِ تمام بهترين حالتون پيدا ڪري سگهجن ٿيون.

ياد رکو

● ذهني مرضن لاءِ مختلف قسم جا علاج موجود آهن. مثلاً دوائون، بجليءَ سان علاج (ECT) ۽ سائيڪو ٿراپي يعني ڳالهائڻ ٻولهائڻ ذريعي علاج، قابل ذڪر آهن.

● سهڪار، سنو ورتاءُ، محبت، شفقت ۽ مناسب حوصله افزائي سان مريض تمام جلد صحتياب ٿي سگهي ٿو.

● علاج جيترو قدر جلد شروع ڪيو ويندو، مريض کي اوترو ئي جلدي فائدو پهچندو آهي.

مريض کي جلد ئي پنهنجي ڪم سان لڳائي ڇڏڻ گهرجي.

● مريض جي وقت بوقت ڊاڪٽر کان طبي چڪاس ڪرائڻ گهرجي.

ذهني مريضن سان رويو

ذهني مريض کي سمجهڻ جي لاءِ خاص مهارت ۽ قابليت گهربل هوندي آهي.

1- ان سان ڪهڙا انداز ۽ ڪهڙي طريقي سان ڳالهه ڪرڻ گهرجي.

2- مريض کي دوائون کائڻ تي ڪهڙي نموني راضي ڪري سگهجي ٿو ۽ ڪيس ڪهڙي نموني علاج جي ان طريقي ڏانهن مائل ڪري سگهجي ٿو.

3- انهن جي مدد ڪهڙي نموني ڪري ٿي سگهجي، ڇا هو نقصان رسائي ٿا سگهن؟ اهڙا ڪيترائي سوال توهان کي پريشان ڪري ڇڏيندا. مريض کي ڪيئن سنڀالڻ گهرجي ۽ ان جي باري ۾ توهان کي ڇا ٻڌايو ويو آهي.

ذهني مريض:-

جيڪڏهن توهان کي شديد قسم جي نفسياتي بيماريءَ ۾ وڪوڙيل (نفسياتي) مريض ملي ۽ توهان ان سان هڪ دفعو يا هڪ کان وڌيڪ دفعا جذباتي انداز ۾ ڳالهائيندؤ ته اهو براه راست توهان جي مريض سان آئنده تعلقات تي اثرانداز ٿيندو.

١- اهو شڪ يا ڊپ ته هو نقصان رسائي سگهي ٿو.

٢- ان جي گڏلي هئڻ تي نفرت جو اظهار.

٣- توهان جي طرفان ڪاوڙ يا رد ڪرڻ جو اظهار.

۴- غير ذميوارانه رويي جي ڪري

آخر ذهني مريض به ته انسان ئي هوندا آهن. اها ڳالهه ياد رکڻ جهڙي آهي ته انهن جا به پنهنجا پسند ۽ ناپسند جهڙا جذبا هوندا آهن ۽ هو باعزت طريقي سان پنهنجو علاج ڪرائڻ چاهيندا آهن.

هرويرو ڪلڻ.

ذهني مريض ڏانهن ڀريون قدم:-

سڀ کان پهريون ذهني مريض کي سمجهڻ جي لاءِ پنهنجي جذبن ۽ احساسن تي ڪنٽرول ڪرڻ گهرجي. ڪيترائي مريض هوندي به توهان جون ڳالهيون سڄي نموني سمجهن ٿا ۽ پنهنجي رويي جو صحيح انداز ۾ اظهار ڪندا آهن. جيڪڏهن توهان ساڻن محبت، شفقت، همدردي ۽ اعتماد جو اظهار ڪندؤ ته هو به توهان جي لاءِ ساڳي قسم جي جذبن جو اظهار ڪندا. توهان ساڻن سهڪار ڪندؤ ته هو به يقيناً عدم- سهڪار جو مظاهرو نه ڪندا.

آخر ذهني مريض به ته انسان ٿي هوندا آهن. اها ڳالهه ياد رکڻ جهڙي آهي ته انهن جا به پنهنجا پسند ۽ ناپسند جهڙا جذبا هوندا آهن ۽ هو باعزت طريقي سان پنهنجو علاج ڪرائڻ چاهيندا آهن. ذهني مريض بلاشڪ اها توقع رکندا آهن ته ماڻهو انهن کي قبول ڪن، انسان جي حيثيت ۾ هو اسان کان محبت، شفقت، همدردي جا گهرجاؤ هوندا آهن. اسان کي سندن شخصيت ٽوڙڻ نه گهرجي ۽ نه ئي ساڻن توهين وارو رويو روا رکڻ گهرجي.

مريض کي ترجيح ڏيو:-

توهان ذهني مريض جو همدرديءَ سان پيش اچو. جيڪڏهن توهان ڪيس پاڳل سمجهي سندس ڳالهين تي يقين نه ڪندؤ ۽ ان جي مٿن مائٽن جي ڳالهين کي ترجيح ڏيندؤ ته توهان اهڙي مريض کي فائدو پهچائي نه ٿا سگهو.

> **ماليخوليا ۾ مرض جو اصل سبب معلوم ڪرڻ تمام ڏکيو آهي، ڇو جو ڪيترائي سبب ملي ڪري ان بيماريءَ جو باعث ٿين ٿا.**

مريض کان پڇو ته سندس مسئلوچا آهي؟ ان جي ڳالهه کي صبر ۽ تحمل سان ٻڌو، ان تي ڪا به رائي نه ڏيو، ان تي ڪا به تنقيد نه ڪريو. ڪلڻ ۽ هرويرو ٽوڪڻ کان پرهيز ڪريو. ڪيس سمجهڻ جي ڪوشش ڪريو. اهو ضروري ناهي ته توهان سندس سڀني ڳالهين سان متفق هجو. ان جو غيرجانبدارانه جائزو وٺو، ان کي حقيقت تي پرکيو. ان سان سندس خيالن ۽ تجربن جي باري ۾ دريافت ڪريو، سندس اعتماد حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪريو ۽ ڪيس سمجهايو ته توهان سندس خيرخواهه آهيو ۽ هر طريقي سان سندس مدد ڪرڻ چاهيو ٿا.

مريض جو نقطئه نظر پڇڻ کان پوءِ سندس مائٽن کان ان متعلق دريافت ڪريو. جيڪڏهن سندن بيان ۾ تضاد يا فرق موجود هجي ته ڪاوڙجڻ جي بجاءِ سندن ان ڳالهه تي توجه ڏياريو ۽ ڪين چئو ته ان جي وضاحت ڪن.

جيڪڏهن مريض جي رشتيدارن کان مريض بابت انٽرويو وٺو ته غير ضروري، تفصيلن ۾ وڃڻ جا بجاءِ ڪائڻ اهم ۽ ضروري سوال پڇو. ماڻهن جي سامهون مريض سان ذاتي قسم جي سوالن ڪاڻ- علاوه جنسي معاملن تي نه ڳالهايو. بلڪ اڪيلائي ۾ پڇو ۽ ڪيس يقين ڏياريو ته اهي ڳالهيون ڳجهه ۾ رکيون وينديون ۽ ان تي عمل ڪريو.

ياد رکو:-

- هر حالت ۾ مريض کي ترجيح ڏيو. توهان جي اها ڪوشش هئڻ گهرجي ته توهان سندس پوري پوري مدد ڪريو. توڙي هو ڪهڙي به حال ۾ هجي.
- توهان کي پنهنجو پاڻ تي مڪمل ڀروسو هئڻ گهرجي ته توهان مريض جي مدد ڪري ان جي خاندان وارن کي پريشانيءَ کان ڇوٽڪارو ڏيارڻ ۾ ڪامياب ٿي سگهندؤ.
- توهان جي ٿورڙي مدد سان مريض ۽ سندس مائٽ هڪ ٻئي جي مدد ڪري سگهندا.

هاڻ هڪ خاص نفسياتي بيماري ماليخوليا يا سائيڪوسس جو تفصيلي ذڪر ڪريون ٿا.

ماليخوليا يا سائيڪوسس PSY-CHOSIS:-

هي شديد قسم جي ذهني بيماري

آهي، جنهن ۾ مريض جو حقيقت سان تعلق ختم ٿي ويندو آهي، هو پنهنجي هڪ الڳ دنيا ۾ رهندا آهن ۽ پنهنجو خيال ناهن رکي سگهندا. پنهنجي روزمره جي زندگيءَ جون ضرورتون خود پوريون ناهن ڪري سگهندا. هو پنهنجو پاڻکي بيمار ناهن سمجهندا ۽ ٻين تي الزام هڻندا آهن ته هو عجيب و غريب قسم جي تجربن مان گذرندا آهن. ڪين مختلف قسم جا آواز ٻڌڻ ۾ ايندا آهن، هو پنهنجي چوڌاري اهڙيون شيون ڏسندا آهن، جيڪي ٻين کي ڏسڻ يا ٻڌڻ ۾ ناهن اينديون. سندن خيالن ۾ تسلسل ناهي هوندو. ٻيا ماڻهو ڪين قبول ناهن ڪندا. سندن ڳالهه ٻولهه، سوچ ۽ خيال صحيح ناهن هوندا، جنهن جي ڪري ڪين روزمره جي ڪم ڪارين ۾ معاشرتي ۽ گهريلو ذميواريون نڀائڻ ۾ مشڪل پيش ايندي آهي. هو پنهنجي خاندان ۽ پاڙيسرين لاءِ پريشاني جو ڪارڻ بڻجندا آهن. علالت جي ڊيگهه ۽ شديد نوعيت جي ڪري هو ذهني دٻاءَ، انتشار ۽ ذهني معذوري جو شڪار هوندا آهن.

ماليخوليا ۾ مرض جو اصل سبب معلوم ڪرڻ تمام ڏکيو آهي، چو جو ڪيترائي سبب ملي ڪري ان بيماريءَ جو باعث ٿين ٿا. اهڙيون ماليخوليائون، جن جي اصل سبب جي خبر نه هجي انهن کي "فنڪشنل سائيڪوسس" (Functional Psychosis)ڪوٺبو آهي. ڪن ماڻهن ماڻهن کي اها بيماري جسماني بيمارين کان پوءِ يا دماغ کي نقصان رسڻ کان پوءِ ٿيندي آهي جيڪا "ناميااتي ماليخولياتي" Organic Psy-chosis (آرگينڪ سائيڪوسس) ڪوٺبي آهي.

ان کي هيٺين ٽن قسمن ۾ ورهائي سگهجي ٿو، جيڪي بيماري جي اوچتي ظاهر ٿيڻ، بيماريءَ جي دوران، ان جي ڊيگهه ۽ نتيجن تي مشتمل آهن.

1- اوچتي ماليخوليا (Acute Psychosis):-

اهڙو ماليخوليائي ذهني مرض جيڪو اوچتو ظاهر ٿي ٿوري عرصي تائين رهندو آهي، جنهن جو ڪو به سبب ناهي هوندو ان کي اوچتي ماليخوليا يا اڪيوٽ سائيڪوسس چئبو آهي.

2- اٿلندڙ ماليخوليا (Recurrent Psychosis):-

اهڙي ماليخوليا جيڪا وقفن ۾ ظاهر ٿئي. وچ ۾ اهڙا وقفا ايندا آهن جن ۾ مريض ٺيڪ ٿي ويندو آهي ۽ وري بيماري موٽي ايندي آهي.

3- پراڻي ماليخوليا (Chronic Psychosis):-

اهڙو ماليخوليائي مرض جيڪو آهستي آهستي شروع ٿي ڊگهي عرصي تائين قائم رهندو آهي ۽ مستقل ڪيفيت اختيار ڪري وٺندو آهي. جيڪڏهن ان جو علاج شروع نه ڪيو وڃي ته نتيجا خطرناڪ به ٿي سگهن ٿا.

هيٺين مثالن مان ان جي وڌيڪ وضاحت ٿي ويندي.

مثال 1:-

رفيق 20 سالن جو نوجوان هاري پنهنجي والدين سان ڳوٺ ۾ رهندو آهي. هڪ سال اڳ هو ڏاڍو کِلڻو ملڻو، خوش اخلاق ۽ محنتي نوجوان هيو. هو پنهنجي ڳوٺ جي سيني فلاحي ڪمن ۾ حصو وٺندو هيو. آهستي آهستي منجهس هڪ تبديلي محسوس ڪئي ويئي ته هو انهن ڳالهين کان پري ٿي ويو. ان جو ڪو خاص سبب به ڪونه هيو. هو ڏينهون ڏينهن خاموش ٿيندو ويو. ڪڏهن ڪڏهن هو کلندو هو، پٽڪندو ۽ پنهنجي پاڻ سان ڳالهائڻ لڳندو. هو چوندو ته ڪوئي ڪيس قتل ڪندو، عورتون کيس گاريون ڏين ٿيون، سندس کاڌي ۾ زهر مليل آهي، آهستي آهستي سندس رويو وڌيڪ بگڙجندو ويو. هو هڪ طرف ويٺو تڪيندو رهندو هو، سندس والدين کيس فقيرن، پيرن ۽ مزارن تي ولي ويا پر هو بيمار ٿيندو ويو، سندس ننڊ ختم ٿيندي ويئي، هو پنهنجي جسم جي صفائي وغيره کان بلڪل لاپرواهه ٿي ويو. رفيق مستقل قسم جي ماليخوليا ۾ مبتلا آهي. اها تمام عام قسم جي بيماري آهي. ڪيس بغير ڪنهن سبب جي آهستي آهستي اها بيماري شروع ٿي. ان بيماري کي Schizo Phrenia (اسڪائيزو فرينيا) چئبو آهي اها پندرنهن کان ويهن سالن جي عمر ۾ شروع ٿيندي آهي. جنهن جو سبب نامعلوم آهي. اها تمام گهٽي عرصي تائين هلندي آهي. جيڪڏهن ان جو علاج نه ڪرايو وڃي ته وڌيڪ بگڙجي ويندي آهي. ڪيترائي ماڻهو ان بيماريءَ جو شڪار ٿيندا آهن.

مناسب علاج سان ان بيماري تي قابو ڪري سگهجي ٿو ۽ مريض سٺي زندگي گذارڻ جي قابل ٿي سگهي ٿو. دوائن جي استعمال کان پوءِ فائدو ٿيڻ تي مريض کي روزمره جي معمولن طرف آڻي سگهجي ٿو.

مثال 2:-

25 سالن سڪينه ٽن ٻارن جي ماءُ آهي، هوءَ تمام خوش ذوق، نرم ۽ نازڪ مزاج جي مالڪ هئي. تقريباً ٻن هفتن کان سندس رويي ۾ هڪ عجيب قسم جي تبديلي اچي ويئي آهي. هن تمام گهٽيون ڳالهيون ڪرڻ شروع ڪري ڏنيون آهن. ڪڏهن ڪڏهن ته اهي ڳالهيون ڪنهن جي به سمجهه ۾ ناهن اينديون. هوءَ پنهنجي صفائيءَ وغيره کان بلڪل لاپرواهه ٿي ويئي آهي. هوءَ روئيندي رهندي آهي. مائٽن کي ايلاز ڪندي آهي ته سندس ٻار واپس ڪيو وڃي. ڪڏهن ڪڏهن هوءَ ميڇرجي پوندي آهي ۽ ٻين کي گاريون ڏيڻ شروع ٿي ويندي آهي. نه هوءَ ڪجهه کائي ٿي ۽ نه ٿي سمهي ٿي ۽ ڪڏهن ڪڏهن هوءَ گهٽيءَ ۾ هر لنگهندڙ ٻار جو پيڇو ڪري ٿي، ڪڏهن رڙيون ٿي ڪري ته " روڪيو هو منهنجي ٻچي کي کنيون ٿا وڃن". ٻڌايو ٿو وڃي ته ٻه هفتا اڳ هن پنهنجو ٦ سالن جو ٻار بيماريءَ سبب وڃايو آهي. سڪينه جي بيماري "اوچتي ٿيندڙ ماليخوليا" (Acute Psychosis) آهي. اها بيماري اوچتو شروع ٿي، ان جو عرصو تمام ٿورو آهي. اهڙين بيمارين ۾ وقفو تمام ٿورڙي عرصي جو ٿيندو آهي. اها مڪمل علاج سان ٺيڪ ٿي ويندي آهي. ڪي وري مستقل بيماريءَ جي شڪل اختيار ڪري وٺنديون آهن. جن جو علاج ڪافي عرصي تائين ڪرڻو پوندو آهي.

هو تمام جلدي تنگ ٿي پوندو آهي. بغير ڪنهن سبب جي معمولي ڳالهين تي ميڇرجي پوندو آهي. هو پنهنجو پاڻ کي تمام اهم انسان سمجهندو آهي ۽ ان مطابق عمل ڪرڻ شروع ڪندو آهي.

مثال 3:-

35 سالن جو اڪبر هڪ فيڪٽريءَ ۾ ملازم آهي. هو تمام محنتي ۽ وقت جو پابند هيو. پنهنجي گهر کي سٺي نموني انجام ڏيئي رهيو هو. هڪ مهيني کان هو راتن جو جاڳي ٿو. ضرورت کان وڌيڪ خوش مزاج ٿي پيو آهي. هرويرو کلڻ شروع ڪري ڏيندو آهي. حد کان وڌيڪ ڳالهائڻو ۽ تيز ٿي پيو آهي. هو پنهنجي گهر تي ڌيان نه ٿو ڏيئي سگهي. هو تمام جلدي تنگ ٿي پوندو آهي. بغير ڪنهن سبب جي معمولي ڳالهين تي ميڇرجي پوندو آهي. هو پنهنجو پاڻ کي تمام اهم انسان سمجهندو آهي ۽ ان مطابق عمل ڪرڻ شروع ڪندو آهي. هو چوندو آهي ته مون وٽ تمام گهڻي دولت آهي. مان تمام وڏو قابل سائنسدان آهيان. هو هر قسم جا ڪم ڪرڻ جي دعوئي ڪندو آهي. جيڪڏهن ڪوئي کيس چئلينج ڏيئي ته هو ميڇرجي پوندو آهي ۽ گاريون ڏيندو آهي، وڙهڻ مرڻ تائين تيار ٿي ويندو آهي. جيڪڏهن سڀ هن سان راضي هجن ته هو انهن سان کل ٻوڪ شروع ڪري ڏيندو آهي. هو لطيفا ٻڌائيندو آهي ۽ کلندو رهندو آهي. ڪنهن کي به ڳالهائڻ جو موقعو ناهي ڏيندو. هن ۾ تمام گهڻي طاقت اچي ويندي آهي. سندس حد کان وڌيڪ ڳالهيون، سندس وڌندڙ حرڪتون، ننڊ نه اچڻ، سندس گهر وارن لاءِ هڪ مسئلو بڻيل آهي. معلوم ٿيو آهي ته ٻه سال ۽ چار سال اڳ اڪبر کي ان قسم جا ٻه دورا پئجي چڪا آهن. جيڪي ٻن ٽن مهينن تائين رهندا هيا ۽ وچ وارن وقفن ۾ هو بلڪل ٺيڪ رهندو هيو. اڄ سوڙ تي دفعا مٿس بيماريءَ جو حملو ٿي چڪو آهي. هو ٻوين بيمارين درميان بلڪل ٺيڪ رهندو هيو. اڪبر جي ان ماليخوليائي نفسياتي رويي کي مينيا (Mania) چئبو آهي. مينيا جي بيماري ڪجهه ڏينهن کان وٺي مهينن تائين هلندي آهي. مريض قدرتي طور تي خودبخود ٺيڪ ٿي پوندو آهي. مرض جي حملي کان پوءِ مريض کي مڪمل آرام اچي ويندو آهي.

”ڀڳل هڏي جي مِکَ اندر قابو ڪندڙ راڊ جي سرشتي جو پاڪستان ۾ تعارف“

Intra -Medulary Inter-Locking Nailing System "IMILNS" introduced in Pakistan

ڊاڪٽر امان الله منگي
رجسٽرار هڏي وارڊ
سول اسپتال ڪراچي

اڄ جڏهن اسان 21 صدي ۾ داخل ٿيڻ وارا آهيون اتي ٻين ميدانن ۾ ترقي سان گڏوگڏ هڏي جي علاج ۽ جراحي ۾ به بي پناهه ڪاميابي ۽ ترقي ٿي رهي آهي. هن دؤر ۾ وقت، رت ۽ پئسو ڏاڍو اڻ لڀ ٿي پيو آهي انهي ڪشمڪش ۽ ڇنا ڇپٽي واري دؤر ۾ اسان جو ڊاڪٽر طبقو به ڪنهن کان پٺتي ڪونه رهيو آهي. ان حوالي سان اسان جي هڏي جي ڊاڪٽرن به پنهنجو پاڻ ملهائيندي هائپو ڪريٽڪ اوٿ Hypocratic- Oth جو مان رکندي، وقت، رت ۽ پئسي جو قدر ۽ قيمت کي ذهن ۾ رکندي، هڏي جي مريضن لاءِ هڪ نئون انقلابي قدم کڻندي، هڪ نئين باب لکڻ جي ڪوشش شروع ڪري ڇڏي آهي. جنهن جي نتيجي ۾ هڏي جي مريض کي وقت رت ۽ پئسي جي تمام گهڻي حد تائين بچت ٿئي ٿي ۽ هو جلدي صحتيابي جي نعمت سان مالامال ٿيو وڃي.

اهو نقلابي قدم ”ڀڳل هڏي جي مک اندر قابو ڪندڙ راڊ جي سرشتي“ جو پاڪستان ۾ تعارف آهي. جنهن کي طب جي ٻولي ۾ (IMILNS) IntraMedulary Interlocking Nailing System چيو وڃي ٿو.

سرجري جي هن طريقہ ڪار سان اهي ڏکي جن جي چنگهه (Tibia)،

ڊاڪٽر آفريدي جو تعارف

نالو:- ڊاڪٽر حسن دوست آفريدي
ڄمر:- نوابشاهه- 1 آگسٽ 1954ع
پرائمري:- ڳوٺ امير شاهه تعلقو ضلعو نوابشاهه
مئٽرڪ:- ڊي سي هاءِ اسڪول نوابشاهه 1970
انٽر:- گورنمينٽ ڪاليج نوابشاهه 1972
ايم بي بي ايس:- لياقت ميڊيڪل ڪاليج ڄامشورو 1979
ايف آر سي ايس:- گلاسڪو برطانيه 1994
موجوده عهدو اسسٽنٽ پروفيسر شعبو هڏي جوڙ سول اسپتال ڪراچي

غازي خان جي ايڪسيڊنٽ ۾ ڀڳل چنگهه جي هڏيءَ جو ايڪسري

غازي خان آپريشن جي ڏهين ڏينهن تي پنهنجي ڊيوٽي تي وڃڻ لاءِ موٽر بائيڪ هلائيندي

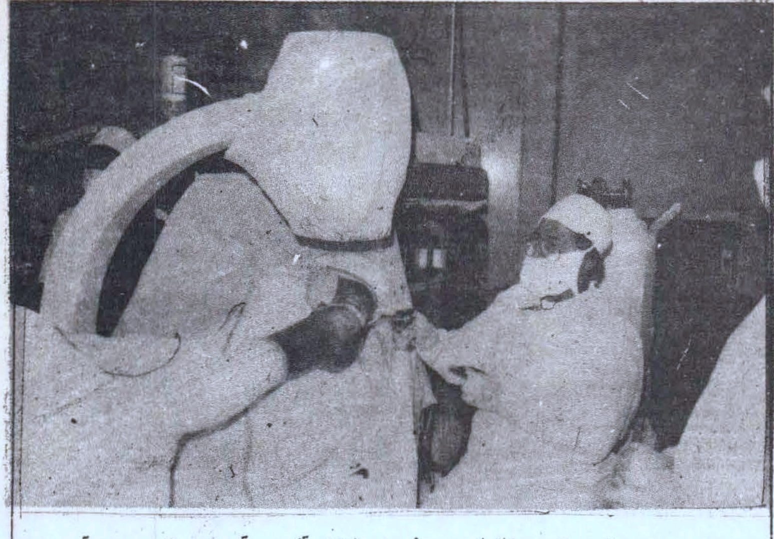

جديد مشين (اميج انٽينسيفائر) جنهن ذريعي ڊاڪٽر آفريدي آپريشن ڪري رهيو آهي

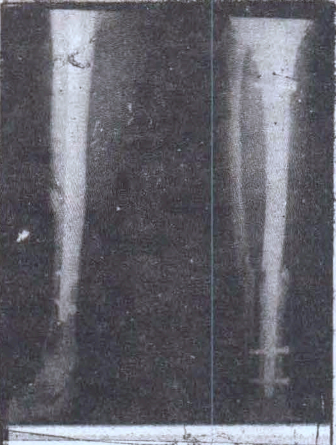

غازي خان جي ڀڳل ٽنگهه ۾ آپريشن ذريعي وڌل انٽر لاڪنگ نيل ڪانپوءِ جو ايڪسري

ستر (Femer) يا ڏوري (Humerous) جي هڏي ڀڃي پوي ٿي، ان کي آپريشن ذريعي، گهٽي رتوهائڻ ڪانسواءِ آپريشن جي ٽين ڏينهن تي بغير گهوڙين يا ڪنهن ٻي ٽيڪ جي گهمڻ لائق بنايو وڃي ٿو.

جراحي (Surgery) جي انهي طريقہ ڪار کي ٻاهرين ملڪن ۾ تہ وڏي پذيرائي حاصل ٿي چڪي آهي پر پاڪستان ۾ هي طريقہ ڪار اڃا تعارفي مرحلن مان گذرندي پنهنجو ٻاڻ سڃاڻڻ جي طرف وڃي رهيو آهي. ان حوالي سان ملڪ جي وڏن شهرن ۾ هي طريقہ ڪار (مک اندر قابو ڪندڙ راڊ) جو استعمال ڪاميابي سان ٿي رهيو آهي. خاص ڪري ڪراچي شهر ۾ آغا خان اسپتال ۽ سول اسپتال ۾ آپريشن جي هن طريقہ سان مريضن جو باقاعدگي سان علاج ڪيو پيو وڃي.

سول اسپتال ڪراچي جي نوجوان هڏي جي سرجن ۽ تازو پرڏيهہ مان انهي طريقہ ڪار ۾ خصوصي مهارت حاصل ڪري ايندڙ ڊاڪٽر حسن دوست آفريدي ۽ سندس محنتي ساٿين انهي طريقہ ڪار کي اڃان بہ سولو بنائي ڇڏيو آهي. جو اهي آپريشن گذريل سال کان روائتي طريقي جي آپريشن سان گڏ ڪيا پيا وڃن ۽ ڪيئي ماڻهو ان مان فيض پرائي چڪا آهن.

ڀڳل هڏي جي مکّ اندر قابو ڪندڙ راڊ جي انهي سرشتي ۾ هڪ مخصوص مشين جنهن کي اميج انٽينسيفائر (Image Intensifire) چوندا آهن جيڪا ايڪسري مشين نما هڪ مشين ٿئي ٿي جيڪا هڏي جو ڍانچو هر وقت ٽيليويزن واري اسڪرين وانگر اسڪرين تي ڏيکاريندي رهندي آهي. جنهن جي مدد سان هڏي جو بغور جائزو وٺندي راڊ کي هڏي جي مک اندر پيوست ڪيو وڃي ٿو ۽ پوءِ انهيءَ اميج انٽينسيفائر جي مدد سان ڀڳل هڏي کي راڊ جي چوڏاري ڦرڻ کان بچائڻ خاطر راڊ جي ٻنهي ڇيڙن وٽ هڏي منجهان آرپار اسڪرو فڪس ڪيا ويندا آهن، ان ڪري ماڻهو وزن رکڻ جي قابل ٿيو وڃي ۽ جڏهن تہ آپريشن ڪرڻ لاءِ ۽ راڊ کي جسم اندر ڀڳل هڏي جي مک اندر داخل ڪرڻ لاءِ ڪنهن وڏي چير ڏيڻ جي بہ

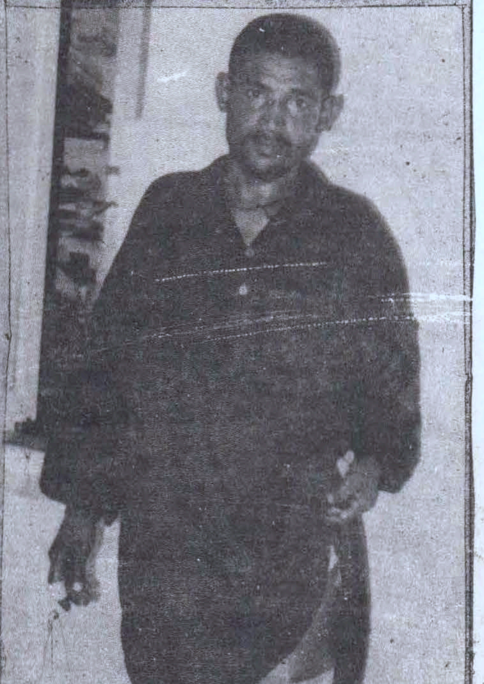

ڊر محمد بلوچ آپريشن جي ڏهين ڏينهن بغير سهاري جي گهمي گهتي رهيو آهي

ضرورت نہ ٿي پوي. هڪڙي خاص ڳالهہ اها تہ وڏي چير نہ ڏيڻ ڪري گهٽي رت جو نہ وهڻ هڪ فائديمند ڳالهہ آهي. ان ڪري مريض کي رت ڏيڻ واري مرحلي کان بہ آجو ڪري سگهجي ٿو. جنهن جي نتيجي ۾ خرچ جي ڪمي ٿي سگهي ٿي. هوئن وڏي آپريشن سبب وڏو چير بہ ڏيڻو پوندو هيو، وڏي چير سبب تمام گهڻو رت ضايع ٿيندو آهي، جنهن جي نتيجي ۾ هڪ يا بہ يا ڪڏهن ڪڏهن ٽي چار ٿيلهيون رت جون ڪم اچن ٿيون. جيڪو اڄڪلهہ جي دؤر ۾ پڻ هيپيٽائيٽس بي (Hepatitis B) ۽ ايڊز (AIDS) جي حوالي سان تمام گهڻو هاڃيڪار ٿي سگهي ٿو. پر هن طريقہ ڪار جي سهوليت سان مٿين مصيبتن مان بہ جان ڇٽي ٿي وڃي. وقت بہ بچي ٿو پوي ۽ مريض جلدهن جلدي وزن رکڻ جي قابل ٿيو وڃي تہ وزن ڏيڻ ڪري هڏي جي جڙڻ (Calasformation)، زخم جي پرجڻ (Granulation) ۽ هڏي جي وٿي (Bon gap) جي پرجڻ جو عمل تيز ٿيو وڃي ۽ مريض جلدي ڪم ڪار ڪرڻ جهڙو ٿيو پوي.

سرجن ڊاڪٽر حسن دوست آفريدي جي رپورٽ مطابق هيل تائين ڪل 40 مريضن جو جن مان 37 مرد ۽ 3 عورتن تي (I.M.I.L.N.S) پڳل هڏي جي مک اندر قابو ڪندڙ راڊ جي سرشتي جو طريقو واپرايو ويو، جنهن ۾ عام طور تي 49 سيڪڙو پانهن 51 سيڪڙو سٿر جي هڏين جي ٽٽڻ جا ڪيس شامل هئا. الحمد الله تقريباً سڀ مريض علاج جي ان جديد طريقي مان فائدو حاصل ڪري

در محمد بلوچ جي ٽي ٽڪر ٽيل سٿر جي هڏي آپريشن کان پهريون

چڪا آهن ۽ پنهنجي تمام ٿوري عرصي جي بيماري ڪانپوءِ وڃي پنهنجي ڌنڌن سان لڳا آهن ۽ ٻچن جي روزي جو سامان هٿ ڪرڻ ۾ مصروف آهن. جو جو پراڻي طريقہ ڪار سان ڪافي وقت لڳندو هيو.

هوئن اها راڊ مريض جي بدن ۾ جيترو بہ وقت رهي، رهي سگهي ٿي، ڪابہ تڪليف نہ ٿي پهچائي ۽ نہ ڪائي پيچيدگي پيدا ڪري ٿي. تجربي مطابق ان راڊ کي ڪڍرائڻ جي ڪابہ ضرورت محسوس نٿي ٿئي. البتہ ماڻهو چاهي تہ پنهنجي مرضي سان 12 مهينن کان پوءِ ان راڊ کي ڪڍرائي سگهي ٿو.

آپريشن جي هن خوبصورت طريقي کي عام ماڻهن ۾ ڏاڍو ساراهيو پيو وڃي ۽ بقول انهن جي انهي آپريشن ۾ رت گهٽ ٿو ضايع ٿي. وقت گهٽ ٿو خرچ ٿي ۽ ڪي قدر پئسو بہ گهٽي خرچ ٿيڻ کان بچيو وڃي. جو تہ ماڻهو 10 ڏينهن اندر ڪم ڪار جي قابل بنجيو وڃي.

سول اسپتال ڪراچي جي انگن اکرن مطابق هيل تائين 40 ڪيسن مان 26 ڪيس سادي فريڪچر (Simple Fracture) جا هئا. باقي 14 ڪيس پيچيد فموني ٽٽل هڏي (Compound Fracture) جا هئا. جن ۾ 8 تہ بندوق جي فائر جا هئا. انهن سيني ڪيسن ۾ ڪٿي بہ هڏي نہ جڙڻ جي شڪايت پيش نہ آئي. عام ڪيسن ۽ سادي فريڪچر جي صورت ۾ گهٽ ۾ گهٽ ٻن ڏينهن جو وقت گهربل هوندو آهي، جنهن ۾ راڊ يا نيل فڪس ٿيڻ بعد مريض هڪدم پنهنجي گهر وڃي سگهي ٿو، پر ڪجهہ مريض

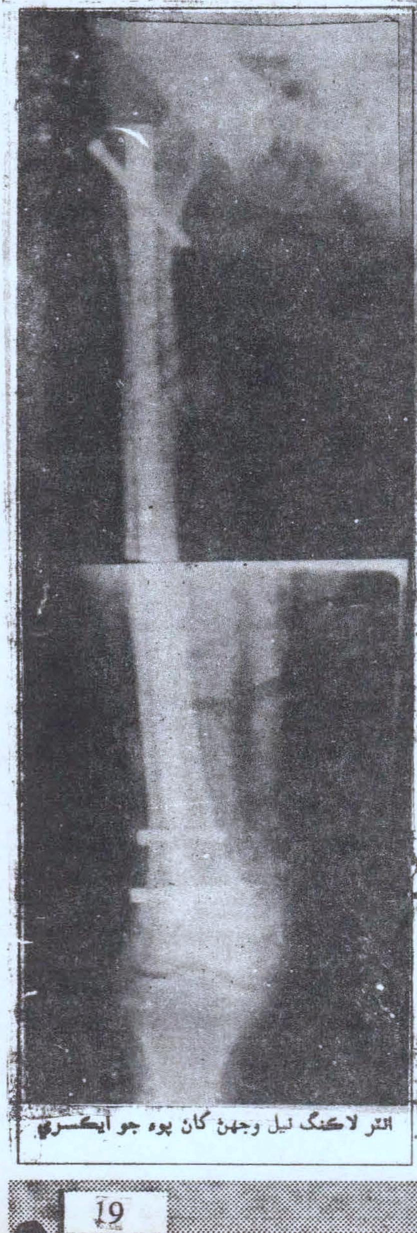

انٽر لاڪنگ نيل وجهڻ کان پوءِ جو ايڪسري

28 ڏينهن تائين بہ اسپتال ۾ علاج لاءِ ترسيا حالانڪ فني جراحي لاءِ گھٽ ڪري 13 ڏينهن گھربل هوندا آهن. Compound Fracture ۾ ڪل جي ڦٽجڻ بعد زخم جي ڪري گھٽ ۾ گھٽ 9 يا 10 ڏينهن گھربل هوندا آهن.

هن طريقہ علاج جي دوران صرف ٻن ڪيسن ۾ مشين سان سوراخ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي. جڏهن تہ 38 ڪيسن ۾ هڏي ۾ سوراخ هٿ جي مشين سان ڪيا ويا. هن عمل ۾ سرجن کي گھٽ ۾ گھٽ 1 ڪلاڪ اندر پنهنجو ڪم مڪمل ڪرڻو ٿو پوي، پر هڪ ڪيس ۾ تمام وڏي آپريشن جي ڪري اڍائي ڪلاڪ لڳي ويا.

آپريشن جي پهرين پنجن ڏينهن ۾ سادي فريڪچر جي صورت ۾ ڪجهہ اينٽي بايوٽڪس سيون رڳن يا گوشت ذريعي جسم ۾ داخل ڪيون وڃن ٿيون.

مجموعي طرح سان صرف ٻن ڪيسن ۾ زخم کولڻو پئجي ويو، جو جو گسائڻ دوائن جي نامناسب ڪارڪردگي سبب ڪجهہ پيچيدگيون پيدا ٿي پيون. جڏهن تہ هڪڙو ڪيس اهڙو هيو، جنهن جو واسطو ڏوري جي هڏي (Humerous) سان هيو. جتي ان Radial Nerve Palsy تي پئي چو جو اهو ڪيس 38 ڏينهن بعد آيو هيو ۽ هيٺي وزن ڪٽڻ سبب ڪجهہ اسڪرو جي صحيح نموني سان نہ لڳڻ سبب پيچيدگي جو منهن ڏسڻو پيو. پوءِ ان مريض جو اهو نيل يا راڊ ڪڍڻي پئي ۽ ان جاءِ تي پليٽ کي استعمال ڪندي پليٽ هٽائي پئي.

مجموعي اندازي مطابق 25 مريضن جي چال چلت بهتر رهي، 14 مريض سڀ کان وڌيڪ سٺا رهيا. هڪ مريض 6 ڏينهن بعد پنهنجي ڪم ڪار تي روانو ٿي ويو. سراسري طور هر مريض کي 10 کان 12 ڏينهن لڳا، پنهنجي ڪم تي واپس ورڻ لاءِ. 36 مريضن جي ڪيسن ۾ هڏيون مڪمل جڙي ويون ۽ 4 ڪيس هاڻي بہ هڏي وارڊ نمبر- 1 ۾ زير علاج آهن ۽ اطمينان بخش حالت ۾ ٺيڪ ٿي رهيا آهن.

هڪ ڪيس ۾ پريشاني جو اطلاع مليو آهي ۽ ٻن ڪيسن ۾ اسڪرو ٽٽڻ جي رپورٽ ملي آهي. باقي نہ ٿي وري خون جي منتقلي جي ڪا ضرورت محسوس ٿي آهي. ڪنهن بہ مريض جي خون گھٽ ٿي وڃڻ جي ڪابہ شڪايت محسوس ڪونہ ٿي آهي. حالانڪ صرف 200 کان 250 ملي ليٽر خون ضايع ٿيندو آهي. جنهن لاءِ خون جي بوتل جي ڪابہ ضرورت محسوس ڪونہ ٿيندي آهي.

(اخراجات)

جيئن تہ اندروني هڏين جوڙڻ واري راڊ ۾ عام روائيتي نيل يا پليٽ جي بنسبت مڪ اندر قابو ڪندڙ راڊ جي قيمت 2000 بہ هزار روپيہ مٿي آهي، پر روائيتي نيل آپريشن ۾ ماڻهو جي بيروزگار ۽ بيمار هجڻ ڪري وڌيڪ مهانگو ٿي وڃي ٿو. I.M.I.L.N.S راڊ جي قيمت تہ بہ هزار مٿي آهي، پر هي جلدي صحتيابي سبب گھڻي سستي پئجي وڃي ٿي. ان ڪانپوءِ رت جي ٿيلهين جي بچت تہ خرچ ۾ اچا 2اڍائي هزارن جي ڪمي آڻي ٿي ڇڏي. جڏهن تہ پراڻي طريقہ ڪار سان آپريشن سبب مريض 3 چار مهينا بيماري جي بستري تي رهي ٿو.

هن ليک ۾ هڪ مريض غازي خان جو ذڪر ڪرڻ ضروري سمجهيو وڃي ٿو. جو جو هي هڪ اهو مريض هئو جنهن جي ڪٽنب جو دارومدار هن جي روزگار سان وابستہ هئو. هو هن طريقہ علاج سان جلدي شفاياب ٿي پنهنجي روزگار سان لڳو ۽ الحمدالله صرف ١٠ ڏينهن اندر موٽرسائيڪل هلائڻ جي قابل ٿي ويو ۽ وڃي ڌنڌي تي لڳو.

سول اسپتال ڪراچي جي صورتحال ڪجهہ هيئن آهي تہ اتي وسائل جي ڪمي آهي ۽ مناسب ساز ۽ سامان جي ڪجهہ اڻاٺ آهي، جنهن ڪري مريض کي تمام گھٽ سهولتي سان اهي سهولتون مهيا ڪري سگھجن ٿيون. اگر سرندي وارا ماڻهو ان سلسلي ۾ ڪنهن مدد جو مظاهرو ڪن تہ اهڙا ڪيترائي آپريشن ڪاميابي سان سرانجام ڏئي سگھجن ٿا.

ڊاڪٽر آفريدي جو پيغام

ڀاڙاڻي جو ماڻهو هڏي يا جوڙ جي تڪليف کي ڏاڍو لاپرواهي سان نظرانداز ڪري ٿو ۽ پوءِ تمام تڪليف ڏيندڙ مرحلي ۾ اچي علاج لاءِ پاڻ پتوڙي ٿو. انهي لاءِ گذارش آهي تہ هڏي يا جوڙ جي معمولي تڪليف جي صورت ۾ هڏي جي ماهر ڊاڪٽر سان لهہ وچڙ ۾ اچجي. تاڪہ مرض جي گنڀير ٿيڻ کان اڳ ۾ ان کي قابو ڪيو وڃي.

پاڪستان ۾ ماحولياتي قانون سازي: اميدون ۽ خدشا

ماحول جي تحفظ جو مجوزه قانون تياري جي آخري مرحلن ۾ آهي جيڪو تحفظ ماحوليات جي صدارتي فرمان 1983 جي جاءِ والاريندو.

ليکڪا: راشده دوحد ـــــ سنڌيڪار: علي مرتضيٰ ڌاريجو

پاڪستان ۾ ماحول جي بقا لاءِ، قانون سازي جي مسئلي تي، انجي تاريخي ۽ وقتي حساب سان غور و فڪر ڪرڻ ضروري آهي. قدرتي وسيلن جي استعمال ۽ انهن جي محدود استعمال ڪرڻ بابت، اهڙا قانون اڳ ۾ موجود آهن. اهڙن پراڻن قانونن مان ڪي قانون ته پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ کان به اڳ جا آهن جيڪي اسانجي سرزمين تي بيٺڪي دور واري حڪومت جا يادگار آهن. مثال طور فاريسٽ ايڪٽ، 1927 ۽ فيڪٽريز ايڪٽ 1934 ۾ نافذ ٿيا هئا. انهن ٻنهي قانونن ۾ قدرتي وسيلن جي استعمال ۽ ڪارخانن مان پيدا ٿيندڙ غلاظت جهڙن پهلوئن کي ڌار ڌار الڳ الڳ ڪاتن جو درجو ڏنو ويو آهي پر قدرتي وسيلن جي ضروري يا مجموعي اهميت، انهن جي مجموعي ماحولياتي سرشتي سان مربوط تعلق ۽ معاشري تي پوندڙ انهن جي اثرن جو تمام گهٽ حوالو ڏنو ويو آهي. جتوڻيڪ نظرياتي لحاظ کان، انهن قانونن جو اطلاق جهنگلي جيوت ۽ لاڳاپيل آبادين طرفان جهنگلي جيوت جي انتظام ۽ استعال تي ٿي نٿو سگهي. انهن قانونن پٽاندڙ، انهن قدرتي ذريعن جي ملڪيت ۽ انتظام ٻنهي جو واسطو رياست سان آهي ۽ قدرتي ذريعن کي بنيادي طور تي رڳو اقتصادي ۽ معاشي نوعيت جا ذريعا تصور ڪيو ويو ٿو. انهيءَ جو مطلب اهو ٿيو ته فاريسٽ ايڪٽ پٽاندڙ نه ته ٻيلن/جهنگلن جي ڪا ماحولياتي حيثيت آهي ۽ نه ئي ان جي ذريعن ۽ وسيلن کي بنيادي طور تي استعمال ڪندڙن يعني مقامي ۽ لاڳاپيل آبادين جو ان جي انتظام ۾ ڪو دخل ٿي سگهي ٿو. ان طرح سان موجوده فاريسٽ ايڪٽ 1927 رڳو نو آبادياتي طرز فڪر جي نمائندگي ڪري ٿو ۽ پاڪستان ٺهڻ کانپوءِ به ان قانون ۾ گهربل ترميمون ڪيون ويون آهن.

بهرحال پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ کانپوءِ ان سلسلي ۾ ڪجهه قانون سازي ضرور ٿي آهي ۽ انهن قانونن مان قدرتي وسيلن جي مجموعي حياتياتي نظام جي اهميت جي اقرار جي جهلڪ ملي ٿي. انهن قانونن پٽاندڙ جهنگلي حيات جي تحفظ جا صوبائي قانون شامل آهن. پاڪستان ۾ ماحول جي بقا لاءِ سڀ کان اڳ ۾ قانون سازي 1983 ۾، تحفظِ ماحول جي صدارتي فرمان جي صورت ۾ ڪئي ويئي.

ماضي ۽ حال جي انهن قانونن ۾ ڪنهن حد تائين اهڙيون هڪ جهڙيون خلاف ورزيون ڪندڙن کي سزا ڏيڻ جا قلم موجود آهن. جڏهن ته ضرورت هن ڳالهه جي آهي ته انهن قانونن کي ماحول جي بقا لاءِ عمل جوڳي طريقه ڪار تشڪيل ڏيڻ جي ذريعي طور به استعمال ڪيو وڃي.... پر اسانجي نئين قانون ۾ اهو عنصر اڃان تائين اُڀري نه سگهيو آهي.

ان پس منظر سان گڏ پاڪستان ۾، ماحول جي تحفظ لاءِ قانون سازي جو جائزو وٺڻ گهٽو ڏکيو ڪم آهي، جنهن جو سبب هيءُ آهي ته، پهرين ته توهانکي موجوده ڪاتي وار قانونن کي مربوط ڪرڻ جي جوازن ۽ فائدن جو جائزو وٺڻو پوندو ۽ ٻيو ته انهن قانونن کي ماحول جي بقا لاءِ عمل جوڳي طريقه ڪار کي چٽن ذريعن طور استعمال جي امڪانن تي غور ڪرڻو پوندو.

1992 ۾ ماحوليات جي وفاقي وزارت آءِ يو سي اين پاڪستان کي ان ڳالهه جي گذارش ڪئي ته اها پاڪستان جي موجوده ماحولياتي قانون جي جائزي وٺڻ ۽ انهن کي جديد گهرجن مطابق بڻائڻ ۾ سهڪار ڪري. جنهن جي موٽ ۾ آءِ يو سي اين پاڪستان جي قانوني ماهر پرويز حسن، ڪائراس ڪابڙاجي، زاهد حامد، زين شيخ ۽ ماحوليات جي وفاقي وزارت جي نمائندن وچ ۾ مذاڪرن جي شروعات ٿي ۽ ان ڳالهه تي اتفاق راءِ ٿي ته هڪ اهڙي مڪمل ۽ هڪ ٻئي سان ڳنڍيل قانون سازي ٿيڻ گهرجي، جنهن هيٺ پائدار ترقي جي لاءِ قومي حڪمت عملي (NCS) جي نظرياتي مقصدن جي تڪميل ۾ مدد ملي ۽ ان مطابق قانونن جي دائريڪار جو تعين، انهن تي عمل ڪرڻ جو بندوبست ۽ نگراني جا اهڙا انتظام ڪيا وڃن جيڪي ملڪ ۾ هڪ صاف ستري ۽ صحتمند معاشري جي تشڪيل لاءِ ڪم ڪندڙ ادارن کي ڪم ڪرڻ ۾ سهوليت مهيا ڪري سگهن.

اهي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ آءِ يو سي اين پاڪستان، هڪ اهڙي طريقي ڪار اختيار ڪرڻ جي رٿ ڏني جيڪو مرحلي وار اڳتي وڌندڙ آهي. آءِ يو سي اين جي رٿ مطابق پهرئين مرحلي ۾ اهو

سمجهندي ڪم شروع ڪيو ويو ته پاڪستان جا موجوده ماحولياتي قانون، گهٽي ياگهٽي اهڙا آهن جن کي مناسب چئي سگهجي ٿو ۽ انهن ۾ ڪنهن ترميم يا تنسيخ ڪرڻ ڪانسواءِ عمل ڪري سگهجي ٿو. نه رڳو ايترو پر ترجيحي بنيادن تي، پاڪستان جي ماحولياتي تحفظ جي آرڊيننس 1983 کي عمل ۾ آندو ويو. (1992 تائين اهو قانون ان سبب غير موثر رهيو جو هن قانون جي نافذ ڪرڻ لاءِ گهربل ضروري ضابطا ۽ اصول مقرر نه ڪيا ويا هيا) قانون تحفظ ماحول 1983 ۾ ڪن اوڻائين هجڻ باوجود، ماحول جي سلسلي ۾ اهو هڪ اهڙو واحد ضابطه قانون آهي، جنهن جي نتيجي ۾ ماحول جي تحفظ جا سرڪاري ادارا (EPAs) وجود ۾ آيا ۽ اهي هن قانون تي عمل ڪرڻ جا ذميوار آهن. ان ڪانسواءِ هن قانون هيٺ، نين صنعتن لاءِ، "ماحولياتي اثرجي ڪٿ" (Environment Impact Assessment) کي پهريون دفعو قانوني ضرورت قرار ڏنو ويو.

ٻئي مرحلي لاءِ، آءِ يو سي اين

مجوزه تحفظ ماحوليات ايڪٽ جون اهم خاصيتون

- ايڪٽ جو اطلاق هوائي، آبي، زميني ۽ آوازي گدلاڻ (موٽر گاڏين مان خارج ٿيندڙ غلاظتن سميت) هاجيڪار مادن کي منهن ڏيڻ سان گڏوگڏ مختلف قسمن جي جاندارن جي بقا لاءِ هوندو.
- ان ۾ ماحوليات، ماحول جي مضر اثرن، جاندارن جي قسمن، رٿابندي ۽ پائدار ترقي جي تصور جون جامع وصفون ڏنيون ويون آهن.
- ان ڳالهه جي وضاحت ڪئي ويئي آهي ته، پاڪستان جي ماحولياتي تحفظ جي ڪائونسل قومي ماحولياتي پاليسين جي منظوري ڏيندي جيڪي وفاقي حڪومت پاران وقت به وقت منظور ٿيندڙ قومي حڪومت عملي پاران پائدار ترقي جي دائري ڪار اندر تشڪيل ڏنيون ويندريون.
- ماحول جي تحفظ جي صوبائي ادارن کي به قانوني تحفظ مهيا ڪيو ويو آهي.
- موزون منصوبن لاءِ مالي مدد ڏيڻ لاءِ صوبائي پائدار ترقي جي لاءِ فنڊ قائم ڪيا ويا آهن.
- قومي ماحوليات جي معياري صورتحال (اين اِي ڪيو ايس) يا اهڙا ٻيا معيار جيڪي پاڪستان جي ماحولياتي تحفظ جي اداري (پي اي پي اَي) پسگردائي جي حالتن جي مناسبت سان مقرر ڪيا هجن انهن کي وڌيڪ نيڪال يا اخراج ڪرڻ جي منع ڪئي آهي.
- مجوزه منصوبن جي مناسب ڇنڊڇاڻ ڪرڻ لاءِ ٻن مرحلن تي مشتمل، طريقي ڪار متعارف ڪرايو ويو آهي، جنهن ۾ ابتدائي ماحولياتي معائنو (آءِ اِي اِي) ۽ جتي، رٿا تي عمل ڪرڻ سان ماحوليات تي مضر اثرن پوڻ جو انديشو هوندو اتي ماحولياتي اثرن جي تشخيص/ڇنڊڇاڻ ڪرڻ شامل آهي.
- خطرناڪ قسمن جي تصنيفات/فضلات جي درآمد تي پابندي هنئي ويئي آهي.
- ليسن ڪانسواءِ خطرناڪ قسمن جي تصنيفات/فضلات جي مٽ سٽ ڪرڻ تي به پابندي هنئي ويئي آهي.
- ماحوليات جي معياري صورتحال تي عمل ڪرائڻ لاءِ پاڪستان جي ماحولياتي تحفظ جي اداري (پي اِي پي اِي) کي اختيار ڏنو ويو آهي ته اهو موٽر گاڏين ۾ گدلاڻ ختم ڪندڙ اوزارن هٽائڻ يا اهڙي ٻارڻ جي استعمال ڪرڻ جو حڪم ڏئي جيڪو گدلاڻ جو ڪارڻ نه بڻجي.
- هن ايڪٽ جي خلاف ورزي ڪرڻ جي نتيجي ۾ ماحوليات کي پيش ايندڙ ڪنهن به حقيقي يا امڪاني مضر اثرن سان منهن ڏيڻ لاءِ پي اِي پي اِي کي اختيار ڏنو ويو آهي ته اهو ماحولياتي تحفظ واسطي حڪم جاري ڪري.
- ماحولياتي ٽربيونل جو قيام عمل ۾ آندو ويو آهي جنهنکي هن ايڪٽ تحت، سنگين ڏوهه ڪندڙن خلاف انهن جي شرڪت ڪانسواءِ ڪيس ٻڌڻ جوا ختيار هوندو. جڏهن ته موٽر گاڏين مان خارج ٿيندڙ گدلاڻ ۽ اهڙن قاعدن ۽ ضابطن جي خلاف ورزي جهڙن ننڍن ڏوهن جا ڪيس ماحولياتي مئجسٽريٽ ٻڌندا ۽ هلائيندا.
- جيڪڏهن ڪنهن به شخص کي ڪنهن به قسم جي ڪا شڪايت هوندي ته اهو اداري کي ٽيهن ڏينهن جو نوٽيس ڏئي ٽربيونل آڏو ان جي صفائي پيش ڪري سگهي ٿو.
- خلاف ورزي ڪندڙن لاءِ سزائون مقرر ڪيون ويون آهن ۽ انوائرنمينٽل ٽربيونل ۽ انوائرنمينٽل مئجسٽريٽن کي اختيار ڏنو ويو آهي ته اهي هرجاڻي/نقصان جي پورائي جو حڪم جاري ڪن. ٽربيونل کي ڏوهاري کان مالي فائدي جي وصوليءَ جو به اختيار حاصل هوندو.
- وفاقي حڪومت کي ان ڳالهه جو حقدار بڻايو ويو آهي ته اها اهم بين الاقوامي معاهدن جنهن جو پاڪستان به ميمبر هوندو، انهن جي لاڳو ڪرڻ لاءِ ضرور قاعدا ۽ ضابطا مرتب ڪري.

پاڪستان اها رٿ ڏني ته، ماحول جي تحفظ قانون 1983 کي پاڪستان جي مستقبل جي پائدار ترقي جي قومي حڪمت عملي (NCS) جون موجوده ضرورتون پوريون ڪرڻ جي قابل بڻايو وڃي. اهو مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ اها رٿ پيش ڪئي وئي ته، ماحول جي بقا لاءِ هڪ اهڙو نئون قانون مرتب ڪيو وڃي جيڪو 1983 جي قانون ۾ قدرتي ماحول جي اثر ۾ واڌاري جي ضرورتن ۽ گدلاڻ تي ضابطو رکڻ لاءِ ٻين ضروري اپائن کي موثر بڻائڻ ۾ مدد ڏئي سگهي ۽ مختلف قانوني نقطن کي واضح طور تي پيش ڪري. آءِ يو سي اين- پاڪستان ان مرحلي لاءِ اهو به واضح ڪيو ته، ان تجويز ڪيل نئين قانون کي 1983 جي آرڊيننس جو نعم البدل نه بڻايو وڃي.

نئين مرحلي لاءِ آءِ يو سي اين- پاڪستان جي رٿ هئي ته، ماحوليات جي باري ۾، ماضيءَ جي سڀني اهڙن قانونن جو جائزو وٺي، انهن سڀني قانونن کي پاڻ ۾ مربوط ڪيو وڃي ۽ اهو به ته ان باري ۾ صوبائي حڪومتن کي بنيادي ڪردار ادا ڪرڻو پوندو.

اهڙي طرح سان 1992 ۾ جنهن ڪم جي شروعات ڪئي وئي هئي اهو آهستي آهستي اڳتي وڌي رهيو آهي. آگسٽ 1993 ۾ "ماحوليات جي معياري درجيبندي" (Environmental Quality Standards) جو اعلان ۽ اجرا ٿيو جنهن سبب 1983 جو آرڊيننس اڃان به وڌيڪ موثر ٿي ويو ۽ هاڻ ماحول جي تحفظ لاءِ جيڪو نئون ايڪٽ مرتب ڪيو پيو وڃي اهو آخري مرحلن ۾ آهي. ساڳئي طرح سان سرحد صوبي جي حڪومت به لاڳاپيل کاتن جي قانونن کي پاڻ ۾ مربوط ڪرڻ جو ڪم شروع ڪيو ۽ ٻيون صوبائي حڪومتون سرحد صوبي جي پيروي ڪري رهيون آهن.

جتي حڪومت کي ماحول جي بقا جي قانونن کي وڌيڪ بهتر بڻائڻ جي شديد گهرج آهي، اتي قانون تي عمل ڪرائڻ لاءِ موثر ۽ بااختيار ادارن جي به ضرورت آهي ۽ جيستائين قانونن تي عمل ڪرائيندڙ بااختيار ۽ موثر ادارا وجود/تحرڪ ۾ نه ايندا تيستائين قانون جي حيثيت انهن ڪاڳرن کان وڌيڪ نه هوندي جن تي رڳو لک پڙهه جو ڪم ڪيو ويندو آهي.

تنهنڪري قانون تي عمل ڪرائڻ لاءِ موثر مشينري جو وضع ڪرڻ قانون سازي کان گهٽ اهميت وارو ڪم ناهي. ماضيءَ ۾ ان ضرورت تي ڪجهه خرچ به ڪيو ويو ۽ نوان تجربيگاهه تيار ڪيا ويا ڪيترا اوزار ۽ مشينري به خريد ڪئي وئي ته عملو به ڀرتي ڪيو ويو

گدلاڻ جي روڪ لاءِ هڪ جامع قانون

مجوزه قانون 1983 جي ماحولي آرڊيننس جي ڀيٽ ۾ ڪيترن پهلون کان هيءَ هڪ بهتر قانون هوندو. جو ته هن قانون ۾ انهن اوڻاين کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي. جيڪي 1983 جي قانون ۾ رهجي ويون هيون. جهڙوڪ: ماحولياتي اثر جي ڪٿ (EIA) جي شق هيٺ حڪومت کي هڪ اعلان رستي اها ڳالهه مقرر ڪرڻي هئي ته ڪهڙين صنعتن يا منصوبن تي اهو لاڳو ٿيندو. جڏهن ته اهو فيصلو ڪڏهن به نه ڪيو ويو هو. ساڳئي طرح سان ان وقت پائدار ترقي جو تصور به موجود نه هيو. پر 1992 ۾ جڏهن ان وقت جي ڪابينه، پاڪستان جي پائدار ترقي جي قومي حڪمت عمليءَ (NCS) جي منظوري ڏني ته ان تصور کي وڌيڪ مقبوليت حاصل ٿي ۽ مجوزه ايڪٽ ۾ ان کي قانوني تحفظ ڏنو ويو آهي.

جيستائين ان ايڪٽ جي جامع يا مڪمل هجڻ جو سوال آهي ته ماحول (environment) هڪ گهڻو وسيع اصطلاح آهي، جڏهن ته 1983 جو آرڊيننس ۽ مجوزه ايڪٽ، ٻئي رڳو گدلاڻ ۽ ان جي سدباب تي وڌيڪ زور ڏين ٿا ۽ زراعت، جهنگلات/ٻيلن ۽ زمين جي استعمال وغيره جهڙن موضوعن کي ذمري ۾ نٿا آڻن انڪري ان معنيٰ ۾ انهن کي مڪمل قانون چئي نٿو سگهجي. پر ان کي غير شاداب يا برائون قانون (brown laws) سڏي سگهجي ٿو. البت اهو چئي سگهجي ٿو ته ماحول جي ان هڪ پهلوءَ يعني گدلاڻ جي روڪ لاءِ هو نسبتاً هڪ جامع قانون آهي.

اهو خدشو ته مجوزه قانون جو غلط استعمال ٿيندو اجايو ۽ بي بنياد آهي. جڏهن ته ڪنهن به قانون جو غلط استعمال ڪري سگهجي ٿو، نه رڳو ايترو پر پاڪستان جي گذريل تاريخ تي هڪ نظر وجهڻ سان اها ڳالهه ظاهر ٿئي ٿي ته سڀ کان وڌيڪ غلط استعمال انڪم ٽيڪس جي قانون جو ٿيو آهي. پر ان جو اهو مطلب به هرگز ناهي يا ان مان اهو جواز نٿو ملي ته انڪم ٽيڪس جو قانون ئي ختم ڪري ڇڏجي. جڏهن ته مجوزه ماحولي قانون ۾ ان قسم جي خدشن کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي.

ساڳئي طرح سان شهري حقن تي اثر پوڻ جي حوالي سان به هن قانون ۾ حتي الامڪان ڪوشش ڪئي وئي آهي ته جيئن انهن حقن جي خلاف ورزي جو امڪان باقي نه رهي. جڏهن ته ورلي حالتن ۾ معاشري جي بهتر مفاد خاطر ڪي شهري حق وقتي طور تي متاثر به ٿي پوندا آهن. ان لحاظ کان ٻين قانونن جي باري ۾ به اهو ئي موقف اختيار ڪري سگهجي ٿو. جيڪو اصل ۾ بي بنياد آهي.

(ڪائرس ڪاٻڙاجي، ماهر قانون)

پر اهي سبب بہ، قانون تي عمل ڪرائڻ واري ڳالهہ کي موثر بڻائي نہ سگهيا. جيتوڻيڪ ان حقيقت کان بہ انڪار ڪري نٿو سگهي تہ قانون تي موثر طرح سان عمل ڪرائڻ لاءِ انهن ڳالهين جي بہ ضرورت پوي ٿي جڏهن تہ انهن سيني کان وڌيڪ جنهن ڳالهہ جي ضرورت پوي ٿي اها آهي قانون نافذ ڪرڻ ڪانپوءِ ان تي موثر طريقي سان عمل ڪرائڻ لاءِ نون ۽ ڀرپور طريقن جي ڳولا ڪرڻ. جو تہ قانون جي ڀڃڪڙي ڪرڻ جي صورت ۾ ڪنهن کي رڳو سزا ڏيڻ ڪافي ناهي، پر سزا ڏيڻ کان وڌيڪ بهتر اهو ٿي ٿي سگهي ٿو تہ مجوزه قانون کي ماحول جي تحفظ ۽ ترقي جو وسيلو بڻايو وڃي..... ۽ قانون مرتب ڪرڻ دوران ان تي موثر طريقي سان عمل ڪرائڻ جي مقصد کي آڏو رکيو وڃي. قانونن تي موثر طريقن سان عمل ڪرائڻ جي طريقن کي بهتر بڻائڻ جا موقعا، قانون سازيءَ جا مختلف مرحلا فراهم ڪن ٿا. روايتي طور تي قانون سازي جي مخصوص دائريڪار ۾ شراڪتي بنياد تي قانون سازيءَ جو عمل بهتر قانون ۽ ان تي موثر عمل جهڙين بنهي ڳالهين کي يقيني بڻائي سگهجي ٿو. تحفظ ماحول جي نئين قانون جي مسودي مان ظاهر ٿئي ٿو تہ ان جي ترتيب ۽ تحرير بنهي ۾ انهيءَ ڀرپور عمل کي استعمال ۾ آندو ويو آهي، يعني تہ ان لاءِ عوام جي مختلف طبقن سان بہ صلاح مشورو ڪيو ويو آهي. ان قسم جو هڪ ٻيو مثال جيڪو ايترو سگهارو ناهي اهو 1984 جو ڪمپنيز ايڪٽ آهي. جنهن جي تياريءَ ۾ پڻ عوامي طبقن کان راءِ ورتي ويئي، جنهن جو وڏو فائدو ٿيو. شروعاتي مرحلن ۾ ئي، ماحولياتي قانون سازي جي عمل ۾ عوامي طبقن جي راءِ وٺڻ جو پرجوش

مجوزه قانون ۾ غير سرڪاري تنظيمن لاءِ امڪان

غير سرڪاري تنظيمن (NGO) جي ڪمن کي اڳتي وڌائڻ ۾ مجوزه قانون ڪافي حد تائين مددگار ثابت ٿيندو ۽ غير سرڪاري تنظيمن کي ماحول جي گدلاڻ تي دسترس حاصل ڪرڻ ۾ ڪجهہ نہ ڪجهہ مدد ملي سگهندي. جڏهن تہ هن قانون ڪانسواءِ اين جي اوز کي اهو بہ ڏسڻو پوندو تہ حڪومت غير سرڪاري تنظيمن جي سرگرمين کي ڪيتريءَ حد تائين اڳتي وڌائڻ لاءِ تيار آهي ۽ گذريل سال حڪومت ۽ غير سرڪاري تنظيمن جي وچ ۾ اين جي او- بل تي پيدا ٿيل ڇڪ ڇڪان ڪيتري حد تائين گهٽ آهي. جيڪڏهن حڪومت ڪو اهڙو قانون لاڳو ڪيو، جنهن رستي اين جي اوز جي سرگرمين کي بنا ڪنهن سبب جي روڪڻ جي ڪوشش ڪئي وئي تہ پاڪستان انوائرنمينٽل پروٽيڪشن ايڪٽ 1995 تي عمل ڪرڻ جي حوالي سان اين جي اوز جو ڪردار گهٽيءَ حد تائين ڪمزور ٿي ويندو. ان ڪانسواءِ هن قانون ۾ گهٽي ڀاڱي صنعتي ۽ شهري گدلاڻ بابت قانون جوڙيا ويا آهن جڏهن تہ ڳوٺاڻن علائقن ۾ ماحوليات جي مسئلن جهڙوڪ؛ جهنگ/ٻيلا وڍڻ، زمين جي ڪاڏ روڪڻ وغيره لاءِ بہ قانون سازيءَ جي ضروري آهي.

هن قانون جا اين جي اوز تي سٺا ۽ خراب اثر پئجي سگهن ٿا. خراب اثر هيئن تہ، جيڪڏهن اين جي اوز ڪورٽن ڏانهن رخ رکيو ۽ ڪورٽون ۽ مقامي انتظاميہ ان ڳالهہ جو ڪوبہ چٽو موقف اختيار نہ ڪري سگهيا تہ انديشو آهي تہ اين جي اوز ۾ مايوسي پکڙجي وڃي. اهو بہ ٿي سگهي ٿو تہ اثر رسوخ وارا فرد ۽ گروهہ انتقامي ڪارروايون ڪرڻ شروع ڪن. جڏهن تہ ان جي سٺي ڳالهہ هيءَ آهي تہ، اين جي اوز گذريل سالن ۾ ماحوليات جي مسئلي تي قانون سازي لاءِ جيڪا مهم هلائي هئي اها گهٽيءَ حد تائين ڪامياب ويئي آهي. اين جي اوز جي ان ڪردار کي سرڪار بہ تسليم ڪيو آهي. ٻي سٺي ڳالهہ هيءَ آهي تہ، هاڻ گهٽي حد تائين اين جي اوز ۾ بہ، قانون جي ڄاڻ سان ان بابت ڄاڻ وڌي آهي ۽ هاڻ اهي بهتر طريقي سان قانون جو استعمال ڪري سگهن ٿا.

هن قانون کي قابل قبول بڻائڻ لاءِ زندگي جي مختلف شعبن سان واسطو رکندڙ فردن سان صلاح مشورن جو جيڪو طريقو اختيار ڪيو ويو هو ان ۾، بهتريءَ جي گنجائش هئي. ان ۾ ڪو شڪ ڪونهي تہ حڪومت پاران مختلف ڪاتن جي نمائندن کي دعوت ڏني ويئي هئي، جيڪو بذات خود هڪ سٺو قدم ۽ ان ڳالهہ جي عڪاسي ڪندڙ هيو تہ حڪومت، ماحول ۽ قانون جي باري ۾ شراڪتي طريقو اختيار ڪري رهي آهي. جڏهن تہ ان عمل کي وڌيڪ اثرائتو بڻائڻ لاءِ قانوني دستاويز کي قومي زبان يعني اڙدوءَ ۾ ترتيب ڏيڻ کپندو هو تہ جيئن وڌ کان وڌ ماڻهو اهو پڙهي ان بابت راءِ ڏئي سگهن. وڌيڪ اهو بہ تہ صوبائي سطح ڪانسواءِ ان قسم جا مذاڪرا ڊويزنن جي سطح تي بہ ڪرائڻ کپندا هئا تہ جيئن مختلف اين جي اوز ۽ سرڪاري آفيسن کي ان عمل ۾ شامل ڪيو وڃي ها، جنهن جا بہ فائدا ٿين ها؛ پهريون هي تہ، قانون کان واقفيت ۽ ٻيو تہ، وڌ ۾ وڌ ماڻهن سان صلاح مشورا. ان ڪانسواءِ انهن صوبائي اجلاسن ۾ وڪيلن جي نمائندگيءَ جي بہ کوٽ محسوس ڪئي ويئي. جڏهن تہ ڪوشش اها ڪئي وڃي ها تہ انهن کي صلاح مشوري جي ان اثرائتي عمل ۾ شامل ڪيو وڃي ها.

(علي اصغر خان، سنگي ڊولپمينٽ فائونڊيشن)

خيرمقدم ڪيو ويو ۽ ماٺهن جنهن انداز سان ان عمل ۾ حصو ورتو اهو سرڪار لاءِ گهڻو همت افزا ثابت ٿيو. جن ماڻهن مجوزه مسودي جو مطالعو ڪيو ۽ جائزو ورتو ڪاليو ان بابت پنهنجا تفصيلي مشورا موڪليا انهن ۾ صنعتڪار، مزدور، محقق، قانوندان، ماحولياتي ڪارڪن، اهڙين ڳالهين ۾ دلچسپي رکندڙ عام شهري، سرڪاري عملدار ۽ ٻين طبقن سان واسطو رکندڙ فرد شامل آهن. انهن جي ڏنل صلاحن ۽ سفارشن جي روشني ۾ مسودي ۾ گهربل تبديليون ڪيون ويون. اهو طريقو خالصتاً جمهوري گهرجن مطابق آهي.

پاڪستان ۾ قانونن تي عمل ڪرڻ جي سلسلي ۾ هڪ اهم قدم مفاد عام جي حق ۾ ڪيس ڪرڻ جي طريقي (Public interest Litigation) جو اجرا آهي. پاڪستان جي عدالتي تاريخ ۾ ان قسم جو پهريون ڪيس محترمه بينظير ڀٽو، 1988 ۾ پاڪستان جي هاءِ ڪورٽ ۾، سياسي پارٽين جي ايڪٽ 1962 موجب مارشل لا دوران ٿيندڙ ترميمي آئيني جواز جي باري ۾ داخل ڪيو هو. (بينظير ڀٽو بنام وفاق پاڪستان- پي ايل ڊي 1988 ايس سي 416). 1990 جي ڏهاڪي دوران مفاد عام جي حق ۾ ڪيس داخل ڪرڻ جو طريقو پاڪستان جي قانوني منظر ۾ هڪ اهم جاءِ والاري چڪو آهي ۽ هاڻ ماحول جي باري ۾ بي اعتدالين ۽ گدلاڻ جي سدباب جي سلسلي ۾ هن طريقي جي استعمال جو رجحان وڌندو رهي ٿو، جيڪو هڪ سٺو سنوڻ آهي. انهن سلسلن ۾ ماحول جي تحفظ ۽ بچاءَ جي تنظيم (SCOPE)، شهري (CBE) ۽ ڪراچي ائڊمنسٽريٽو ويمنس ويلفيئر سوسائٽي (KAWWS) جهڙين غير سرڪاري تنظيمن بنيادي دستن جو ڪردار ادا ڪيو ۽ ماحولياتي معاملن ۾، مفاد عام جي تحفظ جي سلسلن ۾ عدالتي ڪارروايون جا شاندار مثال قائم ڪيا آهن. وڏن وڏن شهرن ۾ قائم انهن تنظيمن سان گڏ ٻهراڙيءَ جي علائقن جي ننڍين ننڍين غير سرڪاري تنظيمن به ان سلسلي ۾ نمايان ڪارڪردگي جو مظاهرو ڪيو آهي. مثلاً سانگهڙ سنڌ جي، "ڌرتي دوست سنگت"، تلور جي شڪار لاءِ جاري ٿيندڙ سرڪاري پرمٽن جي قانوني جواز کي چئلينج ڪيو ۽ رافي واه جي هڪ غير سرڪاري تنظيم پوک هيٺ رهندڙ علائقن ۾ سيمنٽ جي پنجن ڪارخانن جي اجازت نامن خلاف احتجاج ڪيو. ننڍين ننڍين غير سرڪاري تنظيمن جون اهڙيون ڪارروايون وڏيڪ قابل تحسين آهن، جو ته انهن کي پنهنجي مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ معاشري جي مختلف مفاد پرست گروهن سان وڏيڪ منهن ڏيڻو پوي ٿو. ساڳئي طرح سان عام شهري به مفاد عام جي مسئلن ۾ گهري دلچسپي ظاهر ڪري رهيا آهن. 1994 ۾ اسلام آباد جي شهرين واپڊا خلاف ڪيس داخل ڪيو جو واپڊا اتي آسپاس ۾ ڪٿي هڪ گرڊ اسٽيشن قائم ڪري رهي هئي، جڏهن ته هاءِ ڪورٽ دعوي داخل ڪندڙن جي حق ۾ عبوري پر هڪ تاريخي فيصلو ڏئي ڇڏيو.

مفاد عام جي انهن ڪيسن جو هڪ خوش آئنده پهلو هي آهي ته، ان سبب قانوني ڪورٽون وڌيڪ فعال ٿينديون پيون وڃن. جيتوڻيڪ فاضل ججن جي ازخود قدمن سبب ڪن حلقن پاران ان بنياد تي تنقيد به ڪئي وڃي ٿي ته اهو انتظاميا جي اختيارن ۾ ٽنگ اڙڪائڻ برابر آهي. جڏهن ته ان قسم جا قدم انتظاميا جي غير فعال ٿيڻ جي صورت ۾ ضروري ٿي پون ٿا.

(NCS- ماحول جي ٽورن سان)

هڪ سٺو قدم

تحفظ ماحول جو مجوزه قانون، حڪومت جو هڪ مثبت قدم آهي. جڏهن ته ان جي ڪاميابيءَ جو مدار ان جي مختلف قاعدن ۽ ضابطن جي ترتيب ۽ عمل ڪرائڻ جي طريقيڪار تي آهي. احتياط سان مرتب ڪيل جامع ۽ قابل عمل قانونن کي جيڪڏهن بنا ڪنهن متيهه تي نافذ ڪيو وڃي ته ماحول جو تحفظ يقيناً ٿي سگهي ٿو.

هن قانون ۾ بهتري جي گنجائش موجود آهي. جنهن جا ٻه پهلو آهن. جنهن مان هڪ جو واسطو ان جي ترتيب سان آهي جڏهن حڪومت صنعتڪارن جي خدشن ۽ انهن جي سفارشن تي سوچ ويچار ڪرڻ جو فيصلو ڪيو. اميد آهي ته ان جي جهلڪ آخري مسوده قانون ۾ نظر ايندي. اهو قدم هن قانون کي قابل قبول بڻائڻ ۽ ڪاميابي سان لاڳو ڪرڻ ۾ به مددگار ٿيندو.

ٻئي پهلوءَ جو واسطو قومي ماحوليات جي معياري صورتحال سان آهي. بدقسمتي سان ان معاملي ۾ حڪومت صنعتڪارن سان مناسب صلاح مشورا نه ڪيا. اهي معيار موجوده صنعت لاءِ گهڻا سخت آهن ته انهن تي تعميل ڪرڻ جو به مناسب وقت نه ڏنو ويو آهي. جيستائين انهيءَ جي اصلاح نٿي ڪئي وڃي تيستائين انهي صنعتي ڪارڪردگيءَ ۾ خلل پيدا ڪندا ۽ اسانجي صنعت بدعنواليءَ جو شڪار ٿيندي.

جيستائين هن قانون جي نئين سرمائيڪاري تي پوندڙ اثرن جو تعلق آهي ته جيڪڏهن مجوزه قانون جي ترتيب ۽ ان تي ٺيڪ طريقي سان عمل ڪيو ويو ته اهو نئين سرمائيڪاري ۾ بلڪل رڪاوٽ نه بڻبو. پر جيڪڏهن ماحول جي لاءِ خطرناڪ صنعتن جي سرمائيڪاري جي حوصلي شڪني ڪئي وڃي ته اهو ملڪي صنعت لاءِ وڌيڪ نقصانڪار ثابت نه ٿيندو.

(ظفر احمد خان،
هڪ مشهور صنعتڪار)

ايڪوڊور جي صحت جي بنيادي سارسنڀال لهڻ واري سسٽم جي مطالعاتي رپورٽ

Report on Syudy of Primary Health Care System in ECUADOR

سنڌيڪار: ڊاڪٽر رفيق سومرو چيف ميڊيڪل آفيسر شڪارپور سنڌ

ترقي يافته ۽ ترقي پذير ملڪن جو جيڪڏهن اڀياس ڪبو، ته معلوم ٿيندو ته انهن جي ترقي ڪرڻ وارن خصلتن جي فرق کان علاوه ٻيا به ڪيترائي فرق آهن. مثال طور ماحول جي صاف سٿرائي ۽ هر هڪ شخص جي ذاتي صحت بابت معلومات ۽ صحت مند رهڻ جي سلسلي ۾ ڄاڻ رکڻ.

پوئتي پيل ملڪن ۾ ڪيتريون ئي اهڙيون بيماريون آهن، جيڪي روڪي سگهجن ٿيون. اتي رهندڙ ماڻهن کي صحتمند رکي سگهجي ٿو. اهڙي طرح انهن علائقن ۾ بيمار، مجبور ۽ معذور ماڻهن جي تعداد کي گهٽائي سگهجي ٿو ۽ صحتمند ماڻهن جي تعداد کي وڌائي ملڪي ماحول ۽ معيشيت کي سڌاري سگهجي ٿو. هڪ اهڙي مطالعي جو اڀياس ڪرڻ لاءِ ڏکڻ آمريڪا جي ملڪ ايڪوڊور (ECUADOR) جو انتخاب ڪيو ويو ۽ اتان جي صحت پهچائڻ جي سرشتي تي هيٺيان مشاهدا ڪيا ويا.

ايڪوڊور (ECUADOR) خط استوا جي قريب هجڻ ڪري ڪافي گرم علائقو آهي. هن جي ڀرپاسي ۾ هيٺيان ملڪ اچي وڃن ٿا. وينز ويلا، ڪولمبيا، برازيل، پيرو وغيره. هن ملڪ جي ڪنارن سان پئسفڪ سمنڊ جون لهرون ٽڪرائجن ٿيون. مشهور پاناما ڪينال هن کان ڪجهه سؤ ميلن جي فاصلي تي آهي. هن ملڪ ۾ ڪجهه زميني علائقو زراعت جي قابل آهي ۽ ڪجهه پٿريلو آهي ۽ ڪجهه 5000 ميٽر کان وڏيڪ اوچائي وارا جبل آهن. هي ملڪ ريلوي ۽ روڊ جي ذريعي ٻين ملڪن سان ڳنڍيل آهي. ايڪوڊور ۾ هر طرح سان ڪوشش ڪئي پئي وڃي ته صحت جي بنيادي سارسنڀال جو سلسلو اتان جي ڳوٺاڻن علائقن ۾ به پهچي وڃي. ڪجهه ڪميونٽيءَ ورڪرن (Community Workers) کي تيار ڪيو ويو آهي ۽ انهن کي سکيا ڏني وئي آهي. پر انهن جي مٿان صحيح طرح علائقن کي هڪ جهڙو توجهه ڏيئي ڪري هنن مسئلن کي حل ڪري سگهجي ٿو.

ايڪوڊور ۾ ڪافي موتمار بيماريون آهن، جنهن ۾ دستن ۽ الٽين واريون بيماريون، ڦڦڙن جي خرابيءَ سبب نمونيا، خشڪ کنگهه (Bronchitis) سيني جي پردن جي خرابي ۽ انهن ۾ هوا جو نيڪال (Emphysema) سهڪو (Asthma)، ويم جي دوران عورتن جو موت ۽ وٽامن جي گهٽتائي ڪري پيدا ٿيندڙ بيماريون شامل آهن. ٻارن جو تشنج، ڪاري کنگهه ۽ غذائي گهٽتائي سبب ڪيترائي موت واقع ٿين ٿا.

اهڙيون ساڳيون بيماريون ٻين گهٽ ترقي يافته ملڪن ۾ به آهن ۽ اڪثر ڪري انهن ملڪن ۾ عورتون ۽ ٻار بيماريءَ جو شڪار ٿين ٿا. ڀرازيءَ ۾ شهرن کان وڌيڪ صحت جا مسئلا آهن. 1981ع ۾ ملڪ جو 50% عوام (8644000 ڪل آبادي) هنن علائقن ۾ رهندڙ هيو. انهن مان 11.8% ڳوٺاڻن ماڻهن کي پيئڻ جو پاڻي ملي ٿي سگهيو جڏهن ته شهري آباديءَ جا 83.7% ماڻهو پنهنجي لاءِ صحيح پاڻي حاصل ڪري ٿي سگهيا. انهن علائقن ۾ صحت جي نگرانيءَ جي گهٽتائي آهي ۽ انهن وٽ دوائن ۽ ننڍن اوزارن جي کوٽ به آهي. ڪافي دشوارين کان سواءِ ڳوٺاڻن ماڻهن جي شهرن ڏانهن منتقلي به هن سسٽم جي ڪاميابي ۾ هڪ رڪاوٽ آهي. مگر ڳوٺاڻن علائقن ۽ شهري

صحت ۽ صفائي ته نه هجڻ جي برابر آهي. بجليءَ جي سهوليت نه آهي ۽ اقتصادي خوشحالي نه هجڻ ڪري اتان جا ماڻهو خاص فصلن واري موسم ۾ ڀرپاسي وارن علائقن ۾ پورهي خاطر منتقل ٿيندا رهن ٿا.

جي سهولتن کان علاوه ڪافي ٻين ضرورت وارين شين ۽ ادارن جي کوٽ آهي. صحت ۽ صفائي تہ نہ هجڻ جي برابر آهي. بجليءَ جي سهوليت تہ آهي ۽ اقتصادي خوشحالي نہ هجڻ ڪري اتان جا ماڻهو خاص فصلن واري موسم ۾ پرپاسي وارن علائقن ۾ پورهي خاطر منتقل ٿيندا رهن ٿا. اهڙي چرپر سبب رواجي خانداني نظام متاثر ٿئي ٿو. ان کان سواءِ شهري آبادي جا بہ ڪيترائي مسئلا وڌن ٿا. قومي پاليسي تحت ڳوٺاڻن علائقن ۾ نوان صحت مرڪز تيار ڪيا ويا آهن ۽ انهن علائقن ۾ وڏي پگهار تي ڪم ڪندڙ عملو رکيو ويو آهي. جڏهن تہ عملي جي مشڪلاتن کي اڃان حل نہ ڪيو ويو آهي ۽ ان جي ڪري انهن جي ڪارڪردگي متاثر ٿئي ٿي. هتي پرهيز ۽ بچاءَ واري طب (Preventive Medicine)، علاج واري طب (Curative Medicine) کان ٻي درجي تي اهميت رکي ٿي، پر حقيقت هيءَ آهي تہ علاج واري طب بہ اڃان صحيح طور تي استعمال ۾ نہ آهي.

ماءُ ۽ ٻار جي صحت جي سارسنڀال لاءِ ميسر سهولتون، غذائي علاج جون سهولتون، ٽڪن هڻڻ وارا پروگرام، ساهہ کڻڻ واري سرشتي جون بيماريون ۽ حامله عورتن جا مسئلا سڀئي ڌيان طلب آهن. قومي سطح تي ۽ علائقي جي سطح تي انهن پروگرامن کي ڌار ڌار رکيو ويو آهي تہ جيئن هر هڪ سسٽم پنهنجي پنهنجي مقصد لاءِ جدوجهد ڪري سگهي، پر انهن پروگرامن لاءِ ائين بہ چئي سگهجي ٿو تہ مريض کي انسان تصور ڪرڻ بدران ڪجهہ ٻيو تصور ڪيو وڃي ٿو. ڇاڪاڻ هر هڪ مريض کي الڳ الڳ مسئلا آهن. هي مغربي دنيا جي تصورن مان هڪ تصور آهي ۽ هن جي تحت اتان جي مريض کي انسان، ٻاتي ۽ سماجي جزي بدران هڪ اهڙو ڪارندو سمجهيو وڃي ٿو جيڪو علاج جي تلاش ۾ رهي ٿو ۽ هي طريقہ ڪار پراڻي خانداني نظام کي متاثر ڪري ٿو ۽ ان ڪري گهڻ ڪامياب ويو آهي. هتي خانداني ڪمائي جو 5% هن قومي ڪارڪردگيءَ ۾ شامل ڪرڻو پوي ٿو.

ڪميونٽي هيلٿ ورڪرس جو بنياد (COMMUNITY HEALTH WORKERS)

1970ع جي ڏهاڪي دوران ڪيترن ئي ملڪي، غيرملڪي ۽ عالمي تنظيمن ايڪوڊور ۾ صحت جي بنيادي سارسنڀال ۽ سکيا لاءِ سماجي صحت ڪارڪن جو نظام عمل ۾ آندو.

1980ع ۾ صحت جي وزارت گڏيل قومن جي اداري سان هڪ ٺاهہ تي صحيح ڪئي، جنهن تحت ڳوٺاڻن علائقن کي صحت جي سهوليتن ڏيڻ لاءِ هڪ نظام تيار ڪيو ويو ۽ 3 سالن جي محنت کان پوءِ 280 ڪيمونٽي ورڪر تيار ڪيا ويا.

1983ع ۾ تعداد ۾ 8% گهٽتائي پيش آئي ۽ ورڪرن جي کوٽ ٿي پيئي ڪجهہ علائقن ۽ صوبن ۾ اڃان بہ انتظامي گهٽتائي آهي. ان ڪري اها گهٽتائي 17% تي وڃي پهتي آهي.

1982ع جي انگن اکرن مطابق 246 ورڪرن پنهنجون ماهوار رپورٽون پيش ڪيون، پر ان جو مطلب اِهو نہ آهي تہ جن رپورٽون پيش نہ ڪيون آهي هن نظام ۾ شامل ٿي نہ هيا. پر انهن چڱيءَ پر ڪم ڪرڻ سکيو ٿي نہ هيو جو هو پنهنجون رپورٽون تيار ڪري سگهن ۽ ڪافي هنڌن تي بنيادي سبب هي هيو تہ ڪم ڪار ڪرڻ وارن ڪم ڪار تي وڌيڪ ڌيان ڏنو ۽ لکڻ پڙهڻ کي ايتري اهميت ئي ڪانہ ڏني ۽ انهن ڪاغذي ڪارروائي کي نظرانداز ڪري ڇڏيو.

هيلٿ ورڪرن لاءِ صحت جي وزارت طرفان مقرر ڪيل پاليسي ۾ هي ڪم ڪار شامل آهن:

(1) اهي ورڪر پنهنجن علائقن جي آدمشماري ڪن ۽ پنهنجي علائقي ۾ ڪم ڪار ڪرڻ لاءِ نقشو تيار ڪن تہ انهن کي ڇا ڪرڻو آهي.

(2) بيمار ماڻهن کي تلاش ڪن ۽ انهن جو علاج ڪن ۽ انهن کي وڏن صحت مرڪزن ڏانهن روانو ڪن تہ جيئن علائقن مان موت ۽ معذوري ۾ گهٽتائي آڻي سگهجي. علائقي ۾ ٻار ۽ ماءُ جي حالت بابت ڄاڻ وٺائبي تہ جيئن انهن ۾ موت جي شرح کي ڪنٽرول ڪري سگهجي ۽ ماحول ۾ تازگي ۽ صحتمند فضا کي برقرار رکي سگهجي.

(3) هيلٿ ورڪر رياست جي خدمتن جي سهوليتن ۽ عوامي ضرورتن جي وچ ۾ هڪ پُل جو ڪم ڏئي سگهن.

(4) علائقي ۾ صحت بابت ڪاميٽيون ٺاهي انهن کي اهڙي نموني

ماءُ ۽ ٻار جي صحت جي سارسنڀال لاءِ ميسر سهولتون، غذائي علاج جون سهولتون، ٽڪن هڻڻ وارا پروگرام، ساهہ کڻڻ واري سرشتي جون بيماريون ۽ حامله عورتن جا مسئلا سڀئي ڌيان طلب آهن.

هلائجي جو هر هڪ علائقو صاف سترو ۽ صحت بخش بڻجي سگهي.

ڪميونٽي ورڪرن کي اهڙن پروگرام سيکارڻ ۽ تيار ڪرڻ لاءِ هڪ تربيت يافتہ نرس علم ۽ سکيا ڏيئي ٿي. ڪورس ٻن حصن ۾ ورهايل آهي ۽ هر هڪ حصي ۾ چار هفتا ڪم ڪرڻو آهي، يعني ٢ مهينن جي وچ ۾ هڪ هفتو موڪل رکي ويئي آهي تہ جيئن ورڪرن کي پنهنجي زمين ۽ پوکي رهاڪي جا جيڪي مسئلا هجن انهن کي منهن ڏيئي سگهن ۽ علائقن ۾ آدمشماري ڪري نقشا تيار ڪري سگهن. اهڙي طرح شاگردن کي هڪ موقعو ملي وڃي ٿو تہ هو ڪلاس روم ۾ ورتل سکيا کي فيلڊ ۾ آزمائش ڪن ۽ وري اچي پنهنجن ڪمزورين کي ڳولي سگهن، گهٽتائين تي سکن.

مشڪلاتون:

حڪومت رياست جي ترقي جي منصوبن ۾ صحت جي پاليسي کي بہ رکيو ويو آهي، پر سياسي هم آهنگي نہ هجڻ سبب ڪافي مشڪلاتون بہ پيدا ٿيون آهن. ان کان سواءِ هڪ اهڙي ملڪ گير پروگرام کي هلائڻ لاءِ پئسي جو مسئلو بہ آهي. قومي بجيٽ هميشہ سوس ڪائيندي رهي ٿي ۽ عالمي تنظيمون وري ان پروگرام تي تنقيد ڪنديون رهن ٿيون. سرڪار جي اها پريشاني آهي تہ خرچ گهٽ اچي ۽ پروگرام سڄي قوم تائين پهچائي سگهجي ۽ صحت جا ڪارڪن ۽ ورڪر سڀني علائقن ۾ تيار ٿي وڃن. سرڪار آمريڪا جي گڏيل رياستن طرفان ۽ يوجنيو اسپيجو فائونڊيشن (Eugino Spejo Foundation) طرفان مدد ۽ تعاون سان پروگرام هلائي رهي آهي. هن ريسرچ جو دائرو، تربيت ڏيڻ، نگهباني ڪرڻ ۽ ضروري اوزار ۽ سامان موجود ڪري ڏيڻ بابت مقرري آهي تہ جيئن ڪميونٽي ورڪر چڱي طرح ڪم ڪري سگهن.

ڪميونٽي ورڪرن ۽ ٻين واسطيدار ادارن جن جو جائزو ورتو ويو، شڪايت ڪئي تہ انهن وٽ دوائن ۽ ڪاغذن جي کوٽ آهي، جنهن ڪري انهن کي ڪم ڪرڻ ۾ دشواري ٿئي ٿي. ان ڪري سرڪار کي تجويز ڏجي ٿي تہ هيٺين بناوت (Infra Structure) بدران رسد (Supplies) تي ڌيان ڏئي. انهن مسئلن کان سواءِ ٻيو سڀ کان وڏو مسئلو نگهباني ۽ سارسنڀال (Supervision) جي کوٽ آهي. ڇاڪاڻ تہ هڪ ڪلاڪ جي Theory ۽ هڪ ڪلاڪ جي Practical جي ترتيب ناڪافي آهي.

> **ٻهراڙيءَ ۾ ڪم ڪار ڪرڻ لاءِ دلچسپي پيدا ڪندڙ موقعن جي ڪافي اڻاٺ آهي. ان کان سواءِ هڪ هنڌ کان ٻي هنڌ پري پري تائين پهچائڻ لاءِ ٽرانسپورٽ جو انتظام بہ نہ آهي.**

ڊاڪٽرن ۽ نرسن تمام گهٽ تياري ڪئي آهي. جڏهن تہ انهن کي ڪافي گهري طرح سان نظرداري ڪرڻي هئي. نظرداري ۽ پرگهور جي نظام هيٺ هن وقت فقط حاضري بوڪ چيڪ ڪيا وڃن ٿا ۽ اهو ڏٺو وڃي ٿو تہ ماهوار رپورٽ فارم ڀري ڪري موڪليا ويا آهن يا نہ. سپروائيزرن لاءِ ڪنهن بہ قسم جي ڪمائيءَ جا موقعا نہ رکيا ويا آهن ۽ نہ وري انهن کي پنهنجي ڪم ڪار لاءِ جوابدار ٺهرايو ويو آهي. صحت جي وزارت نرسن لاءِ بہ ڪي خاص فنڊ نہ رکيا آهن، جيڪي انهن ۾ ڪم جو جذبو پيدا ڪري سگهن ۽ ٻهراڙيءَ ۾ ڪم ڪار ڪرڻ لاءِ دلچسپي پيدا ڪندڙ موقعن جي ڪافي اڻاٺ آهي. ان کان سواءِ هڪ هنڌ کان ٻي هنڌ پري پري تائين پهچائڻ لاءِ ٽرانسپورٽ جو انتظام بہ نہ آهي.

رضاڪار تنظيمون (Volunteer Organization):-

ٻي ربط ڪم ڪندڙ صحت جا ڪيترائي پروگرام جيڪي هن پاڻ ۾ گڏجي ڪم ڪار ڪن تہ ڪيترين ئي کوٽ وارين صورتن سڌاري سگهن ٿيون. ٻنهي خدمتن ۽ ٻي مقصد جدوجهد ڪندڙ ادارن کي پاڻ ۾ تعاون ڪرڻ گهرجي. اصولي طور تي ڪونہ ڪو اهڙو پروگرام ضروري رکيو وڃي، جنهن تحت خانگي پروگرام کي ترتيب ڏني وڃي. هي ڪم تہ صحت جي وزارت جو آهي، پر عملي جي گهٽتائي سبب ان کي نظرانداز ڪيو ويو.

رضاڪار تنظيمون سرڪار جي حد کان وڌيڪ ميڇا ڪرڻ لاءِ تيار نہ آهن، ڇاڪاڻ تہ ان طرح انهن جو پنهنجي ڪم ڪار جو طريقو مفلوج ٿي وڃي ٿو. پر ان هوندي بہ ايڪوڊور ۾ ڪافي رضاڪار تنظيمن سرڪاري ادارن سان گڏجي ڪري ڪم ڪرڻ کي ترجيح ڏني آهي. HCJB ووزيندس هاسپيٽل تمام گهڻو تعاون ڪيو آهي، پر ان بہ بنيادي صحت طرف 1978ع تائين گهٽ ڌيان ڏنو هيو، پر جڏهن کان آمريڪا جي طرفان گرانٽ ملي اٿس ان کان پوءِ ڪجهہ سڌارو آيو آهي ۽ هاڻي تربيت ۽ نگهباني لاءِ ڪافي عملو تيار ٿيو آهي. بوليوار، حمبوروزو، مورونا نيٽاگو، پيشازا جي صوبن ۾ ڪم وڌيو آهي. هن پروجيڪٽ جي ذريعي 54000 انسانن جي خدمت ٿئي ٿي، 142 ورڪرن سکيا ورتي آهي ۽ 57 شخص تہ اسپتال ۾ ئي عملي جي هٿ هيٺ ڪم ڪري رهيا آهن. هي پائيلٽ پروجيڪٽ ايڪوڊور

جي سرڪار جي حوالي ڪيو ويندو. في الحال 5 سالن جي گرانٽ موجود آهي.

پبلڪ پاليسي جي واسطيداري:-

موجود صحت جي پاليسين جو بحران ۽ فقدان ۽ ڪيترن ئي پاليسين جو هڪ ٻئي سان تصادم، وزارت صحت انهن ڳالهين جي ذميوار آهي. هڪ واضح ۽ ڀرپور پاليسي تيار ڪرڻ سان سڌارو آڻي سگهجي ٿو. ان کان سواءِ سامان جي فراهمي، اثرائتي نگهباني ۽ سکيا جي کوٽ سبب صحت جي ڪارڪن جي ڪارڪردگي متاثر ٿي آهي. ڪجهه گروپ جنهن ۾ ڊاڪٽر به شامل آهن انهن جو خيال آهي ته پرائمري هيلٿ ڪيئر هڪ خطرو آهي ۽ ان جي ڪري انهن جي ڪمائي وغيره گهٽ ٿي سگهي ٿي. ڪميونٽي هيلٿ ورڪر ۽ رواجي دائين جو پاڻ ۾ ڪافي مقابلو ٿي پيو آهي. جڏهن ته ان ڳالهه جو اڃا تائين ڪوبه امڪان نه آهي ته خانگي خدمت ڪندڙ تنظيمون ڏورانهن ڳوٺن ۾ وڃي ڪري ڪم ڪنديون.

رضاڪار تنظيمون سرڪار جي حد کان وڌيڪ مدد ڪرڻ لاءِ تيار نه آهن، ڇاڪاڻ ته ان طرح انهن جو پنهنجي ڪم ڪار جو طريقو مفلوج ٿي وڃي ٿو.

ان کان علاوه سماجي رضاڪار تنظيمن جي علاج معالجي ۾ علائقائي طب جا طريقا رائج آهن، جيڪي سرڪاري سطح تي بندش هيٺ اچن ٿا. انهن ڳالهين جي پرواهه ڪرڻ يا نه ڪرڻ سان پروگرام تي ڪوبه فرق نه ٿو پوي. البت ان ڳالهه جي بنيادي اهميت آهي ته ايترو وڏو پروگرام سڄي ملڪ ۾ هلائڻ لاءِ سرڪار پٽسو ڪٽان آڻيندي. ٽيڪس اڳاڙڻ جو بنيادي ۽ طريقه ڪار ايڪوڊور ۾ مضبوط نه آهي، ڇاڪاڻ ته مرڪزي طور تي جمع ٿيندڙ ٽيڪس جو بنياد درآمدات ۽ برآمدات جي محصولن جي وصولي تي آهي. هڪ مشورو ڏنو ويو آهي ته ڳوٺاڻن علائقن ۾ ملڪيتن تي ٽيڪس لاڳو ڪئي وڃي ته جيئن اتان جي جمع ٿيل رقم سان انهن ئي علائقن ۾ ڪم هلائي سگهجي.

پرائمري هيلٿ ڪيئر آپريشن پروجيڪٽ جي ذريعي سپروائيزرن کي بهتر تربيت ڏني وڃي ته جيئن دوائن جي ۽ رسد جي ڪاٿي جو صحيح اندازو لڳايو وڃي ۽ معلومات ڏيڻ وٺڻ جي نظام کي بهتر بڻائي سگهجي. اهڙي طرح پروگرام جي ڪارڪردگي به وڌندي ۽ خرچ به گهٽجي ويندو.

ڪجهه گروپ جنهن ۾ ڊاڪٽر به شامل آهن انهن جو خيال آهي ته پرائمري هيلٿ ڪيئر هڪ خطرو آهي ۽ ان جي ڪري انهن جي ڪمائي وغيره گهٽ ٿي سگهي ٿي.

اهڙي طرح عمل ڪرڻ سان بنيادي صحت جا پروگرام ڪافي ڪشش وارا بڻجي پوندا.

هن پروجيڪٽ ذريعي وزارت صحت ايڪوڊور جي طرفان علائقن جي مرضن جي ڄاڻ سڃاڻ رکڻ واري معلومات به رکي وڃي ٿي ته جيئن صحيح ڪم ڪار جو رخ وٺي سگهجي.

علائقي جي ضرورتن کي بهتر بڻائڻ لاءِ مقامي ڊاڪٽرن کي به شامل ڪيو وڃي ته جيئن ڪجهه ڪارڪردگي وڌي ۽ انهن جي پنهنجي ڄاڻ به سڌري.

ان کان علاوه علائقن ۾ پيداوار ۽ ناڻي جي ريل پيل، صحت جو مقام ۽ انفرا اسٽرڪچر (هيٺيون ڍانچو) به نظر ۾ رکيو وڃي ٿو. علائقي جي ضرورتن کي بهتر بڻائڻ لاءِ مقامي ڊاڪٽرن کي به شامل ڪيو وڃي ته جيئن ڪجهه ڪارڪردگي وڌي ۽ انهن جي پنهنجي ڄاڻ به سڌري.

هتي جيترا به مشاهدا بيان ڪيا ويا آهن. آهي حتمي يا آخري نه آهن. انهن ماڊلن کان علاوه ٻيا ڪيترائي ماڊل ڏکڻ آمريڪا جي مختلف ملڪن ۽ شهرن ۾ ڪم ڪن ٿا. ايڪوڊور ۾ شهري ۽ ڳوٺاڻي صحت جي پروگرامن ۾ انهن پروگرامن کي ترجيح ڏيڻ گهرجي جيڪي شهرن جي آس پاس وارن علائقن سان تعلق رکن ٿا. پر صنعتن ۾ ايتري گنجائش ئي نه آهي جو جيڪي ماڻهو ٻهراڙي کان ٻهتا آهن انهن کي مزدوريءَ سان لڳائي سگهجي. ان کان سواءِ اتان جي زراعت جو حال به بُرو آهي. جيتوڻيڪ زراعت انهن جو بنيادي پيشو آهي.

ملڪ کي گهرجي ته پنهنجي زراعت جي طرف توجهه ڏي ۽ ان پاسي ڪم ڪندڙ پورهيتن جي سهوليتن جو خيال ڪري ته جيئن انهن جي معاشي بهتري ٿي سگهي ۽ انهن جي زندگيءَ گذارڻ جو معيار ڪجهه مٿي وڃي.

بنيادي صحت سڌار پروگرامن جي مدد سان ٻهراڙين ۽ شهرن جا مسئلا حل ٿي سگهن ٿا. بشرطيڪ هنن پروگرامن کي ٻين پروگرامن تي ترجيح ڏني وڃي.

مائڪرو سرجري

ڊاڪٽر عبدالرشيد لاکو
رجسٽرار پي-ايم- سي اسپتال نوابشاهه

ڪجهه عرصو اڳ سرجري جي فن ۾ هڪ جديد طرز تي واڌارو ٿيو آهي. ان جديد جراحي جي عمل لاءِ خوردبيني استعمال ڪئي ويندي آهي. جيڪا ننڍي ۽ نازڪ شڪل کي ويهن کان سؤ دفعا وڏو ڪري ڏيکاريندي آهي. ان طريقي جي مدد سان سرجن انتهائي منجهيل ۽ ڏکيا آپريشن ڪري رهيا آهن. اگر جي ڪجهي ويل اڌ کي وري اگر سان جوڙيو ويندو آهي، حادثي ۾ جيڪڏهن ڪو عضوو ڪپجي جدا ٿي پوي ته، ان کي ٻيهر پنهنجي جاءِ تي لڳايو ويندو آهي. هن طريقي جي جراحيءَ کي ”خوردبيني وڍٽڪ (Micro- Surgery) جو نالو ڏنو ويو آهي.

مائڪروسرجريجي شروعات ۾ سرجن جو هڪ گروپ سڄي دنيا ۾ اڳتي هو ۽ هن طريقي جي سرجري جو پايو وجهندڙ هو. جيتوڻيڪ هن قسم جي سرجري سڄي دنيا ۾ ڪئي پئي وڃي، پر ان گروپ سڀ کان ڀرپائين اهڙي ڪاميابيءَ جو رڪارڊ قائم ڪيو آهي، جيڪو تقريباً ٽيهه (٣٠) سال اڳ ڪنهن جي خواب ۽ خيال ۾ به ڪونه هو.

خوردبيني جراحي نئين ۽ پراڻي قسم جي هنرن جو حسين ميلاپ آهي، جنهن ۾ فنڪارانه صلاحيتن ۽ جراحي جي چاقوءَ کان ڪم ورتو ويندو آهي. آپريشن جي ميز تي خوردبينيءَ مان اهڙي طرح ڪم ورتو ويندو آهي، جو خوردبيني جي اک جي سطح کان بلڪل مختلف سطح تي جراحيءَ جو عمل ڪيو ويندو آهي. سرجن جي اک، خوردبيني ۾ دوربيني وانگر سامهون ڏسندي آهي، پر آپريشن بلڪل ٻي سطح تي ڪيو ويندو آهي. هن قسم جي جراحيءَ لاءِ صبر آزما مشق جي ضرورت هوندي آهي. اکين ۽ هٿن جي ڪم ۾ مفاصلي ۽ سطح جو جيڪو فرق هوندو آهي ۽ احساس جي جهڙي طرح تربيت ڪرڻي هوندي آهي، اهو هڪ اڙانگو ۽ محنت طلب مرحلو آهي.

> **خوردبيني سرجري جو پايو وجهندڙ سڊني (آسٽريليا) جو ڊاڪٽر ارل اوون (Earl Owen) آهي، جنهن آپريشن دوران خوردبيني کي ڪثرت سان استعمال ۾ آندو آهي**

خوردبيني سرجريجو پايو وجهندڙ سڊني (آسٽريليا) جو ڊاڪٽر ارل اوون (Earl Owen) آهي، جنهن آپريشن دوران خوردبيني کي ڪثرت سان استعمال ۾ آندو آهي. هن جو چوڻ آهي ته هو خوردبيني سرجريءَ جي پيچيدگين ۽ نوعيت کان بلڪل مانوس ٿي چڪو آهي. ان جي باوجود به جڏهن به آپريشن جو موقعو ايندو آهي يا آپريشن کان ڀرپائين وقت ملندو آهي ته پنهنجي تجربيگاهه ۾ ويهي هڪ ڪلاڪ تائين ڪوئي جي ٻڪيءَ جي سنهڙين شريانين تي خوردبيني جي ذريعي مشق کي تازو ڪندو آهيان، ته جيئن وقت تي هٿ آسانيءَ سان هلي سگهي، پوري توجهه ڏيڻ جي صلاحيت جي باوجود جڏهن هن کي هڪ ٻار جي ڪپيل ٻانهن کي ڳنڍڻ لاءِ خوردبيني جراحيءَ ذريعي مسلسل نو (٩) ڪلاڪن تائين ڪم ڪرڻو پيو ۽ آخرڪار تمام گهڻو ٿڪجي چور ٿي پيو. ارڙهن مهينن جو هڪ ٻار پنهنجي پيءُ جي ٽرڪ جي ونڊ اسڪرين (هوا کان بچڻ جو شيشو جيڪو موٽر ڪار جي اڳيان لڳل هوندو آهي.) مان نڪري پري وڃي ڪريو. اما ٽرڪ هڪ ٽڪريءَ سان ٽڪرائجي ويئي هئي. ٻار ٽرڪ کان ٦٣ ميٽر پري مليو. هن جي ٻانهن ڏونڊ جي سنڌ کان ڪپجي چڪي هئي ۽ ڪوپڙي جو هڏو به ڀڄي پيو هئس. هو اسپتال ۾ داخل ڪرڻ وقت بي هوش هو. ٻانهن کي ٻيهر ڳنڍڻ لاءِ هي ڪو اميد افزا ڪيس ڪونه هو. سرجري جي ٽيم شام جو ستين بجي کان آپريشن شروع ڪيو ۽ صبح جو چئين وڳي وڃي

ختم ٿيو. يعني آپريشن مڪمل ٿيڻ ۾ نوَ (9) ڪلاڪ لڳا. ٻانهن جي ٻنهي شريانين (Radial and Ulnar-artery) جا پرزا پرزا ٿي چڪا هئا. سرجن اوون ڀرين شريان کي وري ڳنڍڻ لاءِ پورو هڪ ڪلاڪ لڳايو، پر جوڙڻ کان پوءِ به هو رت جي وهڪري کان مطمئن ڪونه ٿيو. انهيءَ ڪري ٽاڪن کي ڪتري وري لڳائڻ شروع ڪيو، پر وري به پوري هڪ ڪلاڪ تائين ٽاڪن لڳائڻ کانپوءِ به هن ڏٺو ته رت جي رواني (دؤرو) اڃا تائين تسلي بخش نه هئي. هن ٻه دفعا ٽاڪا ڪٽڻ کان پوءِ ٽيون دفعو سبڻ شروع ڪيا، هر دفعي ٽاڪا اُکيلڻ کان پوءِ شريان جي هڪ ننڍڙي ٽڪري کي ڪٽڻو پئي پيو. ان ڪري ٻانهن جي ٻنهي هڏين (Radius & Ulna) کي شريان جي ماپ مطابق ڪرڻ لاءِ ڪپڻو پئي پيو. خوردبيني سرجن ۽ ٻارن جي ڪريل عضون کي صحيح ڪرڻ وارو مددگار سرجن (Assistant) جيڪو اوون جي مدد ڪري رهيو هو، هڪ خاص اوزار جي مدد سان ٻنهي هڏين جي ڇيڙن کي ضرورت مطابق گهڙي رهيو هو. ٽيون ڀيرو ڪوشش ڪرڻ کان پوءِ يعني ٽن ڪلاڪن کانپوءِ اوون کي اطمينان ٿيو ته هاڻي جوڙ صحيح ٿيو آهي. اهڙي طرح صبح جو چئين وڳي يعني پورن نون ڪلاڪن کانپوءِ آپريشن مڪمل ڪري ورتائين. آپريشن کان پوءِ ٻار جي ٻانهن جا زخم تيزي سان ڀرجڻ لڳا ۽ ڊاڪٽرن جي خيال مطابق ٽي ٻار جي ٻانهن بلڪل نيڪ طريقي سان ڪم ڪرڻ شروع ڪري ڏنو.

ڊاڪٽر اوون سان گڏ هن جو نڳو ياءُ "ڊاڪٽر پال لينڊوي" (Dr: Paul lenduey) به شامل آهي. هن بالغ مريضن جي خوردبيني سرجريءَ ۾ مهارت حاصل ڪئي هئي، جڏهن ته ٻارن کي اوون لاءِ ڇڏي ڏنو هو.

لينڊوي سڊنيءَ جي "پرنس آف ويلز هاسپيٽل" جو اعزازي سرجن آهي. ان اسپتال ۾ سرجريءَ جي وارڊ کان علاوه سرجيڪل ريسرچ يونٽ جو ڊائريڪٽر پڻ آهي ۽ "پرنس هينري هاسپيٽل" ۾ خدمتون انجام ڏيندو آهي ۽ ان سان گڏوگڏ "نيو سائوٿ ويلز يونيورسٽي" ۾ جراحيءَ جو استاد پڻ آهي.

ڊاڪٽر اوون عضون کي ڳنڍڻ ۽ تبديل ڪرڻ جا سوين آپريشن ڪيا آهن. جن جي ڪاميابيءَ جي شرح 50% جي لڳ ڀڳ آهي. يعني ڪٽيل ڇيڙا وري جڙي ۽ وري ڪم ڪرڻ جي قابل ٿي پون ٿا ۽ عضون جي حس واپس موٽي اچي ٿي. اهڙا جوڙ ڪو ورلي صحيح ٿيندا آهن. ڇو ته انهن کي ٽاچنين ذريعي جوڙيو ويندو آهي، جيڪي ابتدائي جراحيءَ جي عمل کان پوءِ به ڇهن هفتن تائين هڏين ۾ لڳل هونديون آهن. اوون ٻڌائي ٿو ته، "عضون کي ٻيهر جوڙڻ ۾ فوري طور تي ڪٽجي ويل حصي ۾ وري رت جو دؤرو جاري ڪرڻو پوندو آهي ۽ ان مقصد لاءِ گهٽ ۾ گهٽ هڪ شريان ۽ ٻن نسن کي ڳنڍڻو پوندو آهي. هڪ بالغ ماڻهوءَ جي شريان جو قطر تقريباً ڏيڍ ملي ميٽر ۽ هڪ ٻار جي شريان تقريباً هڪ ملي ميٽر جي چوٿين حصي جي برابر ٿيندي آهي.

خوردبيني سرجن جي لاءِ تنت (Nerve) ٽيليفون جي تار وانگر ٿيندي آهي، جنهن ۾ ڪيترائي فائبرس (Fibers) ٿيندا آهن. هر فائبر تنتي سرشتي جي مواصلاتي نظام جو حصو ٿيندو آهي. هڪ وچولي سائيز جي تنت ۾ گهٽ ۾ گهٽ سترنهن فائبرس يا وار تنتون ٿينديون آهن.

خوردبينيءَ جي مدد سان اوون ۽ لينڊوي تنتن جي ٻنهي ڇيڙن کي ملائي سگهن ٿا. ڪي تنتون وار جي ٿلهائيءَ جون ڀلي ڇو نه هجي هي انهن کي پاڻ ۾ ملائي ڇڏيندا آهن. نتيجي ۾ ڪٽيل عضوي جي حس واپس موٽي ايندي آهي.

سرجن اوون ڪيترن ئي مختلف ملڪن ۾ خوردبيني سرجريءَ جا مظاهرا ڪيا آهن، جن ۾ برطانيا، سوئيڊن، هالينڊ، اٽلي ۽ جرمني وغيره شامل آهن. هي هر سال سڊنيءَ ۾ خوردبيني سرجري جو مرڪز قائم ڪندو آهي، جنهن کي ڏسڻ لاءِ مختلف ملڪن جا ماهر سرجن اچن ٿا. ڪيترن ئي ملڪن جا مشهور سرجن، اوون جي انهيءَ عارضي رهائش گاهه کي ڏسڻ ايندا آهن، جيڪا "پرنس آف ويلز هاسپيٽل" ۾ پٿرن جي ٺهيل هڪ پراڻي عمارت ۾ آهي. سرجنن لاءِ هيءَ نهايت ڪشش واري جڳهه آهي. ان عمارت جي ڀتين تي جيڪي تصويرون لڳل آهن، اهي انهن ٻارن جي انهن آپريشنن جون آهن، جنهن جو تصور به نه ڪري سگهبو هو.

اوون جيتوٽيڪ ڀريون شخص آهي، جنهن آڱر ۽ ٻين عضون کي وري ڳنڍڻ جي ڪامياب جراحي ڪئي آهي، پر هاڻي هو ان ڪم کان ڪنڌ ڪڍائڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي. ان جو ڪارڻ اهو هرگز ڪونهي ته هو هاڻي بيزار ٿي پيو آهي، پر ان جو سبب اهو آهي ته هي ڪم انهيءَ ڪم کان جدا آهي، جنهن کي هو ترقي وٺرائڻ چاهي ٿو. هو خوردبيني سرجري ۾ ڪمال پيدا ڪرڻ گهري ٿو. هن جو خاص مقصد شروع کان وٺي اهو رهيو آهي ته ٻارن جي سرجريءَ کي ترقي ڏني وڃي ۽ خاص طور تي نون چاول ٻارن جي پيدائشي نقصن (Congenital de-formities) کي درست ڪيو وڃي. نون ٻارن جي سرجري، بالغ ماڻهوءَ جي ڪنهن به نازڪ آپريشن جي ڀيٽ ۾ ڪيترا ڀيرا ڏکي ۽ نازڪ آهي.

اوون چوي ٿو تہ، نئين ڄاول ٻار جي خوردبيني سرجريءَ وسيلي نہ فقط ٻاهريان ڪٽيل عضوا درست ڪري سگهجن ٿا، پر ڄاڻي ڄمر جي ڪريل ۽ نامڪمل اندرين توڙي ٻاهرين عضون کي پڻ صحيح ڪري سگهجي ٿو! جو تہ خوردبيني سرجريءَ جا ٻہ فائدا ٿين ٿا. هڪڙو هيءُ تہ ننڍي سائيز جي عضوي جي آپريشن ۾ سائيز جي ننڍي هجڻ جي ڪري جيڪا ڏکيائي درپيش اچي ٿي اها "خوردبيني" جي ڪري ختم ٿي وڃي ٿي ۽ ٻيو تہ ٻارن جي نازڪ رڳن ۽ تنتن جي حفاظت ڪرڻ ۾ سرجن جي مدد ڪري ٿي. ٻارن جا ڪيترائي سرجن اڄڪلهہ هڪ ڏينهن جي تازي ڄاول ٻار جي مائڪرو سرجري ڪري رهيا آهن.

اوون وٽ ٻہ اهڙا نوان ڄاول مريض ٻار هئا، جن جي بڪين جي بناوت ۾ نقص هئا. انهن جي مٿان ڦلڪڻا هئا، جن ۾ رطوبت ڀريل هئي. بڪيءَ کان مثاني تائين ويندڙ ناليون (Ureters) تمام وڏيون ۽ ڦلهيون هيون. هي پيشاب جي سرشتي (Urinary System) جي پيدائشي خرابي ٿيندي آهي، جنهن کي پوليسسٽڪ ڪڊني (Polycystic Kidney) چئجي ٿو. هيءَ خرابي هڪ لک ٻارن مان اسي (٨٠) ٻارن کي ٿيندي آهي ۽ گهڻو ڪري ٻهرين سال ۾ ئي فوت ٿي ويندا آهن.

خوردبيني جراحيءَ وسيلي بڪين جي ڦلڪڻن (Cysts) کي صاف ڪيو ويندو آهي ۽ نالين (Ureters) کي ترڇي سنهون ڪرڻو پوندو آهي. ٻار جي پيٽ جي چوڌاري هڪ ويڪري صندوق (پيٽي) لڳائڻي پوندي آهي، تہ جيئن پيٽ جا عضوا محفوظ رهن. ڇهن ستن سالن کان پوءِ اها اميد ڪئي ويندي آهي تہ پيٽ جي پٽ (Abdominal Wall) جون مشڪون (Muscles) ايترو مضبوط ٿي وينديون جو عضوا پنهنجي اصلي جڳهہ تي رهي سگهندا. ان کان پوءِ اها پيٽي هٽائي سگهبي آهي. هي سڀ ڪجهہ پيدائش جي فوراً بعد ڪيو ويندو آهي.

اوون خوردبيني سرجريءَ طرف ڪيئن مائل ٿيو، اهو هڪ اتفاق هو. 1961ع ۾ "رائل پرنس ايلفريڊ هاسپيٽل" مان ٻہ سال تعليم حاصل ڪرڻ کانپوءِ "سر ولي ميڪ سڪاڪ (Sir Wylie Mickissock)" جي نگراني هيٺ ٻارن جي عصبي سرجري سکڻ لاءِ "سنيٽ جارج هاسپيٽل" (لنڊن) ۾ داخلا ورتائين. ڪجهہ عرصي کانپوءِ اوون محسوس ڪيو تہ هن نئين دور جي ترقيءَ مطابق هن ۾ ٻارن جي تنتي سرجري ڪرڻ جي پوري سگهہ نہ آهي. هو چوي ٿو تہ، "اڪثر ڪري هيئن ٿيندو هو جو مريض، آپريشن جي نون ڏهن ڪلاڪن کانپوءِ مري ويندو هو." اها صورتحال هن جي دل کي ڏڪوئڻ لاءِ ڪافي هئي. انهن حالتن جي ڪري هو "آڪسفورڊ پلاسٽڪ سرجري اينڊ برنس سينٽر (Burns Centre)" ڏانهن هليو ويو، هتي هن تنتن جي مرمت ۽ ٻارن تي پلاسٽڪ سرجري جي تعليم ۽ تربيت حاصل ڪئي؛ هن کي ٻارن جي بيمارين سان هميشہ دلچسپي رهي آهي. هن جي زال دماغي بيمارين جي ماهر (Psychiatrist) هئي. اوون متعلق سندس زال چوندي هئي تہ هو (اوون) سودائي آهي، جو تہ هو ٻارن جي عام سرجريءَ طرف ڌيان ئي ڪونہ ٿو ڏئي. 1963ع ۾ زال جي چوڻ ۽ همت ڏيارڻ تي هن "گريٽ اينڊ مڊ اسٽريٽ هاسپيٽل (Great & Mid Street Hospital)" ۾ سرجيڪل يونٽ جي رجسٽرار جي حيثيت سان ڪم ڪرڻ شروع ڪيو. هي اسپتال ٻارڙن جي جراحيءَ لاءِ مشهور هئي. انهيءَ اسپتال ۾ ڪم ڪندي هن کي آپريشن دوران خوردبيني استعمال ڪرڻ جو خيال آيو. هن اسپتال جي انتظاميا کي اها درخواست ڪئي تہ اسپتال ۾ سهن (Rabbits) جي ڪُڏي رکڻ جي اجازت ڏني وڃي تہ جيئن هو انهن تي پنهنجا تجربا ڪري سگهي. درخواست جي منظور ٿيڻ کانپوءِ هن اهڙا تجربا شروع ڪري ڏنا، جيڪي پوءِ خوردبيني سرجري جو بنياد بنجڻ جو سبب بڻيا. ان وقت هن جي تجربن جو مقصد اهو هو تہ ڇا انهن تازن ڄاول ٻارن جي ڪريل يا نامڪمل عضون کي تبديل ڪري ڀيهر ڀرپور زندگي سان همڪنار ڪري سگهجي ٿو يا نہ، جيڪي ٻي حالت ۾ زنده رهي سگهڻ جي قابل نٿي ٿي سگهيا. ان وقت ان تجربي جي شروعات هئي تہ آيا بيڪار بڪيءَ جي جاءِ تي تندرست ماڻهوءَ جي بڪي لڳائي سگهجي ٿي يا نہ؟ اوون، اسپتال جي پاليل سهن جي بڪين جي رت جي شريانين کي خوردبينيءَ جي مدد سان جوڙڻ جون

خوردبيني سرجريءَ جا ٻہ فائدا ٿين ٿا. هڪڙو هيءُ تہ ننڍي سائيز جي عضوي جي آپريشن ۾ سائيز جي ننڍي هجڻ جي ڪري جيڪا ڏکيائي درپيش اچي ٿي اها "خوردبيني" جي ڪري ختم ٿي وڃي ٿي ۽ ٻيو تہ ٻارن جي نازڪ رڳن ۽ تنتن جي حفاظت ڪرڻ ۾ سرجن جي مدد ڪري ٿي.

ترڪيبون معلوم ڪري ورتيون. واضح رهي تہ سهن جي ٻڪين جو شريانيون ٽولهہ ۾ ننڍين ٻاول ٻار جي ٻڪي جي شريانين جي برابر ٿينديون آهن. ان وقت تبديل عضون جو پيوند (Transplant) ٻارن ۾ شروعاتي مرحلن ۾ هو. اوون جو چوڻ هو تہ، "اهي دوائون (Immuno-Supress ants) جيڪي لڳايل عضوي کي قبول نہ ڪرڻ جي صورت ۾ ڏنيون وينديون آهن، اهي ايتريون مؤثر ثابت ٿي نہ سگهيون آهن، جيتري قدر انهن مان اميد پئي ڪئي ويئي.

اوون "گريٽ اينڊ مڊ اسٽريٽ هاسپيشل" ۾ چار سال گذاريا ۽ 1967ع ۾ واپس اچي "رائل اليگزينڊر هاسپيٽل" ۾ عضون جي تبديليءَ (Organ Transplan-tation) متعلق کوجنا جاري رکي. هو باندر جو هٿ ڪپي ٻئي باندر ۾ لڳائي ڇڏيندو هو. هن جو خيال هو تہ، "عضون کي تبديل ڪرڻ جي طريقي سان (Thaladomide) (ٿيليڊو مائيڊ هڪ ننڊ ڏيارڻ واري اهڙي دوا آهي، جنهن جي حمل جي پهرين دؤر (First Trimes-ter) جي دوران واپرائڻ سان ٻاول ٻار ۾ خطرناڪ پئدائشي نقص، جنهن ۾ ٻانهن ۽ ٽنگن جو نہ ٿيڻ يا نامڪمل هئڻ آهي، ٿين ٿا، جنهن کي طبي اصطلاح ۾ ڊسميليا (Dysmelia) چئجي ٿو.) جي متاثر ٿيل ٻارن جي مدد ڪري سگهجي ٿي. هن کي اهڙن ٻارن جو بہ فڪر هو جن جا عضوا ڪنهن وڏي حادثي يا آپريشن جي نتيجي ۾ ضايع ٿي وڃن ٿا.

اوون ۽ لينڊوي منجهيل آپريشن ۾ هڪٻئي جي مدد لاءِ ايندا هئا. جڏهن بہ پال لينڊوي کي اهڙي بالغ ماڻهو جو آپريشن ڪرڻو هوندو هو جيڪو ڪٽجي جدا ٿي ويل عضوي سان گڏ "پرنس آف ويلز هاسپيٽل" ۾ آندو ويندو هو تہ هو مدد لاءِ اوون کي گهرائي وٺندو هو ۽ ساڳي طرح اوون بہ ٻار جي سرجري لاءِ لينڊوي کي سڏي وٺندو هو. اهڙو هڪ مثال آهي تہ اوون کي ٽن سالن جي عمر جي هڪ ڳوٺاڻي ٻار جو آپريشن ڪرڻو هو، جنهن پنهنجي آڱر، ڀيءُ جي کهاڙيءَ سان ڪپي وڌي هئي. آڱر جو ٽڪرو ڪٽجي آڱر کان جدا ٿي پيو هو. ان موقعي تي اوون، ڊاڪٽر پال لينڊوي کي گهرايو هو.

مائڪرو سرجري هن وقت سجي دنيا ۾ ڪئي پئي وڃي. مائڪرو سرجري، جراحيءَ جي دنيا ۾ هڪ انقلاب برپا ڪري ڇڏيو آهي. جنهن جي ذريعي معذور ۽ پئدائشي نامڪمل ٻارن توڙي بالغن جي عضون ۽ حادثي ۾ ضايع ٿيل عضون کي وري درست ڪري مريضن کي نئين زندگيءَ سان همڪنار ڪري سگهجي ٿو، جنهن جو پهريائين تصور بہ نہ ڪري سگهبو هو.

مائڪرو سرجري هن وقت سجي دنيا ۾ ڪئي پئي وڃي. مائڪرو سرجري، جراحيءَ جي دنيا ۾ هڪ انقلاب برپا ڪري ڇڏيو آهي. جنهن جي ذريعي معذور ۽ پئدائشي نامڪمل ٻارن توڙي بالغن جي عضون ۽ حادثي ۾ ضايع ٿيل عضون کي وري درست ڪري مريضن کي نئين زندگيءَ سان همڪنار ڪري سگهجي ٿو، جنهن جو پهريائين تصور بہ نہ ڪري سگهبو هو.

پاڪستان بہ انهن خوشنصيب ملڪن جي صف ۾ شامل آهي، جيڪي هن انقلابي ايجاد مان فائدو حاصل ڪري رهيا آهن. انسان جي زندگي تمام گهڻي مختصر ۽ توقع کان گهڻي گهٽ آهي. ان جي باوجود بہ "حضرت انسان" کان جيڪي ڪجهہ ٻڌي سگهيو آهي، هن پنهنجي سوچ فڪر ۽ محنت سان پاڻ ملهايو آهي. ڊاڪٽر ارل اوون ۽ ڊاڪٽر پال لينڊوي دنيا جي انهن انسانن مان آهن جن پنهنجي زندگيءَ جون خوشيون ۽ توانائيون معذور ۽ مجبور انسانن جي خوشيءَ لاءِ ارپي ڇڏيون، جيڪي قدرتي طور ٻين صحتمند ماڻهن وانگر پيدا ٿي نہ سگهيا هئا يا ڪنهن حادثي جي نذر ٿي ويا هئا. انهيءَ ۾ هنن جو ڪوبہ ڏوهہ ڪونہ هو، بس الله سائينءَ جي مرضي هئي. اوون ۽ لينڊوي اهڙن ماڻهن جي دل جي سور ۽ ذهني پيڙا کي محسوس ڪندا هئا. انسان سماجي جانور آهي. هن جي وجود جو ڪارڻ ۽ مقصد اهوئي اهي تہ "انسان ئي ٻئي انسان جي ڪم اچي." خدا تعاليٰ اسان کي ٻين ضرورتمند انسانن جي ضرورتن پوري ڪرڻ لاءِ پيدا ڪيو آهي اهوئي زندگيءَ جو فلسفو آهي. اهو ڪم جيڪو بہ انسان جيترو بہ وڌيڪ ڪندو اهو الله تعاليٰ کي اوترو ئي ويجهو ۽ پيارو هوندو، پوءِ چاهي هو ڪنهن بہ مذهب، فرقي يا قوم سان واسطو رکندڙ چونہ هجي، ڇاڪاڻ تہ هن ڪائنات جو وڏي ۾ وڏو مذهب "انسانيت" آهي. دنيا جا سيئي مذهب انهيءَ مان نڪتل آهن. سيئي مذهب اهوئي درس ڏين ٿا تہ ڪنهن سان زيادتي نہ ڪيو، ڪنهن جو حق نہ کائو، هڪ ٻئي جي ڪم اچو. اوون ۽ لينڊوي انهيءَ سبق جي پيروي ڪندي، خدا جي انهن عزيز ترين انسانن جي لسٽ ۾ نالو لکرائي ورتو آهي. جن پنهنجي زندگي ٻين لاءِ ارپي ڇڏي.

هو باندر جو هٿ ڪپي ٻئي باندر ۾ لڳائي ڇڏيندو هو.

الٽراسائونڊ

مست اڪرم

سنڌيڪار: ڊاڪٽر ايم اي حني ميمڻ

جديد ميڊيڪل سائنس ۾ الٽراسائونڊ Ultra Sound هڪ نهايت ئي مفيد ۽ ڪارائتي ايجاد آهي. پر اسان وٽ تعليم گهٽ هئڻ ڪري ماڻهو ڏاڍي شڪ ۾ آهن. ڪجهه ڏينهن اڳ مونکي پنهنجي هڪ دوست جي الٽرا سائونڊ ڪلينڪ تي وڃڻ ٿيو. اندر هوءَ ڪجهه مصروف هئي ان ڪري مونکي ٻاهر انتظار گاهه ۾ ويهڻو پيو جتي اڳ ۾ ئي ڪجهه عورتون ويٺيون هيون. انهن سان هيئين ڳالهه ٻولهه ٿي.

هڪ عورت چيو ته ”هي سڀ ڪجهه پئسن ڪمائڻ جو ڍونگ آهي. نئين نئين نموني جون مشينون گهرائي مريضن کي بيوقوف بڻايو وڃي ٿو. جڏهن ته پهريائين صرف X-Ray ئي گهڻو سمجهيو ويندو هيو وري خبر ناهي ته هن مان ڪي نقصان به هوندا“. ٻي عورت پنهنجي مٽي کي لوڏيندي چيو ”سچ چوين ٿي اڄڪلهه ته هر پيٽ واري ماءُ کي ڊاڪٽر ان ٽيسٽ لاءِ چون ٿا. مان ته ٻڌو آهي ته ان مان ٻار تي اثر پوي ٿو“. مون انهن کي تسلي ڏيندي چيو ”اهڙي ڳالهه نه آهي، اهو توهانجو وهم آهي. اها ته هڪ سٺي ڳالهه آهي. خاص ڪري اسان عورتن لاءِ“. پر مونکي ائين محسوس ٿيو ته چڻ انهن کي اطمينان ڪونه ٿيو.

مان پنهنجي دوست سان اها ڳالهه ڪئي ۽ ان کي اهو به چيو ته ”تون مونکي الٽراسائونڊ جي باري ۾ تفصيل سان ٻڌاء ته مان ان کي اخبار لاءِ لکان

هن وقت تائين هن ايجاد جو ڪو خاص نقصان سامهون نه آيو آهي. ان ڪري هيءَ ٽيسٽ ڊاڪٽر جي چوڻ تي بغير ڪنهن جهجهڪ جي ڪرائي سگهجي ٿي.

جو ته ڪجهه اڻ پڙهيل ئي نه پر پڙهيل لکيل عورتون به الٽرا سائونڊ جي باري ۾ شڪ ۾ آهن“ منهنجي دوست ڊاڪٽر فرح چيو ته تون ”صحيح ٿي چوين“ اسان وٽ تعليم نه هئڻ ڪري اهڙي سوچ پيدا ٿئي ٿي ”مون ڪان به مريض الٽرا سائونڊ جي فائدن ۽ نقصانن بابت پڇا ڪندا آهن.

الٽراسائونڊ جون هيٺيون خاصيتون آهن:

(1) الٽرا سائونڊ هڪ نهايت ئي فائدي واري مشين آهي، جنهن سان نه فقط مرض جي ڳولهڻ ۾ آساني ٿئي ٿي، پر هر ڊاڪٽر جو ٽائيم به بچي ٿو ۽ ڊاڪٽر هڪدم علاج شروع ڪري ٿو.

(2) الٽرا سائونڊ لاءِ مريض کي ڪنهن به قسم جي تياري نه ڪرڻي پوندي آهي، جيئن ڪنهن خاص ايڪسري لاءِ هڪ خاص شئي کائڻي پوندي آهي يا ڪنهن پيشاب جي رپورٽ لاءِ هڪ خاص وقت جو پيشاب آڻڻو پوندو آهي.

(3) هيءَ ٽيسٽ مريض جي پوري مرض کي چڱيءَ طرح سامهون آڻي ٿي ته ڪٿي ڪهڙو حصو مرض ۾ ورتل آهي ته جيئن ان جو ترت علاج ڪرائجي.

(4) هن ٽيسٽ مان اها به خبر پوي ٿي ته ڪنهن عورت کي حمل (پيٽ) ڪڏهن ٿيو آهي.

(5) ماءُ جي پيٽ ۾ موجود ٻار جي دل جي رفتار معلوم ڪري سگهجي ٿي.

(6) هن ٽيسٽ سان پيٽ ۾ موجود ٻار جي جنس جي خبر پوي ٿي.

(7) هن سان اها خبر پوي ٿي ته ٻار هڪ آهي يا جاڙا.

(8) هن ٽيسٽ مان اها خبر پڻ پوي ٿي ته ماءُ جي پيٽ ۾ موجود ٻار کي بيماري يا نقص وغيره ته نه آهي.

(9) هن ٽيسٽ مان اها خبر پڻ پوي ٿي ته ٻار عمر جي لحاظ کان ننڍو يا وڏو ته نه آهي.

(10) اها خبر پڻ پوي ٿي ته ماءُ جي پيٽ ۾ ٻار ڪيئن رکيل آهي ته جيئن ويم ڪرائڻ وقت دائي يا ڊاڪٽر کي ڪا پريشاني نه ٿئي

(11) هن وقت تائين هن ايجاد جو ڪو خاص نقصان سامهون نه آيو آهي. ان ڪري هيءَ ٽيسٽ ڊاڪٽر جي چوڻ تي بغير ڪنهن جهجهڪ جي ڪرائي سگهجي ٿي.

سنڌي پيرياڊيڪلس سوسائٽي

مقرر وقفي سان نڪرندڙ سنڌي رسالن ۽ اخبارن، جن ۾ سالياني، ڇهه ماهي، ٽه ماهي، ماهوار ۽ هفتيوار اشاعتي ادارا اچي وڃن ٿا، تن پنهنجي هڪ گڏجاڻي ۾ ”سنڌي پيرياڊيڪلس سوسائٽي کي نئين سِر سَرگرمِ عمل ڪرڻ جو وچن ڪيو آهي. سنڌي زبان ۾ نڪرندڙ اهڙن سڀني ادارن کي جيڪي مٿي ذڪر ڪيل آهن، سڏ ڏنو ويو آهي ته اهي ان ڏس ۾ اداري جي رابطه آفيس سان لهه وچڙ ۾ اچن.

ميمبر شپ جي خواهش رکندڙ ادارا خط ذريعي پنهنجو پتو موڪلي ميمبر شپ فارم گهرائي سگهن ٿا.

رابطي لاءِ:

آرگنائيزر
سنڌي پيرياڊيڪلس سوسائٽي

روم نمبر 53، بلاڪ A، پهرين ماڙ معين اسٽيل مارڪيٽ (سامهون اگرٽي قسمت سئنيما) باباءِ اردو روڊ ڪراچي

دسٽرڪٽ ميونسپل ڪارپوريشن

ٽينڊر نوٽيس

ڊي. ايم. سي (ڏکڻ) وٽان مجيل ٺيڪيدارن کان هيٺ ڄاڻايل ڪمن لاءِ مهربند ٽينڊر گهرائجن ٿا.

جريان نمبر	ڪم جو نالو	ڪُل رقم	سوٽي رقم	ٽينڊر في	کلڻ جي تاريخ
1	چاڪلا اسٽريٽ، رحمت الله اسٽريٽ، فخر ماتري روڊ ڪارادر ايريا ۾ پاڻي سبب پيل کڏن کوبن ۽ چتين جي مرمت	3,43,776/=	17,189/=	500/=	5-11-96
2	جهانگير پنٽڪي روڊ وٽ پوليس لائين جي اندرين گهٽي جي تعمير	2,43,137/=	12,157/=	500/=	5-11-96
3	رتن تلاءِ گهٽي نمبر 1,2,3 ۽ لاڳاپيل گهٽي جي ڪارپيٽنگ ذريعي امپرورمنٽ	2,25,482/=	11,274/=	500/=	5-11-96
4	امپوومينٽ ۽ ريپيئر آف گذدر آباد آءِ/سي اڊجيسينٽ اسٽريٽ نبي بخش روڊ	2,11,334/=	10,567/=	500/=	5-11-96
5	امپرورمنٽ ۽ ريپيئر آف سلئب اينڊ ڊي سلٽنگ آف نالا نيئر ايوان صدر اينڊ سول لائين	1,90,344/=	9,517/=	200/=	5-11-96
6	امپرورمنٽ آف جميلا اسٽريٽ آءِ/سي ريپيئرس ٽو فوٽ پاٿ فرام نشتر روڊ ٽو ايم اي جناح روڊ	1,85,358/=	9,268/=	200/=	5-11-96
7	ريپيئر اينڊ فيس لفٽنگ نواب مهتاب خانجي روڊ سينٽرل آئس لينڊ اينڊ آئرن گِرل اينڊ ڪرب اسٽون اي ٽي سي	2,97,776/=	14,889/=	500/=	5-11-96
8	ريپيئر آف سي سي فوٽ پاٿ ان ڪي بي 35-36 ۽ 37	2,36,116/=	11,806/=	500/=	5-11-96
9	الطاف حسين روڊ ۽ لاڳاپيل گهٽي کي ڪارپيٽ مهيا ڪرڻ سان مرمت ۽ واڌارو	2,25,292/=	11,265/=	500/=	5-11-96
10	امپرورمنٽ ۽ ريپيئر آف مينسفيلڊ اسٽريٽ صدر آءِ/سي اڊجيسينٽ اسٽريٽ باءِ پرو وائڊنگ ڪارپيٽ	2,24,359/=	11,218/=	500/=	5-11-96
11	امپرورمنٽ آف شيلڊون روڊ اينڊ اڊجوائننگ اسٽريٽس	1,25,780/=	6,290/=	200/=	5-11-96
12	برنس روڊ ۽ صدر ايريا ۾ اسپيڊ بريڪر جي تعمير ۽ مرمت	41,355/=	2,068	100/=	5-11-96

ٽينڊر ڊاڪيومنٽس ايڪس-اي-اين، ڊي. ايم. سي (ڏکڻ) جي آفيس، هيرا لال گناتري روڊ ڪراچي مان صبح جو 9 ڪان منجهند 12 وڳي تائين مٿي ڄاڻايل ٽينڊر جي ملهه (ناقابل واپسي) ڀرڻ سان ٽينڊرن کلڻ واري ڏينهن کان سواءِ ٻين ڏينهن تي حاصل ڪري سگهجن ٿا.

ڪنهن به شيڊولڊ بئنڪ مان سوٽي رقم جو پي آرڊر ڊي ايم سي سائوٿ جي کاتي ۾ ٽينڊر ڊاڪيومنٽس سان شامل هئڻ گهرجي. اها رقم اهڙي حالت ۾ ضبط ڪرڻ جوڳي هوندي جڏهن ٽينڊر ڀريندڙ شيڊول مطابق اسپيسيفڪيشنس ۽ مقرر ڪيل ٽائيم اندر ڪم پوري ڪرڻ ۾ ناڪام ويندو.

ٽينڊر ڊاڪيومنٽ صرف انهن ٺيڪيدارن کي جاري ڪيو ويندو جيڪي 5 سيڪڙي سوٽي رقم جو پي آرڊر ڏيکاريندا/مهيا ڪندا.

ٽينڊر ايگزيڪيوٽو انجنيئر (بي ۽ آر) سٽي ڊويزن ڊي ايم سي ڏکڻ هتان مٿي ڄاڻايل تاريخن تي صبح جو 11-30 وڳي اهڙن ٺيڪيدارن جي موجودگي ۾ کوليا ويندا، جيڪي اتي موجود هئڻ جي خواهش رکندا هوندا.

ڊي ايم سي ڏکڻ ڪنهن به هڪ يا هڙني ٽينڊرن کي مڃڻ يا رد ڪرڻ جو بنا سبب ٻڌائڻ جي حق محفوظ رکي ٿي

اهڙي صورت ۾ جڏهن ٽينڊر کلڻ واري تاريخ تي موڪل هجي يا ڪو ٻيو سبب هجي، تڏهن ٽينڊر مقرر ڪيل ڏينهن کان ايندڙ ڏينهن تي کوليو ويندو.

صحيح

سپرنٽنڊنٽ انجنيئر

دسٽرڪٽ ميونسپل ڪارپوريشن

(ڏکڻ) ڪراچي

DMC/S/INF/40/96

انفرميشن/ڪراچي- 2908/96

آفيس آف دي ايگزيڪيوٽو انجنيئر (بي ۽ آر)
بلديہ اينڊ شيرشاھ ڊويزن (اولھہ) ڪراچي

نمبر EE/B&R/BSS/02/1996 تاريخ 14-10-96

سبجيڪٽ- ٽينڊر نوٽيس

ڊي. ايم. سي (اولھہ) وٽان مجيل ٺيڪيدارن، جن پنهنجين فرمن جي سال 97-1996 واسطي تجديد ڪرائي آهي، ڪان هيٺين ڪمن لاءِ مهربند لفافن ۾ ٽينڊرس گهرائجن ٿا.

جريان نمبر	ڪم جو نالو	ڪٿيل رقم	سوٽي رقم	ٽينڊر جو ملھہ
1	ڪي. پي 190 ۾ سي. سي گھٽين/روڊن جو سڌارو	3,02,652/=	15,133/=	500/=
2	يونٽ نمبر 187 ۾ سي. سي گھٽين جو سڌارو	3,00,362/=	15,018/=	500/=
3	لوکين پل ۽ فٽ پاٿ جي پل کان ڊي ايم سي (اولھہ) آفيس تائين رنگ سازي	73,835/=	3,692/=	200/=
4	ڪي. پي- 40 ۾ روڊن ۽ کڏن کوپن جي مرمت ۽ سڌارو	3,13,802/=	15,690/=	500/=

ٽينڊر ڊاڪيومنٽس، سپرنٽنڊنٽ انجنيئر ڊي ايم سي اولھہ جي آفيس ۽ ايگزيڪيوٽو انجنيئر (بي ۽ آر) بلديہ ۽ شيرشاھ ڊويزن ڊي ايم سي (اولھہ) نزد ميوا شاھ پلانٽ وٽان نيشنل بئنڪ آف پاڪستان سائيٽ برانچ مان ٺهيل بي آرڊر (ٽينڊر جي ملھہ طور) ۽ ڪنهن بہ شيڊولڊ بئنڪ مان 5 سيڪڙو سوٽي رقم جو پي آرڊر پيش ڪرڻ تي صبح جو 9 وڳي کان منجهند جو 1 وڳي تائين، ٽينڊرن کلڻ واري ڏينهن کانسواءِ ٻئي ڪنهن بہ ڪم واري ڏينهن تي حاصل ڪري سگهجن ٿا.

ٽينڊر، ٽينڊر کولڻ واري ڪاميٽي ڊي ايم سي (اولھہ) پاران ورڪشاپ ميوا شاھ پلان وٽ تاريخ 5-11-96 تي صبح جو 30-11 وڳي اهڙن ٺيڪيدارن جي موجودگي ۾ کوليا ويندا. جيڪي اتي موجود هئڻ جي خواهش رکندا.

موڪل واري ڏينهن هئڻ جي حالت ۾ ساڳئي اينڊڙ ڏينهن تي، ساڳئي جڳھہ تي کوليا ويندا.

ائڊمنسٽريٽر ڊي ايم سي (اولھہ) ڪنهن بہ هڪ يا مڙني ٽينڊرن کي مڃڻ يا رد ڪرڻ جو بنا ڪنهن سبب ٻڌڻ جي حق محفوظ رکي ٿو.

ايگزيڪيوٽو انجنيئر
(بي ۽ آر) بلديہ ۽ ايس ايس ڊويزن
ڊي ايم سي (اولھہ)

انفرميشن/ڪراچي- 2924/96

ويج ڊسڪائونٽ ڪوپن

ماهوار ويج پنهنجي پڙهندڙن لاءِ خاص تحفو "ويج ڊسڪائونٽ ڪوپن" متعارف ڪرايو آهي- پڙهندڙ هن صفحن تي ڇاپيل خاص دڪاندارن جا ڪوپن ڪينچي سان ڪٽي ڪوپن ۾ لکيل تاريخ واري معياد اندر انهن وٽان مقرر ڪيل رعايت حاصل ڪري سگهن ٿا.

لاڙڪاڻي جي مرڪزي علائقي ۾
هر قسم جي بيڪري ۽ جنرل اسٽور وارين شين جو مرڪز

ثناء بيڪرز (ايئرڪنڊيشنڊ)

پاڪستان چوڪ لاڙڪاڻو

ويج جي هن ڊسڪائونٽ ڪوپن پيش ڪرڻ تي 15 ڊسمبر 1996 تائين هر گراهڪ کي پنج سيڪڙو (5%) رعايت ڏني ويندي.
نوٽ: فوٽو اسٽيٽ ڪاپي ناقابل قبول هوندي.
هڪ ڪوپن هڪ ئي دفعي لاءِ ڪارآمد هوندو

هر قسم جي سلوار قميص، پينٽ شرٽ ۽ ويسڪيٽ جي سلائي جو اعليٰ مرڪز

ريئلائنس ٽيلرز

شاپ نمبر 11-16 پرگڙي پلازا سامهون جنرل پوسٽ آفيس لاڙڪاڻو پروپرائيٽر: احمد علي حيدري
ويج جي هن ڊسڪائونٽ ڪوپن پيش ڪرڻ تي 15 ڊسمبر 1996 تائين هر گراهڪ کي هر قسم جي سلائي تي پنج سيڪڙو (5%) رعايت ڏني ويندي.
نوٽ: فوٽو اسٽيٽ ڪاپي ناقابل قبول هوندي.
هڪ ڪوپن هڪ ئي دفعي لاءِ ڪارآمد هوندو

خون، پيشاب، بلغم، پائخاني وغيره جي هر قسم جي معياري ٽيسٽ جو مرڪز

نيشنل پيٿالاجيڪل ليبارٽري

نزد الحبيب هوٽل بئريج روڊ سکر

ويج جي هن ڊسڪائونٽ ڪوپن پيش ڪرڻ تي 15 ڊسمبر 1996 تائين هر قسم جي ٽيسٽ ڪرائڻ تي ڏهه سيڪڙو (10%) رعايت حاصل ڪريو.
نوٽ: فوٽو اسٽيٽ ڪاپي ناقابل قبول هوندي.
هڪ ڪوپن هڪ ئي دفعي لاءِ ڪارآمد هوندو

هر قسم جي ڌنڌي وارا دوست توجهه ڏين

هر قسم جي دڪاندارن، هوٽل، ميڊيڪل اسٽور، پيٿالاجي ليبارٽري ۽ ٻين ڌنڌي وارن لاءِ ويج ڊسڪائونٽ ڪوپن اسڪيم ۾ مفت شموليت. اوهان هن اسڪيم مان فائدو حاصل ڪري پنهنجو ڪاروبار وڌائي سگهو ٿا.

لکپڙهه لاءِ:

مئنيجنگ ايڊيٽر ماهوار ويج، جي. پي. او باڪس نمبر 568 ڪراچي.

هر قسم جي سٺن کاڌن سان گڏ چانهه ۽ ٿڌي جو
بهترين انتظام

ذوالفقار ريسٽورنٽ

الله آباد محلو موهن جو دڙو روڊ، لاڙڪاڻو

ويچ جي هن ڊسڪائونٽ ڪوپن پيش ڪرڻ تي 15 ڊسمبر 1996 تائين هر قسم جي
کاڌي تي ڏهه سيڪڙو (10%) رعايت حاصل ڪريو.

نوٽ: فوٽو اسٽيٽ ڪاپي ناقابل قبول هوندي.

هڪ ڪوپن هڪ ئي دفعي لاءِ ڪارآمد هوندو

هر ڪمپني جي تيار ڪيل يوناني دوا تي
(15%) رعايت.

صديقي دواخانه شاهي

حڪيم ذوالفقار علي شاهي بازار
لاڙڪاڻو

ويچ جي هن ڊسڪائونٽ ڪوپن پيش ڪرڻ تي 15 ڊسمبر 1996

نوٽ: فوٽو اسٽيٽ ڪاپي ناقابل قبول هوندي.

هڪ ڪوپن هڪ ئي دفعي لاءِ ڪارآمد هوندو

سياسي، سماجي رسالا، اخبارون ۽ هر قسم جي
اسٽيشنري جو مرڪز

رابيل بوڪ اسٽال

سامهون المنظر سئنيما لاڙڪاڻو

ويچ جي هن ڊسڪائونٽ ڪوپن پيش ڪرڻ تي 15 ڊسمبر 1996 تائين هر قسم
جي ڪتابن تي ڏهه سيڪڙو (10%) رعايت حاصل ڪريو.

نوٽ: فوٽو اسٽيٽ ڪاپي ناقابل قبول هوندي.

هڪ ڪوپن هڪ ئي دفعي لاءِ ڪارآمد هوندو

سٺو لباس، سٺي سلائي باصلاحيت
شخصيت جي سڃاڻپ

فائيو اسٽار ٽيلرز

جينٽس اسپيشلسٽ

لڳ سادات مسجد ريشم گلي، لاڙڪاڻو فون 42672

ويچ جي هن ڊسڪائونٽ ڪوپن پيش ڪرڻ تي 15 ڊسمبر 1996 تائين هر قسم جي
سلائي تي ڏهه سيڪڙو (10%) رعايت حاصل ڪريو.

نوٽ: فوٽو اسٽيٽ ڪاپي ناقابل قبول هوندي.

هڪ ڪوپن هڪ ئي دفعي لاءِ ڪارآمد هوندو

هر قسم جي مذهبي، ادبي ۽ عام ڪتابن
جو مرڪز

مڪتبہ برهان

پبلشرز، بڪ سيلرز ايڪسپورٽرس
اردو بازار، ڪراچي،
فون نمبر- 219221-2631670

ويچ جي هن ڊسڪائونٽ ڪوپن پيش ڪرڻ تي 15 ڊسمبر 1996
قسم جي ڪتابن جي خريداري تي پنجويهه سيڪڙو (25%) رعايت حاصل ڪريو.

نوٽ: فوٽو اسٽيٽ ڪاپي ناقابل قبول هوندي.

هڪ ڪوپن هڪ ئي دفعي لاءِ ڪارآمد هوندو

10% Special Discount

FAROOQ KITAB GHAR

Shop No: 32, 33 Urdu Bazzar, Karachi

Deals in:

Medical, Engineering, Computer and Commerce Books

ويچ جي هن ڊسڪائونٽ ڪوپن پيش ڪرڻ تي 15 ڊسمبر 1996
تائين هر قسم جي ڪتابن جي خريداري تي ڏهه سيڪڙو (10%) رعايت حاصل ڪريو.

نوٽ: فوٽو اسٽيٽ ڪاپي ناقابل قبول هوندي.

هڪ ڪوپن هڪ ئي دفعي لاءِ ڪارآمد هوندو

ڏامون مل جنرل اسٽور

ميونسپل روڊ رتوديرو

اسان ويچ جي ڊسڪائونٽ ڪوپن پيش ڪرڻ تي 15 ڊسمبر 1996 تائين پنهنجي
گراهڪ کي واٽر ڪولر، ٿانءُ ٿپا ۽ ٻين شين تي (10%) رعايت ڏينداسين.

نوٽ: فوٽو اسٽيٽ ڪاپي ناقابل قبول هوندي.

هڪ ڪوپن هڪ ئي دفعي لاءِ ڪارآمد هوندو

هر قسم جي معياري دوائن، جنرل آئٽم، ڪتابن ۽
اسٽيشنري لاءِ هڪ ڀيرو ضرور تشريف آڻيو
ويچ جي ڪوپن تي 15 ڊسمبر 1996 تائين (10%) اسپيشل
ڊسڪائونٽ حاصل ڪريو.

داتا ڪارپوريشن

پروپرائٽر: پرشوتم ڪمار ۽ گنگارام پوتراڻي
ميڊيڪل، جنرل ۽ ڪتاب گهر
پراڻو هالا ناڪو ڪاري موري حيدرآباد

نوٽ: فوٽو اسٽيٽ ڪاپي ناقابل قبول هوندي.

هڪ ڪوپن هڪ ئي دفعي لاءِ ڪارآمد هوندو

يونيسيف ڪارڊ

يونيسيف پاران عورتن ۽ ٻارن جي فلاح ۽ بهبود وارن پروگرامن مثلاً بنيادي تعليم، صحت، پاڻي پهچائڻ ۽ گندي پاڻي جي نيڪال واري طريقي ڪار کي اثرائتي بنائڻ لاءِ سويارن ڪارڊن (جيڪي مختلف ڊزائينن تي مشتمل آهن) جي هڪ تعارفي تقريب فيڊريشن چيمبر آف ڪامرس جي دفتر ۾ ٿي گذري.

انهن ڪارڊن جي وڪري مان حاصل ٿيندڙ رقم عورتن ۽ ٻارن جي فلاح ۽ بهبود جي مختلف پروگرامن تي خرچ ڪئي ويندي. ان ڪانسواءِ يونيسيف پاران 98-1996ع دوران هن مقصد لاءِ ساليانه 23 ملين ڊالر جي رقم به مخصوص ڪئي وئي آهي.

اها هڪ وڏي ڏک جهڙي ڳالهه آهي ته پاڪستان ۾ هر سال تقريباً 2000 ٻار پنجن سالن جي ڄمار کي پهچندي پهچندي اجل جو شڪار ٿي ويندا آهن ۽ اهڙي ريت پوري دنيا ۾ ست لک ٻار ان عمر جي حد تائين پهچندي پهچندي موت جي منهن ۾ هليا ويندا آهن. اهڙن ئي ٻارن کي موت جي منهن کان بچائي سگهجي ٿو، جو ته جيئڻ سندن حق آهي.

پاڪستان ٻارن جي حقن بابت ٿيڻ واري ڪنوينشن مطابق هڪ معاهدي جو پابند آهي، جنهن جو مقصد هر ٻار کي برابري جي بنيادن تي معاشي ۽ سماجي حق مهيا ڪرڻ آهي. عالمي قانون مطابق ٻار جي هر ضرورت سندس حق آهي ۽ سندن حقن کي سياسي ۽ شهري حقن کان الڳ نٿو ڪري سگهجي.

يونيسيف عورتن ۽ ٻارن جي فلاح ۽ بهبود لاءِ ڪيل پروگرامن مان خاطر خواه مقصد حاصل ڪيو آهي. اهوئي سبب آهي ته پوليو کي روڪڻ لاءِ جيڪا تحريڪ شروع ڪئي وئي هئي، ان مان سڄي ملڪ اندر 90 سيڪڙي کان وڌيڪ ٻارن کي پوليو خلاف تحفظ مليو. پاڪستان ۾ ٻارن جي بهبود لاءِ هڪ الڳ ڪميشن قائم ڪئي وئي ۽ وفاقي ڪابينه عورتن جي خلاف ٿيندڙ سيني اختلافي مسئلن کي ختم ڪرڻ لاءِ هڪ ڪنوينشن جي منظوري ڏني. ان ڪانسواءِ 1993ع تائين پاڪستان ۾ واري واري مرض (Guinea-Worm) جو ڪوبه ڪيس نه مليو آهي.

پاڪستان ۾ ڪير پياڪ عمر دوران موت جو شڪار ٿيڻ وارن ٻارن جي موت جو شرح 1000 مان 137 آهي ۽ اهڙي طرح اميد وارين مائرن جي موت جي شرح هڪ لک تي 300 جي لڳ ڀڳ آهي. خواندگي جي شرح 37 سيڪڙو آهي، 65 سيڪڙي آبادي کي پيئڻ جو صاف پاڻي ڪونه ٿو ملي، جڏهن ته سرڪار پاران علاج معالجي جي سهولت، آبادي جي 20 سيڪڙي کي حاصل آهي. هتي جي آبادي جو وڏو ڀاڱو آيوڊين جي گهٽتائي جو شڪار آهي ۽ هڪ اندازي مطابق ملڪ جي 50 سيڪڙي آبادي کي آيوڊين جي گهٽتائي جي خطري کي منهن ڏيڻو پئجي سگهي ٿو.

ضرورت ان ڳالهه جي آهي ته اسانکي جيڪي ڪجهه ٻارن ۽ عورتن جي فلاح ۽ بهبودي لاءِ ڪرڻو آهي، ان لاءِ واادارا ذريعا حاصل ڪرڻا آهن.

گذريل سالن جي پيٽ ۾ هن سال به انهن ڪارڊن جي وڪري مان سٺن نتيجن سامهون اچڻ جي اميد آهي انهن ڪارڊن ذريعي پاڪستان جي هر طبقي ۽ هر فڪر رکندڙ شخص کي انفرادي طرح سان عورت ۽ ٻارن جي فلاح ۽ بهبودي لاءِ پنهنجي ڪردار ادا ڪرڻ جو موقعو ملي ٿو.

يونيسيف ان مقصد لاءِ هڪ Lead Agency جو ڪردار ادا ڪيو آهي، جنهن جي وڏي پذيرائي ٿي آهي. هي ته معمولي قيمت جا ڪارڊ آهن ليڪن ان جي ذريعي توهانجا احساس ۽ جذبا آساني سان ٻين تائين پهچي سگهن ٿا. اهي ڪارڊ هڪ ته عالمي معيار جا آهن ۽ ٻيو ته انهن جي ڊزائين به پوري دنيا جي ڄاتل سڃاتل آرٽسٽن، يونيسيف لاءِ رضاڪارانه طور ناهي آهي ۽ انهن ڊزائينن کي پڻ عالمي آرٽسٽن جي هڪ پئنل آخري شڪل ڏني آهي. انهن ۾ پاڪستان جي هڪ معصوف شخصيت ڊاڪٽر شوڪت محمود به شامل آهي، پاڻ لاهور انجنيئرنگ يونيورسٽي جي Architecture Department جا چيئرمين آهن ۽ اخباري حوالي سان ماڻهو انهن کي Maxims جي نالي سان سڃاڻيندا آهن. انهن ڪارڊن جون ڊزائينون مقامي تهذيب ۽ ثقافت جون آئينه دار به آهن.

گرمیوں میں تازگی کے رنگ
پونڈز وینیشنگ کریم کے سنگ
سخت گرمیاں آپکی جلد پر اثر ڈالتی ہیں اور اسے بے رونق بنا دیتی ہیں۔ ایسے میں پونڈز وینیشنگ کریم کا استعمال اسے دوبارہ حُسن و تازگی دیتا ہے۔
پونڈز وینیشنگ کریم جلد میں اچھی طرح جذب ہو کر اسے بھرپور موئسچرائزر فراہم کرتی ہے اور پھر اپنے مخصوص آئل فری بیس فارمولے کی وجہ سے جلد پر چکناہٹ بھی نہیں چھوڑتی۔
اب کے گرمیوں میں آپ بھی اپنی جِلد کو پونڈز وینیشنگ کریم سے تازگی اور نکھار دیجیے۔
POND'S
وینیشِنگ کریم
جِلد کی خوبصورتی کا قدرتی انداز
Oil Free Moisturiser
POND'S
Vanishing Cream
POND'S
Lorhan's
Vaseline
معیاری مصنوعہ
Intlab
انٹرنیشنل لیبارٹریز (پرائیویٹ) لمیٹڈ، کراچی
POND'S